Редакційна колегія:
БАКАЄВ Л.О.,
доктор економічних наук, професор,
заступник директора Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України;
БІЛОУСОВ М.М.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу
всесвітньої історії та міжнародних відносин
Інституту історії НАН України;
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,
доктор економічних наук, професор;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України,
ректор Київського національного університету
імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, ректор Дипломатичної
академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної
академії України при Міністерстві закордонних справ України;
КОПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка;
КОПИЛЕНКО О.Л.,
доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України,член-кореспондент НАН України, директор Інституту законодавства Верховної Ради України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, зав. відділом
Інституту історії України НАН України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
МИКИТЕНКО Є.О.,
спеціальний представник України з питань Близького Сходу
і Африки;
МОТИЛЬ О.Дж.,
професор політології, заступник директора Університету Рутгерс (Нью-Джерсі, США);
ПАЗЕНОК В.С.,
доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік Української академії політичних наук;
ПОТАШНИК С.І.,
професор, Герой України, голова Правління
ВАТ "Укргідроенерго"
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ШКЛЯР Л.Є.,
доктор політичних наук, професор, заступник голови ВАК.

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України протокол № 05 від 25.05.2011 р.

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач, Володимир Семенов, Леся Савчин,
Галина Яворська, Валерій Гришаков, Ірина Роговенко.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання
на "Зовнішні справи" не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

"Зовнішні справи", науковий журнал
2011, № 5-6. Виходить щомісяця.
Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство "Журнал Міністерства закордонних справ України "Політика і час".
Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua
www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП "Політика і час"
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР
від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ "Вістка".
Тираж 1000 примірників.
Відпускна ціна редакції – 20 гривень.
Передплатний індекс: 74402.
"Зовнішні справи", 2010.

На наших обкладинках:
1 стор. – Laura Lopiz (Куба), плакат з Міжнародної виставки
Voces en libertad/Голоси свободи

КОЛОНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Ми – журнал «Зовнішні справи» – вийшли в Путь 70 років тому. Наша історія – це історія нашої країни. Без купюр і редакційних правок. 20 років – з перших днів здобуття Україною Незалежності – засновником нашого журналу є Міністерство закордонних справ України. Ми змінювали назви і формат. Були «Блокнотом агітатора», «Прапором ленінізму», «Політикою і часом». Завжди ми намагалися відповідати потребам часу і вкладеним у нас коштам.

Сьогодні ми святкуємо новий день, новий період, нові завдання. До 20-ої річниці Незалежності України, у своє 70-річне повноліття та 20-річчя патронату Міністерства закордонних справ України, на суд читачів буде представлено оновлений сайт. У переддень ювілею Незалежності України користувачі отримають принципово новий інформаційний ресурс. Тільки у нас вестимуть блоги перші особи Міністерства. Тільки у нас можна буде отримати розсекречені документи МЗС України. Тільки у нас в повному обсязі буде наявна інформація про українську діаспору за кордоном тут – UAforeignaffairs.com.ua.

Є така притча. Одного сонячного дня Хінг Ші вийшов на прогулянку берегом річки в супроводі трьох своїх учнів. Зупинившись, він мовив:

– Дивіться на ріку. Вона – саме Життя, тече то поволі, то бурхливо. Вона змінюється щомиті, не повторюючи себе ніколи.

Спостерігаючи за потоками води, Мудрець запитав своїх учнів, як вони планують досягати поставлених цілей.

Перший сказав:

– Я боровся б із течією і плив проти неї уперед.

– Це добре, відповів Хінг Ші, – однак ти ризикуєш не впоратися з рікою і потонути. Моя порада – з'ясуй до того, як боротися з течією, куди пролягає твій Путь.

Другий учень сказав:

– Я буду плисти за течією і набиратися досвіду на своєму шляху.

– Це виправдано тільки тоді, коли течія несе тебе до твоєї мети, інакше ти станеш подібним до листя, якому байдуже, куди плисти, і не має значення, у яких заводях зігнити, – резюмував Учитель.

Третій учень сказав так:

– Я плив би до своєї мети, постійно змінюючи тактику. Часом віддавався б на волю течії, боровся б із нею, часом зупинявся на відпочинок, а потім знову продовжував свій путь.

– Твоя відповідь дуже хороша, але не достатньо мудра, – сказав Хінг Ші.

– Чому? – запитали учні. – Який же твій Шлях рікою життя?

– Я навіть не пускався б у плавання, – відповів Учитель.

– Невже Ціль твого життя вже досягнута?!!

– Ні, – мовив Хінг Ші, – але далеко не кожної мети можна досягти пливучи.

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити "Зовнішні справи" ви можете у наших партнерів:

- **ДП "Преса" Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;**
- **ТОВ "НВП "Ідея", вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;**
- **ООО Фірма "Періодика" Тел.+ 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі "24 nonstop" та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;**
- **АТЗТ "Саміт" (Київ, 044), 521-40-50 (багатокан.), 521-23-75;**
  ТОВ "Саміт-Кременчук" (Кременчук, 0536(6)), 5-69-27, 777-971, 779-755;
  філія ТОВ «Саміт-Кременчук" (Полтава, 0532), 63-68-40;
  ДП "Саміт-Дніпропетровськ" (Дніпропетровськ, 056), 370-44-23, 370-45-12;
  АТЗТ "Саміт-Харків" (Харків, 0577), 142-260, 142-261;
  ДП "Саміт-Крим", (Сімферополь, 0652), 516-355, 516-356;
  філія ДП "Саміт-Крим" (Ялта, 0654), 32-41-35,

або придбати вроздріб у редакції журналу "Зовнішні справи" за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18.
Відпускна ціна видання – 10 гривень.

ЗМІСТ

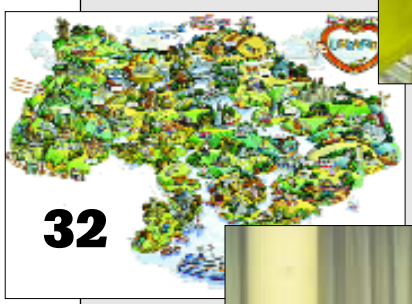

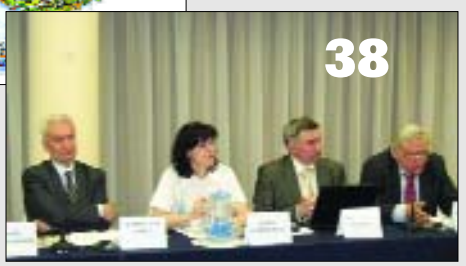

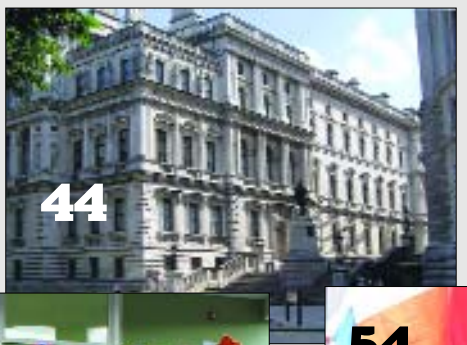

5 Україна головує в Комітеті міністрів Ради Європи

ДИПЛОМАТІЯ

6 ГДІП інвестує в Одещину

ПОЛІТИКА

12 Перспективи глобального лідерства США

16 Україна – Росія в постбіполярному світі

20 Шляхом виконання зобов'язань перед ЄС

ДОСЛІДЖЕННЯ

24 Адміністративно-територіальна реформа в країнах Вишеградської групи: висновки для України

28 «Східне партнерство» – вже не ініціатива, ще не стратегія

СУСПІЛЬСТВО

32 Подвійна лояльність

ДИСКУСІЯ

38 Чи набудуть українсько-турецькі відносини статусу стратегічних?

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

42 Туреччина у сучасному світі: пошук нової ідентичності

43 Щорічник «Зовнішня політика України-2010: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети»

ОСВІТА

44 Кадрове забезпечення сучасної дипломатичної служби Великої Британії: інституціональна модель і національні особливості

50 Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва

52 Майбутнє міграції

53 З Україною в серці

5 o'clock

54 День Європи

56 Від алхімічного до божественного

58 «Зелена алея ООН»

КУЛЬТУРА

59 Золото Канн – українському «Кросу»

60 «Війна і Мир» – фестиваль міжнародного звучання

Україна головує в Комітеті міністрів Ради Європи

У Стамбулі 11 травня 2011 р. відбулося 121-е засідання Комітету міністрів Ради Європи на рівні міністрів закордонних справ країн-членів Організації, на якому обговорено спільні досягнення та пошук відповідей на виклики, що постають сьогодні перед демократичними суспільствами. Лейтмотивом засідання стала церемонія передачі Туреччиною Україні головування в Комітеті міністрів Ради Європи. Під час урочистої церемонії керівник турецького зовнішньополітичного відомства Ахмет Давутоглу вручив Костянтину Грищенку символічний «ключ від Європи». Таким чином, з травня по листопад 2011 р. керівник українського МЗС виконує обов'язки діючого голови Комітету міністрів Ради Європи. Згодом ці функції перейдуть до Великої Британії.

Як зазначалося в офіційному повідомленні, провідна роль у найбільш авторитетній європейській організації у сфері формування і захисту стандартів демократії та прав людини дасть змогу істотно зміцнити позиції нашої держави в європейському політичному просторі, сприяти успіхові євроінтеграції, визначеної Президентом Віктором Януковичем як пріоритетне завдання державної політики. Під час свого головування Україна планує зосередити увагу Ради Європи на питаннях захисту прав дітей, розвитку місцевої демократії, пошуку спільних відповідей на загострення викликів, поширення радикального націоналізму та нетерпимості. Україна виступає за те, щоб Рада Європи надалі зміцнювалася як базова платформа щодо формування загальноєвропейських цінностей демократії та гуманізму для всіх країн континенту, незалежно від їх участі в тих чи інших наддержавних об'єднаннях.

На завершення засідання було оприлюднено підсумкову заяву, у якій підкреслюється політична місія Ради Європи, необхідність активізації своїх дій з метою побудови стабільної Європи без розподільчих ліній, об'єднаної спільними цінностями щодо забезпечення прав людини, демократії та верховенства права.

У документі зазначається, що низка прийнятих обов'язкових правових документів, політичних зобов'язань, ефективний моніторинг, а також досвід у наданні допомоги для забезпечення демократичного функціонування держав-членів роблять Раду Європи політичним форумом, необхідним для розроблення та здійснення спільних кроків щодо ефективного реагування на виклики, які стоять перед країнами.

У заяві йдеться про те, що РЄ бере на себе зобов'язання забезпечити верховенство права і гарантувати створення ефективного загальноєвропейського єдиного правового простору на основі стандартів і принципів Ради Європи.

Європейська конвенція з прав людини та механізм контролю за виконанням її положень є важливою основою, на якій мають будуватися спільні дії у сфері захисту прав людини, тому також підтверджено непохитну прихильність щодо цієї системи. «Сповнені рішучості, ми прагнемо гарантувати довгострокову ефективність Європейського суду з прав людини та правової системи Конвенції»,– підкреслено в документі.

У заяві декларується прагнення якнайшвидшого завершення переговорів стосовно приєднання ЄС до Конвенції, що дасть змогу завершити процес побудови цілісної структури захисту прав людини в усій Європі.

Міжкультурний діалог, освіта, взаємна повага і розуміння – у межах і за межами ЄС – це ключові аспекти для подолання нетерпимості та ефективні інструменти для створення стійкого миру. Із вдячністю взято до уваги вагомий внесок, зроблений у рамках доповіді «Жити разом – Поєднуючи різноплановість та свободу в 21-у столітті в Європі», підготовленої Групою Видатних Осіб для зміцнення суспільства на основі спільних цінностей та активної участі всіх осіб без дискримінації.

«Ми переконані, – ідеться в заяві, – що обмін нашими цінностями із сусідніми регіонами сприятиме європейській стабільності і безпеці. Ми запрошуємо заступників, на основі пропозицій Генерального секретаря, і через органи Ради Європи, активно розвивати співпрацю із третіми країнами, які прагнуть нашої підтримки в процесі переходу до демократичних режимів. Ми також закликаємо до зміцнення співпраці із іншими міжнародними організаціями, в тому числі пропонуємо розвивати партнерство із Європейським Союзом, у галузях, що становлять спільний інтерес.

Приймаючи цю декларацію, ми підтверджуємо нашу прихильність обов'язкам Ради Європи та відданість її загальноєвропейській місії». У заяві висловлюється переконання, що в складний період викликів і змін РЄ зможе сприяти миру, зміцненню демократії та добробуту населення, лише залишаючись вірною спільним цінностям.

ГДІП інвестує в Одещину

До Одеси 3 червня цього року прибув міжнародний триденний десант – керівний склад Міністерства закордонних справ і глави дипломатичних місій, які працюють в Україні. Дипломати 40 посольств відгукнулися на чергову ініціативу Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв глибше ознайомитися з життям цього Чорноморського регіону.

Одразу з аеродрому, прийнявши традиційний хліб-сіль, гості вирушили до Одеської мерії на **презентацію інвестиційної та туристичної привабливості Південної Пальміри**, як здавна величають це чудове місто.

Мер Одеси Олексій Костусєв, привітавши гостей, розповів про низку міжнародних проектів, пов'язаних із життям міста. Зокрема, Одеса стала 86-им членом Європейської коаліції міст проти расизму, до складу якої входять 12 країн, і другим, після Санкт-Петербурга, серед міст країн СНД. Мер охарактеризував відносини Одеси з містами-побратимами, які, окрім економічної складової, мають багато цінних напрацювань у гуманітарній та культурній сферах, створюючи чудову основу для взаємовигідного партнерства.

«Магістральним шляхом розвитку міста може бути створення економіки відкритого типу, яка останнім часом здобула велику кількість прихильників по всьому світу, – розповів О. Костусєв. – Це дасть змогу Одесі стати набагато зрозумілішою для міст-побратимів, образно кажучи, спілкуватися з ними однією мовою».

Після презентації в мерії Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Білорусь в Україні, дуаєн дипломатичного корпусу Валентин Величко відзначив, що завдяки таким зустрічам не лише столиця України, Київ, а й регіони та міста, зокрема, Одеса, матимуть більш глибокі відносини з цілим рядом країн. Щодо рідної Білорусі, то цей процес, за його словами, уже давно триває.

Потім гості відвідали Алею Слави, помилувалися Чорним морем, а дехто навіть намагався засвоїти ази української мови.

Важливим пунктом програми першого дня став **виступ Міністра закордонних справ України Костянтина Грищенка** перед представниками дипломатичного корпусу, студентами та викладацьким складом факультету міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія» з лекцією на тему **«Зовнішня політика України: п'ять причин для оптимізму»**.

«**Причина перша** – успішне просування європейської інтеграції України. Уперше за багато років Україна і Європейський Союз ведуть переговори не про абстрактні матерії, а про реальне зближення – насамперед в економічному та безвізовому діалозі, – сказав К. Грищенко, підкресливши, що «очевидний прогрес у відносинах з ЄС став можливим після

того, як Європейський Союз побачив, що Україна вступила на шлях практичних перетворень. Ми не просто обіцяємо ухвалити європейське за духом і буквою законодавство, а справді ухвалюємо його». Міністр висловив переконання, що «зацікавленість в Україні, постійний прогрес у роботі над собою і підтримка наших європейських друзів, насамперед Польщі – ось передумови, що дозволять нам стати повноправним членом Європейського Союзу».

Другою причиною для оптимізму, на думку К. Грищенка, є відновлення партнерського духу у відносинах із Росією. «Успішна Україна можлива тільки за умови успішного партнерства з Російською Федерацією», – зазначив він. Міністр особливо наголосив на тому, що «Росія – це стратегічний партнер; це – країна, дружба з якою не може бути розмінною монетою; це – інтегральна і безцінна частина Єдиної Європи, побудова якої є одною із цілей України». Очільник українського МЗС зазначив, що у відносинах України та Росії не повинно бути місця підлеглості, підозріливості або зверхності. «Тільки взаємна повага, розуміння і терпіння можуть вивести наші відносини на той високий рівень, якого по праву очікують та вимагають наші народи», – сказав К. Грищенко.

Наповнення новим змістом стратегічних відносин із Сполученими Штатами Америки і надзвичайно корисне для України партнерство є **третьою причиною** для оптимізму. «Фундаментальні інтереси України та Сполучених Штатів збігаються – більше контактів на усіх рівнях, більше демократії, більше безпеки, в тому числі ядерної, більше стратегічної економічної взаємодії», – підкреслив Міністр. К. Грищенко висловив переконання, що «обидві країни не лише говорять, але і чують аргументи одна одної».

Четвертою причиною, за словами К. Грищенка, є нова тональність діалогу з КНР, яка має стати магістральним напрямом зовнішньої політики нашої держави. «Україна прагне за короткий історичний відрізок здійснити економічний прорив у нову епоху. Китай цей прорив уже здійснив, але прагне нових вершин. Досягнувши партнерської синергії відносин, ми досягнемо цих цілей швидше», – наголосив у своєму виступі Міністр.

Чорноморська стратегія України, як невід'ємна частина Стратегічних пріоритетів зовнішньої політики України до 2020 року, є **п'ятою причиною**, яких торкнувся К. Грищенко у своєму виступі. «Це – комплекс багатовимірних торговельних, енергетичних, транспортних, гуманітарних зв'язків, що у своїй сукупності дають нову унікальну якість», – сказав К. Грищенко, підкресливши, що «роль України полягає у тому, щоб, не більше і не менше, стати локомотивом європейської інтеграції в Чорноморському регіоні». У цьому контексті Міністр також дав оцінку станові та перспективам відносин України з такими країнами чорноморського регіону, як Туреччина, Молдова та Румунія.

А почав доповідь К. Грищенко з того, що пригадав, як напередодні поїздки до Одеси мав розмову зі своїм грецьким колегою і обмовився про запланований візит: «Знаєте, мені було приємно почути теплі слова Міністра закордонних справ Греції Дімітріса Друцаса щодо глибинного коріння українсько-грецьких відносин, того, що красуня Одеса розпочиналася зі Стародавньої Греції, ставши невід'ємною частиною колиски європейської цивілізації».

Про нещодавній приїзд до України глави зовнішньополітичного відомства Греції в інтерв'ю в Одесі згадав Надзвичайний і Повноважний Посол цієї країни Георгіос Георгунтзос. Він зазначив, що це лише початок предметного діалогу між нашими країнами, який відбуватиметься найближчим часом.

«В Афінах 13 липня пройде засідання спеціальної комісії. До цього Прем'єр-міністр України Микола Азаров відвідає це місто. Усі зустрічі передуватимуть візитові Президента України Віктора Януковича до Греції, що відбудеться 6 жовтня цього року. Він, безперечно, стане кульмінаційним пунктом розвитку відносин між Грецією та Україною. Можу запевнити, що велика кількість грецьких бізнесменів сподівається на те, що матимуть контакти за кордоном, зокрема, в Україні, оскільки динамічна економіка готова залучати інвестиції у багатьох секторах. Останнім часом у нас спос-

терігається значне зростання кількості українських туристів: у 2010-му – 60 тисяч, а цьогоріч сподіваємося на 100 тисяч. За півтора року мого перебування в Україні консульство посольства збільшило кількість виданих віз на 150 відсотків. Я про це кажу з гордістю. І, звичайно, Греція підтримує переговори України з Європейським Союзом, аби всі візові проблеми було ліквідовано в найближчому майбутньому, а люди знали, відвідували один одного і, безперечно, дихали почуттям дружби, співробітництва та взаєморозуміння», – розповів пан Посол.

Звичайно ж, високі гості побували в мистецькій перлині міста – Одеському національному академічному театрі опери та балету, ознайомилися з його історією та внутрішньою архітектурою з елементами бароко та рококо; легендарною завісою, створеною за ескізами художника Головіна, та головною більш як двотонною люстрою, що нагадує розквітлу троянду. Із величезним задоволенням гості переглянули балет «Вальпургієва ніч» Шарля Гуно та хореографічну сюїту «Шопеніана». Особливого шарму виставі додав дебют за диригентським пультом молодого лауреата міжнародного конкурсу Оксани Линів. На знак подяки за подаровану насолоду від зустрічі з мистецтвом під бурхливі оплески митцям театру були піднесені чудові букети від Міністра закордонних справ Костянтина Грищенка та Наталії Грищенко, а також від Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв.

Треба було бачити очі гостей, коли вони дякували за отримане задоволення Генеральному директорові ГДІПу Павлові Кривоносу... А знак оклику поставив Посол США Джон Ф. Тефт: «Спасибі! Thank you!» Що тут додаси?..

Уже за підсумками першого дня стало зрозуміло – те, що роблять працівники ГДІПу, до дрібниць продумуючи кожен захід, даючи змогу місцевій владі напряму звертатися до представників дипкорпусу зі своїми пропозиціями, презентуючи регіон, а послам якнайповніше ознайомлюватися з економічними та культурними можливостями краю, є неоціненною допомогою у спільній роботі, що конкретизує і структурує враження від таких поїздок. Зрештою, це й називається – сприяти утвердженню позитивного іміджу своєї країни у світі.

Своєрідний підсумок дня було підбито на прийомі у мера. «Ви вже цілий день провели в Одесі, а значить – самі трішечки стали одеситами», – сказав Олексій Костусєв, вкладаючи в ці слова глибокий зміст.

* * *

На зустрічах, що відбулися в ході поїздки, Генеральний директор ГДІПу Павло Кривонос від імені послів вручив представникам міської та обласної влади унікальне багатотомне видання «Україна дипломатична», підкресливши, що Одесі та Одеській області в ньому відведено значне місце.

Другий день ознайомлювальної поїздки розпочався з **презентації найбільшої в Україні Одеської області**. Як дізналися гості зі слів губернатора Едуарда Матвійчука, виконуючи вказівки Президента України Віктора Януковича, основним пріоритетом у своїй роботі обласне керівництво визначило залучення інвестицій, створення комфортних умов для зарубіжного бізнесу, організувавши для цього спеціальне управління.

«Ми готові супроводжувати кожен бізнес-проект і брати на себе відповідальність за те, що у нього не виникатиме адміністративних перешкод, – сказав губернатор. – Ми чітко розуміємо, що гроші заробляти на цьому має інвестор, як і бюджет нашої області має відповідно поповнюватися».

Едуард Матвійчук висловив упевненість, що отримана інформація допоможе присутнім донести до відповідних кіл у своїх країнах головну думку про те, що з Одеською областю можна стабільно працювати, оскільки люди тут зацікавлені в залученні інвестицій і роблять усе, аби негативні процеси, що мали місце раніше, залишилися в минулому.

На початку презентації заступник губернатора Олександр Малін підкреслив, що радий зустріти знайомі обличчя серед послів, з якими вже неодноразово велися переговори, і не менш приємно бачити нові обличчя, з якими хотілося б встановити довгострокове плідне співробітництво.

Він повідомив, що сукупний обсяг інвестицій, освоєних в області, на сьогодні перевищив 1,5 млрд. грн. Розроблено інвестиційний портал та електронну карту Одещини з багатоступінчастим доступом та розгорнутим інформаційним потоком. Його можна зручно сегментувати за територіями та галузями. Також існує реєстр інвестиційних проектів – офіційний документ, який дає змогу держадміністрації відкрито лобіювати найбільш важливі, стратегічно корисні для економіки регіону інвестиційні проекти.

Доповідач звернув увагу аудиторії на нещодавно прийнятий в Україні новий закон, що суттєво полегшує процедури погодження проектної документації, проведення будівельних робіт. Уведення в дію цього закону та ряду підзаконних нормативних актів дасть змогу скоротити тривалість дозвільної та погоджувальної процедур з півтора-двох років до чотирьох-шести місяців. «Це – суттєвий сигнал для іноземних інвесторів, який має стимулювати їх вкладати гроші в економіку нашої країни», – сказав заступник губернатора.

Однією з основних конкурентних переваг Одесь-

кої області є агропромисловий комплекс. Його асортимент становить приблизно 30% валового продукту, що виробляється в регіоні. Це – рослинництво, вирощування зернових і технічних культур, овочів та фруктів. Традиційним є тваринництво. Одночасно у двох портах на стадії реалізації знаходяться чотири проекти зведення зернових терміналів. Це свідчить про зацікавленість інвесторів у експорті місцевої продукції за межі України.

Говорячи про транспортні можливості регіону, доповідач назвав цілу низку сучасних портів, у тому числі найбільший на Чорному морі порт «Одеса», та звернув увагу на повну лінійку всіх різновидів вантажів, перевалку яких тут забезпечують.

На презентації значне місце було приділено ролі регіону як важливої складової дев'ятого міжнародного транспортного коридору, що передбачає будівництво автодороги «Одеса–Рені». Цей шляхопровід з'єднає Західну Європу з країнами Азії, Кавказу, Закавказзя, замкнувши постійне транспортне сполучення всіх країн Чорноморського басейну. У будівництві зацікавлені не лише країни, що належать до нього географічно, а й держави Балканського та Балтійського регіонів.

«Ми уважно стежимо за міжнародною ситуацією навколо цього проекту та із задоволенням відзначаємо, що це питання було серед двох головних у порядку денному переговорів президентів Туреччини та Румунії. Ми дуже розраховуємо на результативні переговори, що відбудуться найближчим часом з Румунією та Молдовою, тому що цей проект – наш спільний. Він дасть потенційний поштовх розвиткові наших країн, підсиленню товарообігу між регіоном та Україною в цілому з іншими країнами Західної Європи», – сказав О. Малін, підкресливши, що спорудження траси суттєво пожвавить пасажиропотоки, зробить більш повноцінним просування вантажів вгору за течією через дунайські порти області та сприятиме створенню нових євроінтеграційних транспортних потоків.

Доповідач також зазначив, що для збільшення транспортного транзитного потенціалу Одеського

регіону планується створити залізничний маршрут «Одеса–Іллічівськ–Клайпеда», що має збільшити товарообіг і конкурентоздатність. Він проляже через Україну, Білорусь та Литву, поєднуючи ланцюг контейнерних перевезень Балтійського регіону з аналогічною системою Чорного, Середземного та Каспійського морів.

Заступник губернатора поінформував присутніх про те, що на форумі міністрів транспорту Європи та Азії цей проект був оголошений кращим щодо способів транспортування вантажів.

О. Малін зупинився на низці інших міжнародних проектів, важливих як для регіону, так і країни в цілому.

На практиці ж ознайомитися з можливостями області гості мали змогу в Овідіопольському районі, де їх гостинно зустріли у ННЦ «Інститут виноградарства та виноробства ім. В.Є.Таїрова НААН України». На дослідних полях цього підприємства вирощується 100 сортів винограду. Такої кількості, як запевняють місцеві фахівці, немає в жодній країні світу. І не дивно, що рецепти вин, розроблені науковцями інституту, гості винагородили схвальними оплесками. А Посол Бельгії навіть запитала, де можна придбати цю продукцію. Із відповіді стало зрозуміло, що винороби готові надати технології виготовлення своєї продукції тим, хто готовий до співпраці та вкладання коштів.

Завершувала програму дня змістовна пішохідна екскурсія історико-культурним центром міста, адже гості почули захоплюючі розповіді про долі будинків, пам'ятників і людей, які в них жили, зокрема, Рибаса, Пушкіна, графа Воронцова, улюбленців одеської публіки Утьосова та Водяного. Усі зворушено сприйняли драму собору в центрі міста, під який у 1936 р. більшовики заклали вибухівку, а прості люди рятували ікони й інше церковне начиння; і як у 90-і рр. XX ст. собор було відбудовано за кошти тих же одеситів, повернуто поховання видатних людей, останки яких також вдалося зберегти. Гості почули, які фантастичні історії зберігають легендарні одеські дворики. І якби не офіційна зустріч від губернатора в Будинку прийомів, цим розповідям не було б кінця-краю.

Мажорним акордом прозвучало тепле привітання з днем народження Надзвичайного і Повноважного Посла Республіки Ірак Шораша Халід Саїда. Скажіть, вас коли-небудь поздоровляли ось так в самому серці Одеси, на Дерибасівській? Напевно, Посол про це із задоволенням згадуватиме ще довгий час...

* * *

І вже насамкінець, третього дня, на учасників поїздки чекала прогулянка Чорним морем, можливість помилуватись унікальним містом з борту катамарана «Хаджибей», дізнатися ще багато цікавого, зафіксувати в пам'яті неповторний краєвид та поділитися враженнями від побаченого й почутого.

Павло Кривонос, Генеральний директор Генеральної дирекції з обслуговування дипломатичних представництв

– Ми приділяємо велику увагу проведенню щорічних ознайомчих поїздок для дипломатичного корпусу. І коли шановні дипломати усвідомлюють, що наші регіони й міста дуже потужні, зокрема, як Одеса, бачать, скільки тут є привабливих амбітних проектів, пізнають історію цього чудового багатонаціонального краю, ми розуміємо, що свою місію виконуємо. Для нас важливо, що вперше з того часу, як практикуємо такі виїзди, у заході взяла участь максимальна кількість посольств – 40 на чолі з Міністром закордонних справ Костянтином Івановичем Грищенком. Також виїхало багато працівників МЗС. Організувати їхнє спілкування – це наша спільна турбота. До речі, після завершення заходів гості пішли на Дерибасівську і побачили, що це, дійсно, – місто світу. Недарма ж Костянтин Іванович напівжартома сказав Послу США: «Ви знаєте, що ваша країна зобов'язана Одесі, тому що багато одеситів виїхали туди і зробили економіку Америки».

Це, звичайно, жарт, а якщо серйозно – поїздка була дуже важливою, дуже знаковою. Тому що Україна розвивається. Для держави 20 років – дуже мало. І наше завдання полягало в тому, щоб показати, якими ми стали за цей час. Якщо з вуст послів прозвучать позитивні відгуки – їм повірять більше, ніж нам. До того ж, відбувається ротація послів, вони обмінюються враженнями. Ті, хто сьогодні отримали інформацію, прослухали презентації, поспілкувалися з людьми, розкажуть про це своїм колегам.

Багато хто говорив: «Я сто разів бував в Одесі». А сьогодні кажуть: «Я знову в Одесі, як уперше...» У цьому й полягала мета поїздки – показати місто, як уперше. Ось, наприклад, захотіли гості на легендарний Привіз потрапити. Ми їх повезли й туди, де вони на власні очі побачили живий людський колорит, продукти, що продаються й купуються, – це також сприймаємо як один із елементів нашої інвестиції в Одесу. А вдалася поїздка чи ні – про це краще запитати у послів, які взяли у ній участь.

Йон Стевіле, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Молдова

– Я, звичайно, тут бував багато разів, оскільки ми – сусіди. Але вперше взяв участь у такій офіційній поїздці разом з іншими колегами. І хочу подякувати адміністрації міста та області, МЗС України та ГДІПу за її організацію. Це було і приємно, і корисно. Ми дуже раді були почути про досягнення, які тут є. Для себе я намітив уже більш конкретний план відносно просування нашого транскордонного співробітництва на регіональному рівні. Хотілося б надати йому нового імпульсу по всіх напрямах, у всіх галузях. Це також дуже слушна можливість для України щодо просування свого позитивного іміджу. Я спілкувався з колегами, послами інших держав, вони всі в захваті від цієї поїздки, хорошої різноманітної програми.

Батир Юсупов, Тимчасовий Повірений у справах Республіки Узбекистан

– Ми пересвідчилися наочно, що зроблено за досить короткий період. І мені дуже хочеться, щоб не лише західні бізнесмени приходили в Україну, а й наші, узбецькі. Цьому я намагатимусь сприяти. Ми – одна з небагатьох країн, у яких немає прямого виходу до моря. І в цьому плані Україна й Одеса та її морські порто-

ві можливості мають для нас велике значення. Через них експортуємо величезні обсяги бавовни і мінеральних добрив, інших наших товарів. У цьому плані, гадаю, будемо поширювати контакти і намагатимемось диверсифікувати наш експорт у цьому напрямі. Ми 20-річний шлях незалежності пройшли разом – віддаляє ці історичні дати буквально тиждень. І я хочу сказати, що за такий короткий час ми створили держави, створили умови для роботи бізнесу, створили інвестиційний клімат. Ми дали людям надію на самостійний розвиток. Я думаю, це дуже важливо. Але найголовніше – ми старалися зробити так, щоб у наших державах був мир, спокій, толерантні відносини. Ось ці моменти нас об'єднують.

Шораш Халід Саїд, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Ірак

– Обов'язково з усім, що ми почули, що побачили, будемо працювати, будемо запрошувати різноманітні компанії для співробітництва з українськими, а саме – одеськими партнерами. Тим більше, що останнім часом економічне співробітництво між Україною та Іраком розширилось, у нас є великі контракти в галузі енергетики. Ми бачимо, скільки сьогодні українських компаній звертається до нас для ведення спільного бізнесу. Я думав раніше, що Одеса схожа на Київ, на Харків, але бачу, що в Україні кожне місто має своє обличчя, характер. Це дуже цікаве, дуже красиве місто. Дуже колоритний народ, залюбки спілкується. Я думаю, що перспектива інвестицій тут буде дуже велика.

Олександр Кіфак, Почесний консул Федеративної Республіки Німеччина на півдні України

– Більшість присутніх тут людей знають країну за офіційними каналами. А от безпосереднє спілкування з населенням, відносно тривале перебування в місті формують якусь особистісну оцінку, яка часто не менш вагома, ніж офіційна. Це вкрай важливо для Одеси зокрема і для України загалом, тому що Одеса – це чудове місто щодо перспектив туризму і багатьох інших видів бізнесу. Я також звернув увагу на те, що дуже багато дипломатичних представників, скориставшись перебуванням тут, зустрічалися з представниками своїх національних груп, меншин, мали можливість почути ще й їхню думку і були приємно здивовані.

Валентин Величко, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Білорусь в Україні, дуаєн дипломатичного корпусу

– Поїздка мала не лише пізнавальну площину. Найбільш правильним, мені здається, є те, що проведені презентації містили низку конкретних цікавих проектів. Щодо нашої країни, то бачимо подальше розширення участі в роботі нафтопроводу «Одеса–Броди». Нині 4 млн. т азербайджанської нафти прокачується в аверсному режимі на переробку. Мабуть, уперше цей нафтопровід використовується в тому напрямі, в якому був задуманий. Ми також підтримуємо ідею щодо з'єднання Чорного та Балтійського морів. Ось поїзд «Вікінг» на сьогодні доправляє контейнери з вантажем найкоротшим шляхом із одного порту в інший. У цьому проекті не лише ми з Україною зацікавлені. Він привертає увагу Туреччини, інших регіонів. І нині цього поїзда вже не досить – необхідно подовжити його не лише до Клайпеди, а й до Риги і далі.

Хочу назвати привабливі моменти великого виробничого та сільськогосподарського потенціалу області. У Білгород-Дністровському буде з часом побудовано найсучаснішу електростанцію, що не лише матиме економічну вигоду, а й дасть можливість іншим державам подивитися, як сьогодні можна використовувати природну сонячну енергію з користю для людей.

Нині бачимо, що, крім інвестування, дуже вигідно створювати спільні підприємства. Вони – прозорі. Це – відомі виробництва. Ось, приміром, ми перед посівною презентували Одещині 110 тракторів різного модельного ряду Мінського тракторного заводу. І обласна адміністрація погодилась із тим, щоб 30 відсотків покупцям компенсувати. Це – дуже велика вигода.

Тож, підсумовуючи, мушу визнати, що програма, представлена Міністерством закордонних справ в особі ГДІПу, вміло пов'язала зацікавленість пізнавального плану з іншими аспектами життя і запам'ятається не лише завдяки фотографіям напам'ять, а й дасть можливість із новою силою розвивати наші економічні, культурні та соціальні відносини.

Матеріал підготував
Володимир СЕМЕНОВ

Перспективи глобального лідерства США

Максим ЯЛІ,
кандидат політичних наук, старший науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

In the article, presented by Maxim Iali – a senior research fellow of the Institute of World Economy and International Relations of the National Academy of Sciences, the perspectives of the US' global leadership in post-bipolar international system have been studied.

Після розпаду Радянського Союзу в 1991 р. переважна більшість політичних оглядачів та експертів з міжнародних відносин зробили логічний висновок про те, що руйнація біполярної міжнародної системи призвела до появи так званого «уніполя», на верхівці ієрархії якого знаходиться єдина наддержава світу – Сполучені Штати Америки. «...Закінчення «холодної війни» не призвело до повернення багатополярності. Навпаки, Сполучені Штати здобули ще більшу матеріальну перевагу» [1, P.1.].

Прихильники американської гегемонії були впевнені, якщо сучасний світовий порядок і буде змінювати свою структуру в майбутньому, то він надовго збереже «уніполярність». Оптимізм вони пояснювали безпрецедентною силою Сполучених Штатів. На початку XXI ст. Америка все ще має суттєву комплексну перевагу над усіма іншими країнами, навіть тими, що могли б претендувати на роль її глобального суперника. Це перевага у військовій, економічній і технологічній галузях, що доповнюється вигідним географічним положенням. Порівнюючи потенціали могутності Сполучених Штатів, Китаю, Японії, Великої Британії, Франції та Росії за такими показниками, як чисельність населення, ВВП на душу населення, рівень промислового виробництва та споживання електроенергії, військові витрати та чисельність армії, а також показники розвитку інформаційних технологій на початку XXI ст., С. Брукс та В. Уолворт дійшли висновку, що США є державою з безпрецедентною якісною та кількісною концентрацією сили і жодна країна в найближчому майбутньому не зможе кинути їм виклик: «Для того, щоб зрозуміти, наскільки Сполучені Штати переважають інших, необхідно послідовно розглянути кожний зі стандартних компонентів національної сили. Сполучені Штати мають всебічну перевагу в ядерному озброєнні, найпотужніші у світі повітряні сили, єдиний справжній флот авіаносців, а також унікальну можливість застосовувати силу по всьому світу. І ця військова перевага є навіть більш наявною з точки зору якості, аніж кількості. ...Вашингтон також витрачає на нові військові розробки втричі більше, аніж шість наступних країн разом взятих» [2, P.21-22].

Додамо, що на сьогодні видатки на оборону, які тривалий час знаходилися поза межами економічних міркувань, становлять приблизно 550 млрд. дол. на рік (якщо додати видатки на війни в Іраку та Афганістані, вони зростуть до 700 млрд. дол.). Ця сума становить близько 15% усіх федеральних видатків і приблизно 5% ВВП. Сполучені Штати навіть за умов економічної кризи продовжують витрачати на оборону більше, аніж Китай, Росія, Японія, Індія та решта членів НАТО разом узяті. У 2010 р. за межами США проходили службу близько 400 тис. американських військових, із них понад 88 тис. – у Європі, 131 тис. – в Іраку, близько 100 тис. – в Афганістані.

За вісім років свого президентства Дж. Буш-молодший збільшив військові видатки країни майже удвічі: із 316 млрд. дол. у 2001 р. до 667 млрд. дол. у 2008 р. (приблизно 4% ВВП) [3].

Економічна перевага Сполучених Штатів також вражала: «Економіка США удвічі більша, аніж їх найближчого переслідувача, Японії. Економіка Каліфорнії займає п'яте місце у світі, випереджаючи Францію і слідуючи за Великобританією» [2, P.22]. У період 1998-2001 рр. федеральний бюджет у США був профіцитним, чого не спостерігалося протягом попередніх 30 років. Найбільша економіка світу стала основним джерелом світового технічного прогресу: на початку XXI ст. на США припадало 35,8% світових витрат на виробництво новітніх технологій.

Зазначимо, що остаточне руйнування основ повоєнної міжнародної системи відбувалося наростаючими темпами після приходу до влади у Вашингтоні команди неоконсерваторів у 2001 р. Хоча, заради справедливості, треба визнати, що вони лише розвинули тенденції, закладені попе-

редниками, і, на перший погляд, ідейними опонентами з адміністрації Б. Клінтона. За неповні вісім років (з військових дій у Боснії до війни в Іраку) з ініціативи США було розпочато чотири великих збройних конфлікти – у середньому по одному кожних два роки. Два з них (в Афганістані та Іраку) тривають більше восьми років.

Концепції «зміни режимів» адміністрації Дж. Буша-молодшого (умовно датується його виступом перед Конгресом 29 січня 2002 р.), «превентивних ударів» (виступ у Військовій академії Вест-Пойнт 1 червня 2002 р.) і «примусового роззброєння» (виступ у Національному університеті оборони у Вашингтоні 11 лютого 2004 р.) були побудовані на ідеї легалізації та надання статусу міжнародно-правової норми, прецедентів збройних інтервенцій США у випадках, коли американська влада вважала це за потрібне і безпечне для Сполучених Штатів.

Обидві концепції відповідали логіці односторонніх дій, не погоджених ані з ООН, ані із союзниками по НАТО. Ідеї глобального лідерства республіканці надали форми абсолютного, навіть «абсолютистського» лідерства на основі національного інтересу й односторонніх рішень.

На рівні регіональної політики США відбувся остаточний перехід від європейського пріоритету та військової присутності в Західній Європі до перетворення європейської політики на основний важіль забезпечення інтересів США в Західній Євразії. Територія країн «материкового ядра» Євросоюзу стала видаватися Вашингтону менш надійною, а головне – менш необхідною опорою для проектування американської військової могутності в Євразії. «Стара Європа» опинилася в тилу американських довгострокових інтересів, що змістилися на схід – до родовищ східного узбережжя Каспію та Кавказу як потенційної транзитної зони їх доставки на Захід.

Ситуація в економіці – найкраща за останні декілька десятиліть – також кардинально змінилася з приходом до влади республіканської адміністрації Дж. Буша-молодшого, яка ініціювала три кроки, схвалені конгресом, що перетворили бюджетний профіцит у величезний дефіцит. Завдяки скороченню податків у 2001 та 2003 рр. федеральні доходи за десять років знизилися більш ніж на 2 трлн. дол. Надто дорого коштувало включення до програми медичного страхування «Медікер» пільгових ліків, а також війни в Афганістані та Іраку.

Бюджет у цілому пережив радикальний зсув від профіциту в обсязі 1% ВВП в 1998 р. до дефіциту в 3,2% ВВП у 2008 р. Державний борг на душу населення зріс за цей період на 50%, із 13 тис. до понад 19 тис. дол. За вісім років президентства Дж. Буша-молодшого світ став свідком наймасштабнішої фінансової ерозії в американській історії.

На довершення – у 2008 р. розпочалася світова фінансова криза, яка швидко переросла в економічну, внаслідок чого перед Сполученими Штатами замаячила перспектива «великої депресії» в дусі 30-их рр. минулого століття.

Більшість експертів із суто формальної точки зору основною причиною і джерелом цієї проблеми в американській економіці вважають зростання дешевих кредитів, неадекватне споживання та масове неповернення іпотечних кредитів, що в неконтрольованих обсягах надавалися банками США.

Як відомо, американська економічна модель значною мірою розвивається за рахунок споживчих витрат, що формують близько 2/3 ВВП Сполучених Штатів. Саме постійне зростання споживання зумовлювало протягом останніх тридцяти років приріст ВВП, доходів населення та державного бюджету США. І якщо до середини 1980-их американці зберігали близько 7–9% своїх поточних доходів, то пізніше норма поточних заощаджень неухильно скорочувалась, упавши у 2001 р. нижче 0% (за рахунок кредитів). Згодом заощаджування трохи відновилося, але у 2005–2006 рр. люди знову перестали відкладати гроші й навіть почали витрачати накопичене за попередні роки. Не сприяли ощадливості населення й низькі відсоткові ставки за кредитами, які майже необмежено отримували американські банки у Федеральній резервній системі, що, у свою чергу, призводило до практично нульових, з урахуванням інфляції, розмірів реальних відсотків за депозитами.

У 2001-2002 рр. американський уряд відреагував на терористичні атаки не нагадуванням народові про необхідність економії під час війни, а безмежним стимулюванням споживання, що досягалося за рахунок зниження відсоткової ставки ФРС (до 1% у 2003 р.) і збільшенням кредитування. Відомо багато випадків, коли влада штатів, санкціонуючи створення філій та відділень банків, головною умовою відкриття бізнесу ставила надання цими підрозділами певної кількості іпотечних та споживчих кредитів мешканцям регіону.

Із середини 1980-их американці фактично не повертали кредити, а навпаки, нарощували їх темпами, що значно випереджали як зростання доходів, так і зростання ВВП. Від-

тоді боргові зобов'язання населення почали зростати не просто прискорено, а в арифметичній прогресії відносно зростання доходів. На сьогодні обсяг фінансових зобов`язань основної маси американських громадян перевалив уже за 140% їх річного доходу. Лише виплати за відсотками перевищили 10% доходу населення – про повернення основних сум годі й казати. Очевидно, що це призвело до ситуації, коли більшість простих американців не могли брати нові кредити, оскільки змушені були повертати накопичені боргів, дехто з них відмовлявся від придбаних у кредит будинків, автомобілів тощо. Це, у свою чергу, спричинило обвал ринків автомобілів, нерухомості та інших секторів американської економіки, призвівши до різкого падіння курсу більшості цінних паперів на американському фондовому ринку.

Криза швидко вийшла за межі однієї країни і поширилася світом, завдавши найбільшої з часів «Великої депресії» шкоди світовій економіці, вийшовши за межі США та Західної Європи.

Саме тому, зазначають американські експерти в галузі міжнародних відносин Р. Олтман та Р. Хаас, не війни в Іраку та Афганістані загрожують спроможності США зберегти глобальний вплив на подальший розвиток міжнародної системи (загальні витрати на обидві кампанії становлять лише 10-15% річного дефіциту). «Аж ніяк не невдалі дії на світовій арені..., але марнотратство вдома загрожує моці та безпеці США» [4].

Прибутки, що становили в 1990-их рр. у середньому 20% ВВП, у 2009 р. знизилися майже до 15%, натомість видатки досягли 25% ВВП. Дефіцит за 2009 фінансовий рік сягнув приголомшливої цифри – 1,6 трлн. дол., або майже 12% ВВП. Дефіцит 2010 р., що дорівнював 1,3 трлн. дол., або 9% ВВП, також є величезним.

Головною ж загрозою глобальному лідерству США є Федеральний борг – результат бюджетного дефіциту, що майже потроївся за перше десятиліття XXI ст., із 3,5 трлн. дол. у 2000 р. (35% ВВП) до 9 трлн. у 2010 р. (62% ВВП) [4].

Важливо розуміти наслідки цієї заборгованості. У міру її зростання обов'язково зростатиме й відсоткова ставка, як і бюджетні видатки на виплату відсотків – на вартість позичання грошей – піднімуться з 1% ВВП до 4% і вище. На цій стадії процентні виплати конкуруватимуть із видатками на оборону, а також перевищать усі внутрішні дискреційні видатки – на інфраструктуру, освіту, енергетику та сільське господарство – по суті на все, що не входить до програм адресної допомоги та національної безпеки. Казначейство буде змушене позичати колосальну суму в 5 трлн. дол., щоб фінансувати дефіцит та рефінансувати борги, коли прийде час їх погашення.

Однак реальна перспектива дефіциту та боргу є набагато гіршою, аніж ці прогнози. По-перше, заборгованість, виплату якої США фактично гарантують, хоч і не включають в офіційну суму, що майже дорівнює заявленій загальній сумі в понад 10 трлн.

дол. Зокрема, ще 8 трлн. дол. становлять борги підприємств, які спонсоруються державою. Найбільшими серед них є по суті збанкротовані установи іпотечного кредитування Fannie Mae та Freddie Mac. Вони перейшли у зовнішнє федеральне управління, тому, з усіх точок зору, їх заборгованість є рівноцінною заборгованості Казначейства і повністю забезпечується американськими платниками податків.

Уряди штатів та органи місцевого самоврядування також мають величезні борги – близько 3 трлн. дол. Значна їх частина опосередковано забезпечена Вашингтоном. Цей сектор переживає величезні труднощі, а найбільший штат – Каліфорнія – вже випустив боргові розписки. Більше того, чимало штатів та муніципалітетів використовують застарілу систему виплати пенсій із поточних прибутків.

За прогнозами бюджетного управління Конгресу США, через десять років державний борг Сполучених Штатів може досягнути позначки в 90% ВВП. Але, на думку багатьох авторитетних фахівців, навіть цей прогноз може виявитися занадто оптимістичним, ураховуючи повільні темпи зростання американської економіки. Зокрема у 2010 р. МВФ прогнозував, що державний борг США може зрівнятися з ВВП цієї країни вже у 2015 р. Не враховуючи періоду Другої світової війни та перших повоєнних років, Сполучені Штати ніколи не мали таких боргів з часу їх обліку.

Фінансові перспективи після 2020 р. виглядають відверто катастрофічними з двох причин. По-перше, старіння населення призведе до різкого зростання видатків на охорону здоров'я, а також до виходу на пенсію більшої кількості американців. По-друге, виплати відсотків за федеральним боргом зростуть у геометричній прогресії, оскільки разом із заборгованістю зростатимуть видатки на неї Казначейства. Бюджетне управління Конгресу США прогнозує, що офіційний державний борг (за винятком спонсорованих державою підприємств) може сягнути 110% ВВП до 2025 р. і 180% до 2035 р. Якщо скорегувати ці прогнози з урахуванням неминучого уповільнення зростання економіки, що супроводжує зростаючий рівень заборгованості, то такі співвідношення можуть стати реальністю ще швидше. Це позначиться не лише на фінансових ре-

сурсах країни. Зазнає негативного впливу глобальна роль Сполучених Штатів на подальшу еволюцію міжнародної системи.

Щодо військової сфери, напевно, нові бюджетні реалії змінять оборонну політику США і за межами вже існуючих конфліктів в Іраку та Афганістані. Державне будівництво потребує багато часу, зусиль та коштів, тому малоймовірним у найближчому майбутньому є повторення масштабного використання досвіду Іраку чи Афганістану. Це не означає, що «війн за вибором» не буде – адже цілком можливим є конфлікт з Іраном, ураховуючи його ядерні амбіції. Імовірно, що подібні війни стануть і менш розповсюдженими, і більш обмеженими в завданнях. Також рідше здійснюватимуться масштабні гуманітарні інтервенції, подібні до тих, які Сполучені Штати проводили в Сомалі та на Балканах протягом 1990-их рр.

Спроможність Вашингтона лідирувати в міжнародних економічних питаннях, таких як нещодавнє примушення «Великої двадцятки» збільшити видатки на заходи зі стимулювання економіки, буде поставлено під загрозу майбутнім переходом до аскетизму. Так само послабшає голос США в МВФ, інших міжнародних фінансових інституціях. Втратить Вашингтон і можливість прямих фінансових інтервенцій, на кшталт порятунку економіки Мексики у 1994 р.

Зростання заборгованості США загрожує чималими ідеологічними наслідками: американська модель ринкового капіталізму перестане бути настільки привабливою. Успіх зовнішньої політики залежить від іміджу країни не менше, ніж від її вчинків. Приклад процвітаючої економіки та високого рівня життя був потужним інструментом, особливо під час холодної війни, коли американська модель конкурувала в усьому світі з комунізмом радянського зразка. Нині конкурентом стає авторитарна модель китайського типу: перенасичена чиновниками політична система разом з керованою та гібридною формою капіталізму. Нещодавні вражаючі успіхи економіки Китаю в розпал економічних потрясінь західних економік посилили привабливість такої системи. Цю тенденцію зміцнює й те, що підхід США, заснований на системі мінімального надзору та державного регулювання після глобальної економічної кризи, виглядає дискредитованим і ризикованим. Якщо Сполучені Штати не зможуть подолати власну боргову кризу і рішення їм буде нав'язано ззовні, то привабливості демократії та ринкового капіталізму буде завдано ще одного удару.

Утім, будь-які прогнози еволюції постбіполярної міжнародної системи та ролі Сполучених Штатів у ній мають ураховувати не лише темпи росту потенційних супротивників Америки, а й міць самих Сполучених Штатів та їх величезні можливості подальшого розвитку.

І надалі є підстави для посилення ролі США в таких сферах, як опанування космічного простору та встановлення щільнішого контролю над Світовим океаном. Також слід ураховувати прагнення США забезпечувати доступ до енергоресурсів не тільки за рахунок кон'юнктури та використання «ринкових методів» у загальній світогосподарській динаміці, а й на основі встановлення прямого контролю над важливими регіонами. З огляду на останні події на Арабському Сході, Сполучені Штати вирішили чи не єдиним варіантом збереження глобального лідерства визнати стратегію так званого «керованого хаосу», коли вся увага переключається на події в інших країнах, зокрема в Лівії, де вже відбуваються повномасштабні військові дії під неформальним головуванням США. Кінцева мета – як і в Іраку – найбільші в Африці родовища нафти.

На фоні таких «досягнень» Америки зростання макроекономічних показників інших країн буде вторинним явищем, не спроможним створити основу для реального суперництва із США за глобальне лідерство.

Список використаної літератури

1) Ikenberry J., Mastanduno M., Wohlforth W. Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences / J. Ikenberry, M. Mastanduno, W. Wohlforth // World Politics. – 2009. – Vol. 61. – №1. – January – P.1-14.

2) Brooks S., Wohlforth W. American Primacy in Perspective / S. Brooks, W. Wohlforth // Foreign Affairs. – 2002. – Vol.81. – №4. – July/August. – P. 20-33.

3) Fiscal Year 2009 Supplemental Request. U.S. Department of Defense, April 2009 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.defenselink. mil/comptroller/defbudget/fy2009/Supplemental/FY2009_Supplemental_Request/pdfs/FY_2009_Supplemental_Request_04-08-09.pdf.

4) Олтман Р., Хаас Р. Американское расточительство и американская мощь / Р. Олтман., Р. Хаас // Россия в глобальной политике. – 2011. – №1 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.globalaffairs.ru/number/ Amerikanskoe-rastochitelstvo-i-amerikanskaya-mosch-15112.

Україна – Росія в постбіполярному світі

Людмила ЧЕКАЛЕНКО, доктор політичних наук, професор (Київ)

Борис ШМЕЛЬОВ, доктор історичних наук, професор (Москва)

Діна ПОПОВА, здобувач (Київ)

Погляд із Києва

В основу співпраці України з Росією має бути покладено модель горизонтальних, а не вертикальних відносин. При цьому слід ураховувати різномасштабні рівні розвитку обох країн, виходити з розуміння подібності економічних систем: ліберальної економічної моделі. Водночас слід віддати належне різноплановим – України і Росії – стратегічним зовнішньополітичним завданням, у т. ч. і щодо євроінтеграційного напряму; впроваджувати і захищати засади стратегічного партнерства. У двосторонніх відносинах варто виокремити позитиви, врахувати сучасний стан двосторонніх відносин (у т. ч. глибоку залежність України від постачання енергоносіїв, торговельні війни, конкуренцію).

Росія входить до «Великої вісімки» і «Великої двадцятки». Ця ядерна країна за рахунок енергоресурсів доволі швидко наростила свій економічний потенціал і нині перебуває у вищій геополітичній площині порівняно з українськими реаліями. Водночас слід узяти до уваги, що, незважаючи на зростаючу самодостатність, для закріплення власної геополітичної могутності Росії необхідна Україна. Росія без України є геополітично неспроможною державою. Опанувавши український чинник, Росія намагатиметься реалізувати інтеграційну стратегію колишнього радянського простору через утворені й очолювані нею структури – ЄврАзЕС, ЄЕП, ОДКБ. Тому так активно до останнього російського проекту – Митного союзу, залучається Україна. У зв'язку з цим, висловимо деякі застереження з приводу створення зони вільної торгівлі з ЄС та співробітництва України з Митним союзом.

Створення Зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. ЗВТ та ЗВТ+

Класична зона вільної торгівлі передбачає створення угруповання з двох або кількох митних територій, у яких скасовано тарифні обмеження та інші обмежувальні заходи на значні обсяги торгівлі товарами з цих територій. Відповідно до принципів СОТ при цьому допускаються певні виключення з режиму вільної торгівлі т. зв. «чутливих» товарів.

Формат вільної торгівлі ЗВТ+, запропонований Україні, охоплює не лише торгівлю товарами, послугами, а й ринки державних закупівель тощо. Укладання угод у форматі ЗВТ+ передбачає низку специфічних положень щодо лібералізації торгівлі товарами і послугами, далекосяжні лібералізації режимів іноземного інвестування та державних закупівель, запровадження правил щодо окремих аспектів конкурентної політики, у т. ч. державної допомоги, застосування більш жорстких правил щодо захисту прав інтелектуальної власності, інкорпорацію екологічних норм та стандартів, стандартів праці тощо.

Ураховуючи євроінтеграційні прагнення України, ЄС запропонував керівництву держави створити зону вільної торгівлі у форматі ЗВТ+. Метою створення поглибленої зони вільної торгівлі є формування спільного економічного простору. Зона повинна спиратися на глибоку інтеграцію і не матиме аналогів із попередньої практики ЄС. При цьому особливого значення набувають положення щодо застосування міжнародних і європейських стандартів та інструментів у відповідних сферах співпраці. Це і створення гармонійного правового поля для забезпечення діяльності суб'єктів торговельних відносин шляхом наближення законодавства України до законодавства ЄС, і покращення доступу українських товарів та послуг до ринку ЄС. Створення зони передбачає збільшення обсягів інвестицій із країн-членів ЄС в економіку України, покращення умов експорту української продукції у зв'язку з отриманням цінової переваги за рахунок скасування ввізного мита, покращення доступу до якісної імпортної техніки, насіння, засобів захисту рослин, переоснащення та модернізацію вітчизняних підприємств, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції у зв'язку з упровадженням нових стандартів тощо. [1]

За інформацією Міністерства економіки України, конкретні вигоди України від утворення ЗВТ із ЄС варіюють від 1-2% до 4-7% додаткового приросту добробуту залежно від сформульованих сценаріїв, проаналізованих І. Бураковським.[2] Втрачена вигода для України в разі відмови від підписання Угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі з ЄС може становити від 1,4 до 10,0 млрд. дол. США на рік, або 27,3 млрд. дол. США протягом п'яти років.

Позитиви ринку ЄС полягають у наступному: великі обсяги ринку, що становить 500 млн. споживачів із середнім доходом 39 тис. дол. на рік. З економічного погляду, Угода про вільну торгівлю з ЄС (далі – УВТ) є важливішою для України, ніж для ЄС, оскільки експорт України до країн ЄС становить 33% усього її експорту. Завдяки адаптації правил і регламентів до норм ЄС, обсяг виробництва в Україні може зрости у таких позиціях, як машини і електроніка – на +7,4%, продукти металургії – +5,8%, тваринні /рослинні жири – +5,5%, автомобілі та частини до них – +4,7%, цукор/кондитерські вироби – на +4,7 % та ін. [3] До зазначеного додамо, що українські виробники отримають доступ до європейського ринку послуг, а також можливість участі українських підприємств у державних тендерах на виконання робіт, постачання і надання послуг безпосередньо в ЄС як на національному, так і на регіонально-

му рівнях (загальна вартість цього ринку сягає 2500 млрд. дол. США).

Позитивним чинником в УВТ з ЄС є запас часу, поступовість упроваджуваних правил, на відміну від Митного союзу, що змінюватимуться поволі протягом щонайменше десяти років (а для деяких галузей навіть довше). Тому, перш ніж перейти на нові правила, український бізнес матиме достатньо часу, щоб пристосуватися та скорегувати свою діяльність.

Водночас, як і в будь-якій новій справі, не виключені й певні ризики від упровадження УВТ, серед яких необхідність залучення значних ресурсів для забезпечення адаптації й імплементації нових законодавчих актів, можливе посилення конкурентного тиску на внутрішньому ринку України, певні втрати для окремих галузей промисловості через низький рівень їх конкурентоспроможності та ін.

Замість підсумку. Угода про вільну торгівлю з ЄС є взаємною угодою, отже, можливості для українських підприємств на ринках ЄС є такими ж, як для європейських компаній на українському ринку.

Щодо Митного союзу зазначимо найважливіше. По-перше, у Митному союзі (далі – МС) Росія має переважну кількість голосів щодо вирішення питань союзу (57%), порівняно зі своїми партнерами: Республіка Білорусь і Казахстан мають по 21,5% голосів. Нагадаємо, що в ЄврАзЕС Росія має 40% голосів, а її партнери по 12,5% і 7,5%. Тобто, для Митного союзу Росією збільшено кількість власних переваг у процесі прийняття рішень під час голосування.

По-друге, 1 вересня 2010 р. в МС набрала чинності Угода про встановлення і застосування порядку зарахування й розподілу сум увізних мит зборів (інших мит, податків і зборів, що мають еквівалентну дію), за якою (ст. 5) нормативи ввізних мит для кожної Сторони встановлюються у таких розмірах: Білорусь – 4,7%, Казахстан – 7,33%, Російська Федерація – 87,97%. [1] Це означає, що Росія вже отримує від впровадження правил

Участь Президента України Віктора Януковича та Міністра закордонних справ Костянтина Грищенка в розширеному засіданні Ради Глав держав-учасниць СНД, м. Москва, 10 грудня 2010 р.

МС левову частку надходжень.

По-третє, у МС уже створено наддержавні органи: Міждержавна Рада, Комісія Митного союзу, що диктуватимуть правила гри.

По-четверте, Україна є членом Світової організації торгівлі, й, отже, входження до МС є можливим лише на умовах СОТ, що означає прийняття країнами МС: Росією, Казахстаном і Білоруссю, умов України. Але такий розвиток подій є малоймовірним. До того ж, завдяки вступу нових країн у СОТ в Україні покращились інвестиційні можливості, збільшився обсяг надаваних послуг.

У разі приєднання України до МС, наша держава буде змушена провести новий процес узгоджувальних процедур із СОТ. Через коригування Україною своїх зобов'язань перед країнами-членами СОТ постане проблема компенсації їм, що становитиме близько 5 млрд. дол. США.

По-п'яте, Україна вже має низку двосторонніх угод про вільну торгівлю, які у випадку входження до МС мають бути переглянуті.

Фахівці пропонують сценарій Зони вільної торгівлі не з МС, а з учасниками СНД, що є відроджуваним варіантом ситуації 1993 р., коли всі 12 країн СНД підписали Договір про економічну інтеграцію, першою сходинкою якої передбачалося утворення Зони вільної торгівлі. Саме російський парламент заблокував прийняття цього договору. Не ратифікували документ, пояснивши це невигідністю його для Росії.

Отже, недотримання вже апробованих схем посування до інтеграційного простору, перескакування через необхідні ланки економічної інтеграції, як це вже було доведено у негативних результатах утворення Союзної держави Росії та Білорусі, які, не створивши відповідно до всіх економічних законів зону вільної торгівлі (відміна мита у двосторонній торгівлі), одразу перейшли до творення митного союзу (уведення мита до третіх держав). Таку ж проблему створила собі й ЄврАзЕС (Євразійська економічна спільнота), учасники якої самі підтверджують хибність ігнорування класичних законів розвитку інтеграції, де першою сходинкою має бути обов'язкове створення ЗВТ.

Російські експерти підтверджують допущені прорахунки, визнаючи, що низка рішень в ЄврАзЕС (виросла з Митного союзу Росії, Казахстану, Білорусі 1995 р. і з вступом Киргизії, Таджикистану, Узбекистану перетворена на організацію у 2000 р.) була вимушеною, спричиненою геополітичними інтересами Росії. До цього можна додати, що практично всі позиції ЄврАзЕС експертами оцінюються негативно: ЄврАзЕС НЕ вдалося вирівняти ввізні мита на більшість товарів; країни-члени НЕ узгодили фінансові політики; НЕмає єдиної транзитної політики; НЕ запроваджено транспортні коридори; НЕ узгоджено позиції стосовно вступу до СОТ. Останній пункт із перерахованих учасники ЄврАзЕС заявляли як основну мету об'єднання. Відомий російський економіст В. Іноземцев піддає сумніву коректність розрахунків щодо стрімкого зростання ВВП у Митному союзі (як відомо, Митний союз є складовою ЄврАзЕС).

Захисники і впроваджувачі посування України до членства в МС доводять значну вигоду, яку буцімто отримає Україна від такого членства. Однак, висунуті аргументи і розрахунки спираються на обіцяну низьку ціну енергоносіїв, яку начебто для України має запровадити Росія (за газ – до 180 дол./1000 м куб., або навіть нижчу, наближену до внутрішніх цін Росії для власного споживача). [4]

Незважаючи на впровадження Митного союзу з 2009 р., ніхто з експертів не пояснив, чому ціни на основні продукти харчування в Росії є значно вищими, ніж в Україні (у Москві порівняно з Києвом ціни на молоко, хліб, м'який сир, м'ясо тощо у 2-3 рази вищі). Ніхто не згадав про технічну відсталість країн МС, а також про жорстку конкуренцію між ними. Документ, в якому містяться розрахунки щодо вигідності просування України до МС, на публічні парламентські слухання подав не Кабмін України, а депутатська фракція Комуністичної партії України, і підготовлений він був Інститутом народногосподарського прогнозування Російської Академії наук (РАН) разом з Інститутом економіки і прогнозування НАН України. [5]

І наостанок. Під час прес-конференції 18 травня 2011 р. президент Росії Д.Медведєв нарешті розставив усі крапки над «і»: «...якщо Україна, наприклад, вибере європейський вектор, то їй, звичайно, буде важче знаходити рішення у рамках Єдиного економічного простру і Митного союзу, у якому беруть участь Росія, Казахстан та Білорусь. Виходить, що це інше інтеграційне об'єднання», – додав він. [6] Д. Медведєв підкреслив, що «не можна бути скрізь. Або там, або там. Не можна сидіти на двох стільцях, потрібно робити якийсь вибір».

Отже, російські політики доволі жорстко залучають Україну до заздалегідь провальної для нашої держави схеми відносин, яка потрібна Росії для утвердження свого геополітичного і геоекономічного превалювання. [7]

Розглядаючи питання про ЄврАзЕС – Митний союз, необхідно брати до уваги їх тісний взаємозв'язок з Організацією Договору про колективну безпеку (ОДКБ – Ташкентський договір). Створення єдиного простору безпеки в рамках ОДКБ передбачає формування єдиного економічного простору держав-членів ЄврАзЕС, що надають матеріальні ресурси для спільних дій у військово-політичній галузі. Невипадково керівники ЄврАзЕС і ОДКБ заявляють про намагання перейти до більш високого рівня інтеграції. Сьогодні жоден проект ЄврАзЕС – Митний союз не може обійти питання забезпечення безпеки, як і проекти ОДКБ є неможливими поза участю ЄврАзЕС: енергетична, транспортна, промислова, військово-економічна і військово-технічна сфери тощо.[8]

Беручи до уваги особливості розвитку інтеграції в ЄврАзЕС, а також щодо ОДКБ, Україна зайняла чітку позицію НЕприєднання до військових блоків, що і підтверджено Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики».

Ураховуючи вищевикладене, концепція розвитку стратегічних відносин України та Росії, що розробляється, має спиратися на:

– міжнародно-правові засади поваги суверенітету іншої держави;

– демократичні засади поваги прав людини, суспільства, держави;

– загальнолюдські цінності (європейські).

Концепція про стратегічне партнерство – це не просто заява. Цей документ повинен мати відповідне навантаження, набагато більше, ніж звичайна двостороння угода. При цьому слід урахувати, що подібні відносини, перш за все, є певними зобов'язаннями перед партнером і визначаються колом особливих інтересів і умов. На першій позиції має бути повага суверенітету партнера, а це – відсутність територіальних претензій, збіг інтересів і наближення цінностей, визнання очевидності й необхідності тенденції динамічного зростання двостороннього товарообороту, поширення співпраці на більшу кількість галузей тощо.

Стратегічне партнерство, на наше глибоке переконання, є вищою сходинкою співробітництва порівняно зі звичайними відносинами. Воно використовується для досягнення внутрішніх трансформацій вищого порядку з метою виведення вітчизняної економіки на наступний, вищий щабель світового розвитку. Водночас, стратегічні партнери мають ураховувати низку обставин, пов'язаних із геополітичними і геоекономічними інтересами країн-партнерів тощо. Аналізуючи суть стратегічного партнерства на багатьох прикладах міждержавного спілкування, його зміст, напрями та прояви, можна виокремити засади цього явища, притаманні й бажані для України:

– непорушність поваги суверенітету і територіальної цілісності партнера, що є беззастережною вимогою стратегічного партнерства;

– збіг або наближення цінностей і цілей;

– наявність стратегічних сфер співробітництва;

– координація зовнішньополітичних дій;

– надання допомоги у різних ситуаціях, у тому числі й військової;

– неконфронтаційність перспектив бачення майбутнього розвитку світу і регіону;

– співробітництво без заподіяння шкоди взаємозв'язкам з іншими державами. [9]

Стратегічне партнерство означає жорстку реалізацію взятих на себе зобов'язань і, безперечно, відповідальність за партнера.

Погляд із Москви

Розвиток і зміцнення стратегічного партнерства і дружби між Росією та Україною розглядаються Москвою і Києвом як один із найважливіших зовнішньополітичних пріоритетів обох країн. Стабільні відносини Росії з Україною є необхідними для зміцнення російських позицій у Європі та світі, а також для консолідації пострадянського простору. Україна без економічної допомоги Росії не зможе здійснити якісний прорив у своєму розвиткові та реалізації важливих для неї реформ. Енергозалежність України від Росії не дасть можливості Києву дистанціюватися від Кремля у найближчому майбутньому. Водночас двосторонні відносини характеризуються періодичною напругою, помітним відчуженням, зростаючою недовірою політичних і господарських еліт одне до одного. У чому ж причина такої напруги в російсько-українських відносинах?

Значною мірою більшість проблем обумовлені особливістю політичної та бізнес-еліти України. Політична еліта України чітко поділена на «своїх» і «чужих», її характерною рисою є непрофесіоналізм. Вся вона – від регіональних лідерів до лідерів загальноукраїнських політичних партій – пронизана родинними, дружніми зв'язками, а тому має клановий характер. Союз із Росією означає для української еліти кінець необмеженого контролю над національними ресурсами. Українська бізнес-еліта, яку здебільшого становлять вихідці з російськомовного середовища промислових регіонів Східної України, не гребує ніякими засобами для збільшення свого капіталу. Вона готова всіляко протистояти участі іноземного, у т. ч. російського, капіталу в ще не завершеному переділі української власності. Російська бізнес-еліта сприймається українською як серйозніший конкурент, ніж представники західного капіталу. Цими настроями користуються т. зв. носії «западенської» ідеології. Ідея незалежності України спиралас і спирається на заперечення культурної традиції, що розглядає великоросів і малоросів як дві гілки єдиного народу.

Концепція української незалежності, що ґрунтується на ідеї історичної самобутності українського народу та його правах на самовизначення і національне відродження, розглядає Росію як головну перепону на цьому шляху. Зближення з Москвою, на думку Києва, загрожуватиме українському суверенітетові й незалежності країни. Фактично Україна взяла курс на дистанціювання від Росії та СНД, орієнтуючись на встановлення тісного співробітництва з Заходом. Із приходом до влади В. Януковича концептуальні засади зовнішньої політики України принципових змін не зазнали. «Європейський вибір» залишився основою зовнішньополітичної стратегії Києва. Водночас політичні й економічні контакти з Росією стають інтенсивнішими.

Україна завжди відігравала особливо важливу роль у зовнішньополітичній стратегії Росії. Оскільки українська правляча еліта, яку в російській публіцистиці ще називають «старшиною», не є виразником істинних інтересів українського народу, як вважають у Росії, то російська політика намагалась орієнтуватися безпосередньо на широкі верстви населення.

Російська політична еліта не мала наміру обговорювати з Україною такі проблеми, як її можливий вступ до ЄС чи НАТО. У Москві вважають, що ці питання можуть бути вирішені в процесі її переговорів із Вашингтоном або Брюсселем. У цьому виявляється деяка зверхність російської еліти.

Ясної й чіткої стратегії на українському напрямі Росія не мала. Деяке прозріння відбулося після «помаранчевої революції» 2004 р. Риторика про залучення України до СНД була замінена на заяви про доцільність існування самої СНД. Змінилися і стратегічні підхо-

ди. Попередній проект – Єдиний економічний простір (підписаний Росією, Казахстаном, Україною і Білоруссю у 2003 р.) передбачав залучення України у сферу впливу Росії шляхом створення єдиної митної зони і встановлення єдиної ціни на енергоносії, хоча це невигідно російській економіці. Після 2004 р. для Кремля стало очевидним, що треба орієнтуватися на жорсткий захист російських інтересів. В огляді зовнішньої політики РФ (2007 р.) йшлося про зміни принципів відносин Росії з країнами СНД. «Фаворитизм» у відносинах з деякими партнерами закінчився, він не вписується у намір вступу Росії в СОТ. Попередні ціни на енергоносії диктувала політика, і ні до чого хорошого це не призвело. У відносинах з Україною потрібен був перехід на жорсткі прагматичні рейки. Що й було зроблено.

Негативний вплив на становлення російсько-українських відносин має політика України в СНД. Київ не підписав Статут СНД і Ташкентський договір про колективну безпеку 1992 р. Україна також намагалася обмежити вплив Росії на пострадянському просторі й через утворений ГУАМ. Перетворення ГУАМ на організацію «За демократію й економічний розвиток – ГУАМ» (скорочено ОДЕР–ГУАМ) стало відповіддю Москві на переведення торгівлі з Україною на ринкові умови. Київ разом із Тбілісі переорієнтувався на реалізацію проекту щодо розповсюдження демократії на пострадянському просторі. Фактично це означало проведення політики обмеження впливу Росії в СНД і зміцнення позицій України як регіонального лідера. По суті, Україна намагалася на противагу політико-інтеграційному об'єднанню ЄврАзЕС реалізувати проект ГУАМ, у якому вона відігравала б роль лідера.

Співвідношення економічних потенціалів двох країн не дає змоги Україні на рівних конкурувати з Росією в регіоні СНД, але її дії ускладнюють проведення тут російської політики.

Протягом усього періоду існування незалежної України російсько-українські відносини розвивалися під сильним впливом Заходу, який робив усе можливе, щоб відірвати Україну від Росії. Підписавши з НАТО у 1997 р. Хартію про особливе партнерство, Україна розраховувала на певні гарантії захисту своєї незалежності. У Хартії йдеться про те, що «жодна держава не може розглядати будь-яку частину регіону компетенції ОБСЄ як свою сферу впливу». Це стало недвозначним натяком Москві, яка заявляла, що пострадянський простір є зоною її інтересів. У 90-і рр. США робили все, аби не допустити інтеграції України з Росією, оскільки, за словами Бжезинського, «інтеграція Росії й України призведе до відтворення російської імперії, а без України Росія перетвориться на другорозрядну державу. Сенат США одностайно 17 листопада 2006 р. прийняв законопроект «Акт 2006» про консолідацію свободи в НАТО», у якому йдеться про необхідність прийняття в члени Альянсу Грузії, Албанії, Хорватії, Македонії, а також про готовність США підтримати вступ у НАТО України. Цей документ є прямим геополітичним викликом Росії, на який вона дала власну відповідь.

Показовим була заява тодішнього Президента Росії В.В. Путіна про недопущення просування України до «шенгенської зони» з ЄС, оскільки це начебто призведе до розділення російської нації, частина якої проживає на території України.

Важливим фактором впливу на російсько-українські відносини є Європейський Союз. Стало очевидним, що в боротьбі за зміцнення своїх позицій в Україні, Москві доведеться зіткнутися не тільки із США, НАТО, а й із ЄС, які в рамках політики сусідства приділяють Україні значну увагу. Таким чином, вплив третіх країн на російсько-українські відносини є доволі значним і в перспективі ще більше зростатиме. Ураховуючи особливості формування внутрішньої та зовнішньої політики в обох країнах, Росія правильно робить, позбавляючись «слов'янської сентиментальності» і проводячи щодо України прагматичну політику, все жорсткіше відстоюючи свої інтереси.

Список використаної літератури

1) Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань на тему: «Про стан і перспективи розвитку економічних відносин з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом». Рекомендації парламентських слухань Верховної Ради України на тему «Про стан і перспективи розвитку економічних відносин з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом». – Лист Кабміну України № 2965/0/2-11 від 18.03.2011. – С.7.

2) Бураковський І., Мовчан В. Зона вільної торгівлі з ЄС та митний союз з Росією, Білоруссю та Казахстаном: чим можлива інтеграція України в обидва об'єднання одночасно // Відносини Україна-ЄС в умовах сучасних викликів. – Фонд Ф.Еберта: представництво в Україні. Київ 2010. – С.12.

3) Угода про зону вільної торгівлі Україна – ЄС: про що, власне, йдеться?. – Посольство Великої Британії в Україні за сприяння Міністерства економіки України. – К., 2009. – С.6.

4) Воробьев В.П. Проблемы развития и реформирования СНГ/Дип.академия МИД России. Институт актуальных международных проблем. - М.: Восток-Запад, 2009. – С.83-84; Владислав Иноземцев. Чем прекрасен наш союз: //http://www.kommersant.ru/doc/1611870/.

5) Оценка макроэкономического эффекта от включения Украины в Таможенный союз и Единое экономическое пространство в рамках ЕврАзЭС. – К.: Депутатська фракція Комуністичної партії України Верховної Ради України, лист № 04-04/3-79 від 5 травня 2011 р. – С. 13.

6) Див.: там само, с. 2.

7) Медведев – Украине: "На двух стульях сидеть нельзя" и нужно сделать выбор в пользу ЕЭП или Евросоюза //http://rus.newsru.ua/world/18may2011/medvedua.html/.

8) Жовква Ігор Іванович.. Стратегічне партнерство у зовнішній політиці України: Дис. канд. політ. наук: 23.00.2004 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2005. — 213 арк. — Бібліогр.: арк. 185-213.

Шляхом виконання зобов'язань перед ЄС

Валерій КОНОВАЛЮК, народний депутат України

На сьогодні все рельєфніше вимальовується ряд передумов, що додають предметності просуванню України в євроінтеграційному напрямі. Як констатують експерти, останнім часом значно пожвавішала робота з виконання Плану дій щодо відміни короткострокових віз. Нині в активній стадії знаходиться розроблення та прийняття необхідних законодавчих актів, передбачених цим документом. Першим поштовхом до активізації процесу став Указ Президента України № 494/2011 «Про Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України», підписаний 22 квітня цього року. Як переломний момент сприймається також створення Державної міграційної служби, на яку покладено функцію формування виваженої міграційної політики щодо створення обліку та ідентифікації мігрантів – як легальних, так і з сумнівним статусом. Одним із найважливіших аспектів у цьому багатоступінчастому процесі експерти вбачають безпеку документів. Піонером став законопроект № 8507 «Про документи, які посвідчують особу та підтверджують громадянство України». Він передбачає впровадження біометричних (електронних) паспортів для мандрівок та заміну морально застарілих внутрішніх паспортів біометричними ID-картками. Народний депутат України Валерій Коновалюк, який очолив групу розробників, що підготувала згаданий законопроект, вважає, що всі зазначені моменти – взаємопов'язані, і лише їх комплексне вирішення дасть можливість отримати конкретні результати в ході діалогу щодо безвізового режиму з ЄС.

Біометричні паспорти

Я хотів би відзначив особливу актуальність цього питання з державницьких позицій. Тому лише спільна зацікавленість у поступальному русі авторів, які мають відношення до роботи над альтернативними документами, що сьогодні з'являються, зможе наповнити конкретикою процес подальшої інтеграції України до європейського співтовариства. Необхідно, перш за все, усвідомлювати, що відсутність цілого ряду законів відчутно гальмує виконання Україною своїх зобов'язань. Зокрема, варто зосередити увагу на впровадженні та використанні надійних і високозахищених документів з електронним носієм інформації. Саме впровадження біометричних технологій забезпечить реалізацію безвізового режиму для громадян України.

Згідно з нашими напрацюваннями, нові бланки документів, що посвідчують конкретну особу, міститимуть необхідні біометричні дані. У прототипі документа нового покоління, розробленому українськими фахівцями, використано мікропроцесор – чіп, на якому, зокрема, зберігаються електронний підпис власника документа з багаторівневою системою захисту від підробок, відбитки його пальців тощо. На сьогодні такі документи видаються громадянам 19 країн ЄС – вони можуть не лише підтвердити особу, а й надати вільний доступ до одержання низки послуг: розрахунків за комунальні послуги, подання податкових декларацій тощо. Можливість усіх цих послуг забезпечує саме використання електронного цифрового підпису (ЕЦП) власника документа. Він застосовується в усьому світі, щоб підтвердити аутентифікацію особи, яка підписала електронний документ. Простіше кажучи, ЕЦП є аналогом особистого розчерку людини з метою надання електронному документові юридичної сили.

Як я сказав, країна вже зараз володіє потужним потенціалом для впровадження електронних документів. Ця сучасна індустрія захищеного друку створена на підприємствах консорціуму «ЄДАПС». До речі, українська група підприємств виробляє електронні паспорти та ID-картки для співробітників INTERPOL – це право консорціум отримав, пройшовши багатоступінчастий міжнародний тендер.

Необхідно також підкреслити, що прийняття такого законопроекту реально допоможе українцям, які тимчасово перебувають за кордоном. Адже це дасть змогу поліпшити документообіг та зробити його по-справжньому цивілізованим, сприятиме одержанню громадянства та не потребуватиме додаткових витрат.

Каталізатором подібних реформ у багатьох країнах часто стає бажання влади захистити внутрішні документи громадян від підробки та убезпечити їх від несанкціонованого втручання в особисте життя. Тож, якнайшвидше прийняття цього законопроекту має фактично підтвердити європейський вибір України, проголошений владою.

Якщо говорити про термінологію, то поняття закордонного паспорта – нехарактерне для багатьох країн. Там проїзні доку-

менти називають простим паспортом. Навіть саме походження терміна (італ. passaporto – дозвіл на прибуття в порт) свідчить про логічність такого підходу. Нині біометричні паспорти для мандрівок – найбільш сучасні та безпечні документи (на відміну від легкопідроблюваних паперових). Саме такі рекомендує використовувати ІСАО (Міжнародна організація цивільної авіації), членами якої є близько 200 країн, включаючи Україну.

З огляду на виклики сучасності та вимоги, що постають перед країною, розроблений у нас прототип біометричного паспорта повністю відповідає стандартам ІСАО. Більш того, саме електронні документи українського виробництва організація визнала зразковими. І цим варто не лише пишатися, а й впроваджувати в життя. Упевнений, що прийняття біометричного закордонного паспорта прискорить виконання Плану дій з лібералізації візового режиму з ЄС. Перехід на них стане одним із основних кроків щодо відміни короткострокових віз до ЄС.

Немає сумнівів у тому, що найближчим часом Україні належить перейти на біометричні посвідчення особи, і не лише тому, що паперові паспорти-книжечки застаріли морально та є абсолютно беззахисними перед небезпекою підробок. Упровадження біометрії – тренд світової безпеки. Тому реформування в цій галузі покликане зробити більш комфортним та зручним життя людей у всьому світі.

До того ж, аналізуючи останні події в країнах Шенгенської зони, підсилені політичною нестабільністю та конфліктами в цілому ряді регіонів світу, стає зрозуміло, що загальна тенденція до застосування більш жорстких заходів щодо візового режиму вимагає від нас якнайшвидшої модернізації документів. Інакше, про яке серйозне ставлення до українців може йтися, якщо, скажімо, ми користуємося водійськими правами ще радянського зразка. Тобто, документом неіснуючої країни. Або, наприклад, коли свідоцтво про народження дитини, по суті, є звичайним папірцем, що не підтверджує її громадянства.

Українські фахівці демонструють інновації у сфері виробництва е-документів віце-президенту Світового банку (World Bank) Леонарду МакКарті (у центрі) на Всесвітньому форумі ID World 2011 в Абу-Дабі

Україна забезпечить виконання своїх міжнародних зобов'язань у питаннях боротьби з тероризмом, незаконною міграцією та організованою міжнародною злочинністю. Якщо розглянути світові тенденції щодо боротьби з нелегальною міграцією, кроки з вирішення цієї проблеми, доводиться визнати, що відсутність інформаційної системи обліку та контролю перетину державного кордону призводить до гострих соціальних, демографічних проблем. Держава є беззахисною перед прогресуючою нелегальною міграцією, формуванням кримінальних мереж, що займаються контрабандним транспортуванням людей, работоргівлею. Саме небезпечність цих процесів особливо підкреслюється в резолюції Ради безпеки Європейського Союзу.

Тож, якщо ми працюємо над удосконаленням законодавства щодо впорядкування документів, осучаснення державного інформаційного реєстру, удосконалення міграційної політики, ми на виході повинні матеріалізувати підтримку статусу своїх громадян, зокрема, за кордоном і надати допомогу Україні в протистоянні нелегальній міграції.

Нелегали

Якщо брати глобально, три відсотки населення Землі, а точніше – 215 млн. людей вважають мігрантами. Про це свідчить статистика Міжнародної організації з міграції та Світового банку. За цими даними, кількість мігрантів в Україні коливалась у межах 5, 25 млн. осіб, що становить 11,6 % загальної кількості людей, які проживають тут. І це є величезною проблемою.

Протягом квітня-травня 2011 р. разом з колегами ми ініціювали соціологічне дослідження «Стан та перспективи міграційної політики в Україні». І якщо, за даними Управління Верховного комісара ООН, Україна посідає четверте місце у світі за кількістю нелегальних мігрантів після США, Німеччини та Росії, то оцінки парламентської робочої групи свідчать, що загальна кількість мігрантів в Україні, з урахуванням тих, хто іммігрував за роки незалежності, становить на сьогодні 5-7 млн. осіб, що суттєво відрізняється від офіційних даних. Ці люди мають різний статус перебування в Україні. Чого варта така цифра – за два попередні роки українськими правоохоронними органами було виявлено 29 тисяч нелегальних мігрантів. І це вважається лише верхівкою айсберга.

Основний імміграційний потік в Україну традиційно йде з Російської Федерації (30-35 % загального трафіка іммігрантів); друге місце посідає Молдова (19-21 %); третє – Білорусь (14-15 %).

Наша робоча група провела опитування, і, як свідчать результати, оскільки в Україні перебувають мігранти з різним статусом, державний бюджет щороку недоотримує від їхньої неврахованої праці близько 2 млрд. дол. Водночас, іноземці щороку надсилають та вивозять 40-45 млрд. грн. При цьому вони користуються соціальними благами нарівні з місцевим населенням. Україні доводиться витрачати понад 8 тис. грн. бюджетних коштів на утримання кож-

ного нелегала. Наведені цифри засвідчують – відсутність контролю над міграційними процесами може зрештою зруйнувати українську економіку. Образно кажучи, це – бомба уповільненої дії для державного бюджету. Адже нелегали не відраховують ані копійки до Пенсійного фонду, не сплачують податків та інших відрахувань.

Неозброєним оком видно, що стихійний рух нелегалів створює безліч економічних та соціальних проблем. По-перше, ринок праці перенасичується некваліфікованою робочою силою. Це призводить до зменшення заробітної плати, і, як наслідок, зростання безробіття серед місцевого населення. Роботодавці ж, використовуючи дешеву нелегальну робочу силу, втрачають мотивацію до модернізації виробництва.

На жаль, доводиться констатувати й зростання кількості злочинів, до яких нелегали вдаються, оскільки не мають законних коштів для існування. Лише від діяльності одного з етнічних організованих злочинних угруповань бюджет України від недобору акцизного збору та НДС з контрафактної алкогольної та тютюнової продукції щороку втрачає від 500 до 800 млн. дол.

Ще однією з найнегативніших сторін цього процесу є небажання іноземців асимілювати з місцевим населенням. Спеціалісти вивели закономірність – наявність значних співтовариств нелегальних мігрантів автоматично призводить до зростання злочинності за етнічною ознакою.

Утім, тут я зазначив би, що Україна традиційно є багатонаціональною країною, у якій діють десятки національних земляцтв. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., у країні мешкало понад 10 млн. етнічних українців. І це – наше надбання. Тож, етнічна проблема у нас на сьогодні є не настільки гострою, як у країнах Західної Європи. Але, постійно маючи справу з проблемами нелегальної міграції, необхідно шукати нових ефективних шляхів інтеграції мігрантів у суспільство.

Представник Єврокомісії Луїджі Сорека (третій праворуч) ознайомлюється з електронними документами українського виробництва на ID World 2011

Ситуація склалася непроста. Адже Україна взяла ряд зобов'язань перед Європейським Союзом, і вирішення питання нелегальної міграції полягає не лише у відповідності європейським нормам, а й у тому, щоб держава була здатною покласти край цим негативним моментам. На сьогодні ж міграційні процеси регулюються в нашій країні понад 20 міжнародними та українськими нормативно-правовими актами, що зумовлює розбіжності в нормативній базі та утруднює повноцінний облік міграційних потоків. Крім того, не узгоджуються між собою відомчі статистичні дані про мігрантів, які є в системах МВС, Мінпраці, Пенсійного фонду, Державної податкової служби України. Наприклад, за інформацією одного з відомств, вступати до українських вузів приїздить близько 100 тис. громадян різних країн, а вищі навчальні заклади інформують лише про 6 тис. абітурієнтів-іноземців. І таких полярних цифр можна навести безліч.

Все це свідчить про те, що в Україні ще немає системи координації міграції, немає чіткого механізму, який визначав би статус іноземців та осіб без громадянства. Дієва система обліку мігрантів значно зменшить ряд проблемних питань.

Адже тенденція очевидна – щороку переселення на планеті зростатиме. То через 10 років міжнародні організації прогнозують уже 450 млн. мігрантів. Слід завжди пам'ятати, що в інших країнах зараз працює (за різними оцінками) від 3 до 6 млн. українських заробітчан, які, знову ж, не роблять відрахувань до Пенсійного фонду. У зв'язку з цим, констатують експерти, Україна щорічно втрачає до мільярда дол.

Усі ці факти ставлять країну перед гострою необхідністю сформувати продуману міграційну політику та чітку систему обліку й ідентифікації всіх, хто приїздить в Україну, і тих, хто від'їжджає на заробітки за кордон. Часто трапляються випадки, коли одна й та ж особа намагається багаторазово перетнути український кордон, користуючись підробленими документами. І впровадження біометричних посвідчень для мігрантів допоможе створити базу даних, контролювати кількість приїжджих та їхні переміщення. Виходячи зі сказаного, Україна, у першу чергу, має задуматися не над тим, як боротися з мігрантами, а як ефективно скеровувати міграційні процеси з користю для економіки держави та навчитися мати зиск із загальносвітових міграційних явищ. Для цього необхідно впровадити сучасні системи ідентифікації мігрантів. У тому числі, з використанням біометричних технологій, які існують в Україні, та вдосконалити законодавчу базу.

Україна – європейська держава

Нещодавно, репрезентуючи дослідження про стан та перспективи міграційної політики в Україні, я пообіцяв учасникам круглого столу, що ці результати обов'язково буде передано Президенту України Віктору Януковичу. Адже, розробляючи зважену міграційну політику, ми виконуємо взяті перед світовим співтовариством зобов'язання. І пам'ятаймо, що Україна – це європейська держава. Я впевнений, що нашим призначенням є не лише забезпечення по-

дальшого розвитку Європи, а й створення умов для того, щоб самим набувати європейського мислення, стандартів та критеріїв життя.

Важливо усвідомити, що, на жаль, за останні 10 років насправді мало що було зроблено для забезпечення виконання Національного плану з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України. Переконаний, ми мусимо ще пройти величезний шлях для того, щоб реформувати економіку, всі сфери нашого суспільного життя, зробити чимало, аби нарешті сформулювати чітку стратегію національного розвитку.

Генеральний секретар INTERPOL Рональд Ноубл (третій ліворуч) біля українського стенду на ID World 2011

На жаль, так сталося, що створено певну ілюзію, яка нині впливає на свідомість багатьох людей – якщо ми вступимо до Євросоюзу, то одразу станемо такими ж заможними та культурними, як вони. Тобто, відбувається певна підміна понять.

Тому нам потрібна спільна ідеологія. Ми мусимо відчути себе народом і прагнути враховувати це при формуванні своєї внутрішньої та зовнішньої політики. Я є реалістом і розумію, що цей шлях достатньо складний, щоб нарешті дати собі відповідь: хто ми і куди прямуємо. Найближчі 10 років будь-якої перспективи опинитися в Євросоюзі Україна не має, на жаль. Але це не означає, що ми не можемо формувати ту політику в державі, яка впливала б на рівень корупції, стан здоров'я людей, створення ефективних умов економічного розвитку, на безпеку та впевненість співвітчизників за кордоном. Адже якщо громадяни не відчувають підтримки, розуміння того, що держава покликана забезпечувати фактично їхній особистий розвиток, створювати умови для праці економічно активного населення на себе і на країну в цілому; якщо ми не можемо чітко визначити, що таке Програма реформ, аби вона дійсно впливала на всі сфери діяльності і створювала умови для виходу на вищий рівень розвитку, покращення доходів людей, якості їхнього життя, то взагалі буде важко зрозуміти, яким чином забезпечувати наші європейські амбіції.

Аналізуючи стан української нестабільності, мусимо говорити про те, чому рівень забезпечення в державі такий низький, чому Україна сьогодні, маючи величезні ресурси, талановитий освічений народ, не може претендувати на стрімке зростання й розвиток. Нам нікуди дітися – мусимо відповідати на ці запитання, якимось чином формувати власне життя і впливати на ефективну систему розвитку правових, соціальних, економічних відносин у країні, побудованих на використанні сучасних науково-технічних досягнень. А це й електронний уряд, і біометричні технології, і соціальні електронні картки, які необхідно зважено впроваджувати.

Переконаний, що настав нині той історичний момент, коли ми мусимо фактично визначитися, підбити підсумки за 20 років незалежності та зрозуміти, що країні час перейти від розмов до реального виконання тих складних заходів реформування, які дадуть нам певну надію на майбутнє.

Щодо нашої європейської перспективи, то ми, звичайно, мусимо виконувати взяті на себе зобов'язання, дотримуватися правил, які культивуються в європейській спільноті. Але скажімо відверто, що і в самій Європі зараз багато проблем. Наприклад, при плановому бюджетному дефіциті в 3 % дефіцит дорівнює 8,5 %; при загальному рівні державного боргу в 60 % реально він становить – 86 %; при очікуваному безробітті в 5 % воно майже удвічі більше, а, скажімо, в Іспанії – 21 %. У Європі дуже серйозна криза, пов'язана із забезпеченням не тільки зони Євро, а й Шенгенської зони при такому стрімкому напруженні неконтрольованої нелегальної міграції.

І не варто вважати, що, приміром, підписавши угоду про зону вільної торгівлі, ми побачимо на європейському ринку наші товари. Ні, якою була структура експорту, такою, на мій погляд, і залишатиметься: 32 % – сталь, 17 % – хімічні продукти, 19 % – наші послуги щодо транспортних можливостей.

Але переконаний, що тільки ми мусимо визначити, яку політику забезпечувати протягом цього десятиріччя, щоб реформувати економіку, створити більш ефективне, а не таке енергоємне виробництво; що зробити для того, аби була інша інфраструктура, а не нинішня, з якою дуже важко сподіватися на активне економічне зростання та повноправну інтеграцію до європейського співтовариства.

Фото ІА «Наш продукт»

Адміністративно-територіальна реформа в країнах Вишеградської групи: висновки для України

Сергій НАГОРНИЙ, консультант відділу політичних стратегій Національного інституту стратегічних досліджень

«Українська влада візьме на себе відповідальність за проведення глибоких реформ...

Це, по-перше, реформа місцевого самоврядування і адміністративно-територіальна реформа.

Часи тиску держави на самоврядування добігають кінця. Готуються кардинальні зміни у законодавство. Вони нададуть громадам нові, більш широкі адміністративні повноваження»

Виступ Президента України Віктора Януковича 9 вересня 2010 року

Адміністративно-територіальна реформа в країнах Вишеградської групи, що відбувалась протягом 1990-2000 рр., довела свою ефективність, і нині є об'єктивна необхідність запозичити цей досвід Україні.

Революційні зміни 1989-1990 рр. у країнах V4 вплинули на основи суспільно-політичного та економічного життя. «Якщо реформи у західних країнах були поступовими та еволюційними, – зазначає Дж. Хессе, – у країнах V4 мали місце фундаментальні, навіть у чомусь революційні зміни». Фактично вони слугували легітимізації нової влади та демонстрували реальні зміни практики управління державою.

До основних характеристик реформ Вишеградської четвірки більшість авторів відносять зміну розуміння ролі держави щодо суспільства; розуміння державного управління як надання послуг громадянам, що регулюються правовими актами; децентралізацію та деконцентрацію державного управління; збільшення державної підтримки приватного сектору в проходженні адміністративних процедур; застосування нових методів управління; створення нових механізмів контролю самоврядування і контролю громадян за діяльністю державних органів; фіскальну децентралізацію, що фінансується з державного бюджету; формування державного бюджету на основі пріоритетів та оцінки ефективності використання державних коштів; розвиток інформаційних технологій у державному управлінні; підвищення кваліфікації державних службовців; формування нової культури поведінки державних службовців.

Можна назвати такі передумовами адміністративно-територіальної реформи, результатом якої стала політична трансформація в країнах V4 протягом 1990-2000 рр.:

- «інституціоналізація» демократичних і ринкових перетворень протягом 1990-их рр.;
- економічна криза, характерна для Чехії, Словаччини і Польщі в 1990-их рр.;
- трансформація системи політико-владних відносин згідно з західноєвропейською моделлю;
- збільшення прозорості системи державних фінансів у результаті посилення контролю з боку громадськості.

На початку 1990-их рр. уряди країн V4 проголосили такі цілі: зміна структури адміністративно-територіального поділу; реформа державного управління; створення інститутів громадянського суспільства як на місцевому, так і регіональному рівнях; розбудова самоврядної системи, яка заклала міцний фундамент демократичної держави; поліпшення якості державних послуг населенню; розширення повноважень органів місцевого самоврядування; залучення мешканців до процесу ухвалення рішень; визначення джерела доходів органів самоврядування для наповнення місцевого бюджету незалежно від центру; створення прозорих і більш ефективних політичних інституцій; спроможність структури місцевої адміністрації бути власниками комунального майна; спроможність місцевих мешканців оцінювати дії самоврядних органів; підвищення результативності діяльності державних органів тощо.

Як зазначають німецькі фахівці Г. Ціммерманн і Д. Шиманке, між названими цілями у будь-який момент може виникнути конфлікт. У цьому контексті результативність або консолідація перебуватимуть у конфлікті з якістю послуг чи наближенням до громадянина публічної адміністрації. Тому польський фахівець А. Пієкар наголошує на їх дуалістичній природі. Західні науковці зазначають, що в країнах V4 досягнення вищенаведених цілей відбувалось, принаймні на перших етапах, шляхом демократизації, децентралізації (деконцентрації) і поступове наближення територіальної влади до стандартів ЄС стало основним компонентом політичної трансформації.

Особливістю децентралізації в країнах V4 була передача влади обраним у ході демократичних виборів політикам, а не призначеним із центру. Процес європеїзації та подальшого

реформування державного управління посилився у другій половині 90-их рр., коли більшістю країн V4 були підписані угоди про асоціацію з можливістю подальшого набуття членства в ЄС.

Адміністративно-територіальна реформа і вибори до місцевих органів влади в країнах V4 прискорили заміну старої еліти на місцях і таким чином ліквідували передумови повернення до авторитаризму.

Досвід Польщі

Реформа у Республіці Польща 1999 р. здійснювалась у два етапи. Протягом першого було змінено структуру адміністративного поділу і модель управління. Сучасна Польща поділяється на 16 воєводств. Воєводства – на 379 повітів (із них – 65 зі статусом міста), а повіти – на 2478 ґмін (із них – 307 зі статусом міста). До 1975 р. у Польщі існував триступеневий адміністративно-територіальний поділ, що довів свою неефективність. З метою зменшення регіонів для покращення можливостей централізованого управління комуністичним урядом було проведено адміністративно-територіальну реформу, і до 1999 р. в Польщі існувало 49 воєводств.

Створення 16 воєводств відбувалося з урахуванням кордонів історичних регіонів, що сформувалися на основі колишніх удільних князівств ще у XIV ст. Укрупнення воєводств унаслідок проведення реформи 1999 р. мало на меті створення великих регіонів, які могли б конкурувати з європейськими регіонами інших держав після вступу Польщі до ЄС, а також ефективно використовувати фінанси. Окрім того, новостворені воєводства мали відповідати класифікації NUTS Європейського Союзу, запровадженій у 1988 р. з метою реалізації регіональної політики.

Досвід Чехії

Адміністративно-територіальна реформа в Чехії тривала близько 10 років (1989-2000 рр.) і здійснювалась у два етапи. У 1990 р. Чехословаччина відмовилась від трирівневої структури – муніципалітет, район, область, запровадженої в 1960 р., і повернулась до дворівневої.

Попри те, що у 1997 р. парламент Чехії схвалив закон про дворівневу структуру адміністративного поділу країни, який у кордонах і назвах відтворював територіальну структуру періоду 1948-1960 рр., реальне запровадження нового адміністративно-територіального устрою відбулось лише у 2000 р., після прийняття законів про вибори до органів місцевого самоврядування, визначення їх статусу, повноважень та відносин між місцевою і центральною владою.

За сформованою протягом 1997-2000 рр. нормативно-правовою базою (Act № 347/1997 CoL on district offices, Act № 147 /2000 CoL) у Чехії було створено 14 самоврядних країв (до реформи – 8) та 6,242 громади.

Досвід Словаччини

Адміністративно-територіальна реформа в Словаччині тривала понад 10 років і здійснювалась у три етапи. У період 1990-1996 рр. відбулося формування одноступеневої системи самоврядування в муніципалітетах і містах; ухвалення

Президент України Віктор Янукович та Президент Республіки Польща Броніслав Комаровський під час XVII Саміту країн Центральної Європи, 27 травня 2011 р.

низки законів, згідно з якими відновлено місцеве самоврядування та закріплено Конституцією 1992 р. високий ступінь незалежності муніципалітетів у вирішенні місцевих проблем; скасування областей і перехід від 3-рівневої (область, район, населений пункт) до 2-рівневої системи державної адміністрації – 38 районів, що залишилися від попередньої системи, та органи 1-го рівня – 121 територіальна одиниця. Завдяки цьому уряд країни отримав змогу призупинити децентралізацію у вересні 1994 р. і звести реформу до деконцентрації.

Протягом другого етапу, що тривав з 1996 по 1998 рр., у Словаччині було проведено структурні зміни в державному управлінні за принципом розподілу адміністративних обов'язків між органами влади – створено 8 країв і 79 округів (Закон № 221/1996 «Про територіальний та адміністративний поділ Словацької Республіки»); збільшено кількість районних представництв із 38 до 79 округів і зменшено кількість місцевих управлінь (Закон № 222/1999 «Про організацію місцевої державної адміністрації»), результатом чого стала «горизонтальна» інтеграція; прийнято поправку до Закону №369/1990 «Про муніципалітети» (1998 р.) для визначення ролі муніципалітетів. Практика показує, що здійснена в такий спосіб деконцентрація не призвела до раціоналізації діяльності державного управління, стала інструментом зміцнення позиції домінуючої політичної сили «Рух за демократичну Словаччину», яка з політичних міркувань використала її для досягнення власних цілей напередодні парламентських виборів, що призвело до зростання кількості чиновників і формування «зайвого» районного рівня бюрократії.

Третій етап (1998-2002 рр.) позначився зміною політичної ситуації в країні, приходом до влади нового уряду, що вплинуло на попередні плани реформи адміністративної системи і державного управління та призвело до «широкої» реформи, сформульованої у стратегічних документах – Стратегії реформи державної політики Словаччини (грудень 1999 р.); Страте-

гії адміністративної реформи (2000 р.) і Концепції децентралізації та модернізації державного управління (2000 р.). Саме останній документ став основним інструментом, завдяки якому нині відбувається передача повноважень та відповідальності між державою, органами місцевого самоврядування і територіальними одиницями вищого рівня. Словаччина, на відміну від Чехії, ухвалила Закон «Про децентралізацію» у 2001 р., згідно з яким створювалися виборні регіональні ради і не ліквідовувалися районні державні органи влади. Створення проміжного рівня управління урядом Словаччини переважно було наслідком тиску з боку ЄС. Завершення адміністративно-територіальної реформи в Словаччині відбулось у 2002 р. Її результатом стало створення близько 3000 тисяч населених пунктів (міст та сіл) і 8 областей із власним самоврядуванням. Проте після прийняття парламентом низки законів щодо фінансової децентралізації, зміцнення контрольних механізмів самоврядування в Словаччині відбувся остаточний етап реформи державного управління. Він мав фінансово забезпечити виконання переданих від центру до органів місцевого самоврядування повноважень, децентралізацію уряду і посилення принципу субсидіарності.

Досвід Угорщини

Адміністративно-територіальна реформа в Угорщині здійснювалась у два етапи і відбулась усього за вісім років. У 1990-1995 рр. було створено основні елементи законодавчої та інституційної бази, необхідної для зміни системи регулювання, трансформації системи державного управління, передачі органам місцевого врядування низки функцій, проведення інституційної та регуляторної реформ. Також було скасовано низку законів і нормативних актів, які регулювали колишню планову економіку. Натомість парламент ухвалив головні законодавчі акти, що закладали конституційну і правову базу для економічного зростання на ринкових засадах і розвитку місцевої демократії.

Створення нової демократії на місцевому рівні базувалося на двох стовпах: угорських традиціях і Європейській хартії місцевого самоврядування. Конституція та Закон «Про органи місцевого самоврядування» визнають права місцевих громад, зокрема й найменших населених пунктів (понад 54% із них мають менше 1000 мешканців, а понад 95% — менш ніж 10 000 мешканців), на самоврядування. У результаті кількість одиниць місцевого самоврядування зросла з 1500 до 3144 і мешканці отримали право обирати своїх представників до місцевого представницького та виконавчого органів (мерів).

Територію країни було поділено на округи (на регіональному рівні) та міста, села (громади) і столицю з поділом на райони (на місцевому рівні); тобто адміністративно місцеве самоврядування встановлено в кожній із цих територіальних одиниць. Адміністративні одиниці державного управління та інші державні органи, наприклад, органи судової системи, організовані на основі такого територіального поділу залежно від природи своїх конкретних функцій і завдань. Починаючи з 1990 р., система державного управління в Угорщині складається з бюрократичних і демократичних інституцій. Перша включає органи центральної влади та їх представництва на місцевому і регіональному рівнях (деконцентровані інституції), що підпорядковані державній адміністрації. Друга структура — це система органів місцевого самоврядування (децентралізовані інституції), базована на принципах самостійності та субсидіарності. Функції державного управління поділено між цими двома структурами. Це є сутністю конфлікту інтересів між органами місцевого самоврядування і територіальними органами державної адміністрації.

Протягом другого етапу (1996-1998 рр.) головним завданням було забезпечення спроможності місцевих органів виконувати покладені на них функції підготовки вступу до ЄС. У цей час було ухвалено найфундаментальніші законодавчі акти і «стратегічні» документи, що заклали основи політики регіонального розвитку та визначили завдання регіональних і муніципальних державних адміністрацій. Між двома рівнями місцевого самоврядування не існує ієрархічних відносин. Різниця між окружними органами місцевого самоврядування і муніципалітетами полягає в делегованих їм адміністративних повноваженнях. Таким чином, округи виконують допоміжну функцію й опікуються справами регіонального характеру, а муніципалітети займаються питаннями місцевого значення.

У результаті проведення реформи було сформовано дворівневу систему влади: регіональну – 19 областей плюс столиця, які ділилися на райони; місцеву – міста, селища і села.

Найбільшою проблемою системи місцевого самоврядування в Угорщині було те, що у понад 90% муніципалітетів проживає менше 5000 мешканців. Це не дало змоги забезпечити належний рівень надання послуг і адекватно використовувати фінансові ресурси, а тому призвело до рецентралізації.

Проведення адміністративно-територіальної реформи країнами V4 призвело до таких наслідків:

- з початком демократичних перетворень у 90-их рр. XX ст. відбувалась територіальна фрагментація – зросла кількість муніципалітетів від 5 % у Польщі, 20 % у Словаччині, 48 % у Чехії, до 50 % в Угорщині;
- політична трансформація сталася за доволі короткий проміжок часу – десять років, за нею відбулась економічна трансформація, що торкнулася як малого, так і середнього бізнесу, системи торгівлі, фінансових інституцій, лібералізації цін;
- проведені реформи зміцнили багаторівневе управління, що дало можливість країнам отримувати певні переваги від структурної політики Євросоюзу та впливати на процес реалізації регіональної політики ЄС через відповідні Комітети;
- відбулось зменшення адміністративно-територіальних одиниць на місцевому та регіональному рівнях;
- органи місцевого само-

врядування ефективно функціонують як на регіональному, так і на місцевому рівнях;

• кардинально змінився розподіл повноважень між центральними й самоврядними органами влади. До компетенції центральних урядів віднесено визначення стратегій розвитку держави й суспільства, зовнішню та оборонну політику, проблеми національної безпеки. Самоврядні органи забезпечують наближення системи надання послуг до населення, сприяють економічному розвиткові регіонів, зокрема, через забезпечення транскордонної співпраці;

• країнам V4 вдалося зменшити різноманітні державні фонди і кількість державних чиновників;

• показником успішності реформ у країнах V4 є поступове зростання незалежності органів самоврядування.

Реформи були предметом консенсусу переважної більшості політичних сил у країнах V4. Адже будь-які реформи приречені на поразку без політичної волі, вчасно підготовленої законодавчої бази, наявності координаційної структури, підтримки громадськості, а також відповідного ефективного механізму управління реформою.

Протягом усього періоду проведення реформ країнами V4 мали місце конфлікти між регіонами і центром. Їх усунути повинно було запровадження виборного органу, що забезпечив би надання регіональних послуг (освітніх, медичних, соціальних), здійснення регуляторної діяльності в межах регіону. Цей процес стримувало небажання місцевих органів державної влади передавати наглядову функцію виборному органові, який у багатьох муніципалітетах міг мати опозиційну більшість, суперечка навколо територіальної демаркації вищих адміністративних одиниць, а також побоювання того, що вищий рівень візьме на себе повноваження муніципалітетів, а не повноваження держави.

Однак саме реформування адміністративно-територіального устрою спростило систему державного управління країн V4, оптимізувало систему управління територіями, упорядкувало взаємовідносини органів влади різних ієрархічних рівнів.

Певні ланки регіональної адміністрації в країнах V4 складалися історично, у Польщі – це воєводства, Угорщині – графства, Чехії – райони, якими найчастіше управляли представники місцевої знаті (тобто певним чином брались до уваги місцеві інтереси).

Найбільші суперечки, що тривають і досі в країнах V4, точилися навколо управління ланкою районів (Чехія), країв (Словаччина), воєводств (Польща), графств (Угорщина). Адміністративно-територіальний поділ де-юре закріплено в Конституціях країн V4.

У Чехії Конституція надала право створювати регіональний рівень самоврядування. Словацький уряд оголосив про подібні наміри. У Польщі створення органів самоврядування у 16 воєводствах і 373 повітах здійснено в 1999 році. У всіх країнах V4 рівень врядування був заповнений регіональними органами центральної влади – мерами в Угорщині, воєводами в Польщі, районними управліннями в Чехії та обома регіональними і районними адміністраціями в Словаччині (див. табл.).

Досвід проведення адміністративно-територіальної реформи країнами Вишеградської четвірки переконує в тому, що процес реформування є тривалим, охоплює різні напрями державної діяльності та супроводжується формуванням нової нормативно-правової бази державного і муніципального управління на всіх рівнях нормативно-правового регулювання на засадах єдиної законодавчої ідеології. Метою реформи незалежно від того, чи відбувається вона в державах з розвинутою демократією, чи в тих, що недавно стали на цей шлях, повинно бути підвищення ефективності надання послуг населенню шляхом передачі частини повноважень від органів державної влади до місцевого самоврядування. Реформа може відбуватися як за ініціативи державної влади («згори»), так і місцевих громад («знизу»). Досвід країн V4 свідчить, що більш успішно реформи здійснюються в другому випадку. Існує багато форм проведення реформ, елементи яких можуть бути використані лише з урахуванням можливостей, культурних традицій, регіональних особливостей кожної країни.

Ураховуючи досвід реформування країн V4, можна зробити такі висновки – реформа має здійснюватись заради реформи, а не в ім'я вступу до ЄС. Цей процес є складним і потребує поміркованого підходу. Розроблення нового законодавства повинно передувати практичним крокам, адміністративна реформа – реформі територіального поділу, а будь-які дії мають здійснюватися лише тоді, коли будуть зрозумілими та прийнятними для більшості населення. Україна потребує розроблення цілісної концепції трансформації державного управління й адміністративно-територіальної реформи, що поєднувала б з одного боку потужні повноваження центральних органів влади, а з іншого – сприяла б розвиткові демократизації через посилення ролі місцевого самоврядування в країні. Територіальний перерозподіл повинен розглядатися як кінцевий результат упорядкування владних повноважень, використання організаційних, фінансових, кадрових ресурсів з метою оптимізації процесу надання послуг населенню на принципах демократії.

Типологія АТР у країнах V4

Країна	Адміністративний поділ	Проміжний або верхній рівень врядування	Тип реорганізації
Чехія	8	14	Регіональна децентралізація
Словаччина	4	8	Регіональна децентралізація
Польща	16	16 + Варшава зі статусом регіону	Регіональна децентралізація
Угорщина	7	19 + 22 міста зі статусом округу + Будапешт	Адміністративна реорганізація + регіоналізація силами існуючих місцевих урядів

«Східне партнерство» – вже не ініціатива, ще не стратегія

Олена СНІГИР, кандидат політичних наук, завідувач сектору Європи відділу зовнішньої політики Національного інституту стратегічних досліджень

Для України 2011 р. є роком нових можливостей у сфері європейської інтеграції. Ідеться не лише про завершальний етап переговорів щодо укладання між Україною та Європейським Союзом Угоди про Асоціацію включно із поглибленою та всеосяжною зоною вільної торгівлі (УА). Цьогоріч відбувається перегляд Європейської політики сусідства, зокрема, ініціативи ЄС «Східне партнерство», рекомендації щодо оновлення якої мають бути представлені на саміті, що заплановано провести восени.

Два роки ініціативи «Східне партнерство» продемонстрували, що ЄС розглядає цей формат як політику розвитку відносин із шістьма країнами Східної Європи. І, незважаючи на його недоліки, Євросоюз поки що вважає за необхідне й надалі дотримуватися такого формату. Саме тому несприйняття його Україною на початку запровадження цієї ініціативи наразі не є актуальним і може зашкодити взаємодії нашої держави з ЄС. Конструктивний підхід з українського боку полягає у спільному з Євросоюзом пошукові шляхів реформування «Східного партнерства» та визначенні, на основі співставлення стратегічних цілей України та ЄС, можливостей для внесення якісних змін з метою підвищення його ефективності.

Відносини з державами Східної Європи є важливим напрямом зовнішньої політики ЄС. При цьому Євросоюз досі не має цілісного стратегічного бачення своєї зовнішньої політики у Східній Європі. Поза тим, динаміка розвитку політичних процесів у східноєвропейському регіоні зумовлює постійну трансформацію підходів ЄС до розвитку своєї східної політики та відкладає у часі її концептуальне оформлення.

Протягом десятиліття ЄС вибудовував свою стратегію відносин із країнами Східної Європи в рамках Європейської політики сусідства. Ця політика не могла забезпечити адекватної відповіді на виклики у відносинах Євросоюзу зі своїми сусідами. Дискусії щодо оновлення ЄПС, які розпочалися ще 2006 р., передбачали необхідність вироблення окремої стратегії Євросоюзу для східного виміру. Було здійснено спробу оформлення регіональної співпраці через започаткування ініціативи ЄС «Чорноморська синергія». Фактична недієздатність цієї ініціативи обумовила подальші дискусії щодо східної політики ЄС та започаткування «Східного партнерства».

На час проведення установчого саміту «Східного партнерства» у Празі у 2009 р. Євросоюзом було ухвалено рішення перевести відносини з усіма шістьма державами Східної Європи до єдиного формату Угоди про асоціацію зі створенням поглибленої зони вільної торгівлі, а багатосторонній вимір регіональної співпраці оформити у низку механізмів співпраці секторального рівня. Найбільш важливу складову польсько-шведської ініціативи – визнання перспективи членства східноєвропейських держав у ЄС – було виключено, а рівень співробітництва в практичних сферах не був чітко визначений. Таку суттєву концептуальну обмеженість спричинила потреба віднайти прийнятне рішення для всіх членів ЄС,

Україна надає великого значення процесові стратегічного перегляду Європейської політики сусідства та вдосконалення ініціативи «Східного партнерства», зазначив Віктор Янукович під час розширених переговорів із делегацією ЄС на чолі з Президентом Європейської Комісії Жозе Мануелем Баррозу у квітні 2011 р. «Ми розраховуємо, що у вересні у Варшаві пройде Другий саміт «Східного партнерства», і ті амбітні рішення, які там зараз пропонуються, будуть прийняті», – сказав Глава держави, запевнивши, що Україна займатиме активну позицію в ході підготовки та проведення саміту

беручи до уваги суттєві розходження в їх зовнішньополітичних пріоритетах. Однак остаточний варіант «Східного партнерства» негативно сприйняли як центральноєвропейські держави-члени ЄС, так і Україна.

Критична реакція України щодо «Східного партнерства» була спричинена тим, що ця ініціатива, як і відповідно вся східна політика ЄС, не враховувала українське бачення європейського проекту. Очікування України щодо нової східної політики ЄС значно перевищували результат – новий формат не містив жодних принципово нових підходів. У прийнятому вигляді «Східне партнерство» свідчило про те, що Євросоюз обрав для себе позицію спостерігача за розвитком політичних процесів у регіоні, відмовляючись, принаймні на цьому етапі, відігравати активну роль, що забезпечувала б його присутність як балансира для російської регіональної присутності.

Не маючи готової східної стратегії, ЄС на рівні двосторонніх відносин застосував до країн-партнерів політику «успішного прецеденту». Україна в цьому разі відіграє роль «флагмана» – саме на базі українського досвіду Європейський Союз виробляє об'єднуючі підходи до співпраці з іншими східноєвропейськими країнами-партнерами.

Так, з усіма ними Євросоюз веде переговори щодо укладання угод про асоціацію включно з поглибленою та всеосяжною зоною вільної торгівлі. Переговори з Україною розпочалися у 2007 р., а у 2008 р., після досить складного пошуку компромісу, було досягнуто домовленості, що майбутня угода має називатись Угодою про Асоціацію. У 2010 р. переговори про укладання подібного документа розпочались із Молдовою, Вірменією, Грузією та Азербайджаном. Схожа ситуація склалася у сфері посилення мобільності (лібералізації візового режиму) та співпраці в енергетиці.

Певну цінність міг мати багатосторонній вимір «Східного партнерства», оскільки саме це і є його нововведенням. Євросоюз визначив пріоритетну для себе структуру співробітництва в рамках багатостороннього виміру, яка базується на 4-х платформах:

1) демократія, належне врядування та стабільність;

2) економічна інтеграція та зближення з політиками ЄС;

3) енергетична безпека;

4) міжлюдські контакти.

До багатостороннього виміру належить також Форум громадянського суспільства та «флагманські ініціативи», підготовкою концепцій яких опікується Європейська Комісія.

Наразі ще рано говорити про успіх чи неуспіх формату багатостороннього співробітництва в рамках «Східного партнерства». Однак на увагу заслуговує той факт, що за два роки не було запропоновано жодного повномасштабного проекту, який охоплював би весь простір Східної Європи, а ініціативи щодо реалізації конкретних проектів у рамках багатостороннього виміру, що просувалися у 2010 р. Україною спільно з Білоруссю, а також у форматі Україна–Білорусь–Литва не були успішними через брак фінансування.

У європейському політичному і політологічному дискурсі є думка про самоцінність «Східного партнерства» як інструменту соціалізації та модернізації країн-партнерів по цій ініціативі в європейському середовищі. Цей інструмент повинен дати країнам-партнерам можливість отримати безпосередній досвід співпраці з європейськими організаціями й окремими країнами ЄС у ході реалізації конкретних проектів, тобто «досвід спілкування всередині ЄС, що базується на культурі переговорів, діалогу та врахуванні різних, часто суперечливих, інтересів» [1]. Така властивість «Східного партнерства», безперечно, має значення для країн-партнерів, однак не може відігравати роль стрижня цієї ініціативи.

Таким чином, Україні поки що лише на словах відомо про переваги та інновації «Східного партнерства». На практиці ця ініціатива була односторонньою з боку ЄС, покликаною оптимізувати та систематизувати зовнішню політику Євросоюзу на східному напрямку. Однак сьогодні «Східне партнерство» – єдині рамки, в яких ЄС вибудовує свої відносини з шістьма країнами Східної Європи, включно з Україною.

Потреба у внесенні змін на концептуальному рівні у східну політику Європейського Союзу загалом та «Східне партнерство» зокрема визнається як ЄС, так і країнами Східної Європи. Без цього криза східної політики Євросоюзу набуде системного характеру та постійно потребуватиме трансформаційних заходів.

Те, що розвиток двосторонньої взаємодії між ЄС і країнами-партнерами відбувається у фарватері розвитку двосторонніх відносин Європейського Союзу з Україною, свідчить про її особливу роль у східній політиці ЄС. Однак ця особлива роль не була похідною української активності, а переважно наслідком пасивного геополітичного впливу нашої держави. Подібний стан речей був зумовлений у тому числі й світоглядними підходами в українській євроінтеграційній стратегії.

Протягом двох десятиліть політика ЄС щодо своїх сусідів еволюціонувала в межах конструктивістського та раціоналістського підходів. Причому, відповідні зміни мали місце і з боку держав-партнерів ЄС, зокрема України. Спостерігалося три фази розвитку політики сусідства:

1) початкова – конструктивістська, приблизно час започаткування Європейської політики сусідства. Протягом цієї фази ЄС (через Європейську Комісію) і держави-партнери робили акцент на «культурній та світоглядній спільності»;

2) друга – змішаного раціоналізму, під час якої наголос ставився на пріоритеті співробітництва перед інтеграцією та пріоритеті інтересів перед цінностями;

3) третя (нинішній час) характеризується сильним реалізмом обох сторін з пріоритизацією отримання максимальних вигод від співробітництва.

Такий розвиток підходів, від конструктивістського до раціоналістського, був зумовлений як внутрішнім розвитком ЄС («втома від розширення»), так і різницею у сприйнятті державами ЄС країн Центральної Європи і Західних Балкан та країн Східної Європи. Тому виникли обмеження щодо «перспективи членства» – замість європейської перспективи державам-партнерам по Європейській політиці сусідства пропонувалося зосередити свою увагу на практичному боці співробітництва та вигодах від нього. Водночас, держави-партнери, зокрема Україна, протистояли такій зміні в підходах і намагалися переконати ЄС у необхідності дотримуватися пріоритету «культурної та світоглядної спільності», що була притаманна попередньому підходові (який виявився більш сприятливим для держав-аспірантів щодо членства в ЄС).

Водночас реалізм сучасного періоду розвитку Європейської політики сусідства передбачає збереження ціннісної складової відносин між ЄС та державами-партнерами. Криза в розвитку відносин між ЄС та Білоруссю свідчить про потужну конструктивістську складову в підходах до розвитку Європейської політики сусідства.

Посилення на сучасному етапі реалістського підходу з боку держав-партнерів по Європейській політиці сусідства, зокрема України, є позитивним явищем, що дає змогу Україні

Голова Ради Міністрів Республіки Польща Дональд Туск – у Києві 13 квітня 2011 р.

зайняти більш активну позицію у відносинах із ЄС. Україна поступово відмовляється від сприйняття політики «Східного партнерства» як такої, що обмежує її європейську перспективу, натомість звертає увагу на цінність практичного наповнення пропонованого формату відносин. Україна починає говорити з ЄС однією мовою та щодо конкретного предмету – умов і переваг запропонованих форматів співробітництва. Подібний підхід також позбавляє Євросоюз можливості розбудовувати відносини з країнами Східної Європи через асиметричну проекцію власних норм (бери або йди), абсолютні переваги і прогресивність яких не ставляться під сумнів [2].

Увага України до практичної складової євроінтеграційної політики могла б отримати вдале поєднання з ініціативами країн Вишеградської групи, що у 2011 р. головують у ЄС – Угорщини та Польщі. Обидві країни серед пріоритетів свого головування визначили підвищення ефективності «Східного партнерства». Однак, беручи до уваги розвиток подій навколо угорського та польського головування, можна вже підбити певні невтішні підсумки та зробити деякі прогнози. Можливості угорського головування в ЄС для України практично втрачені. І пов'язано це, насамперед, із тим, що угорське головування супроводжується певною політичною ізоляцією цієї країни через нову національну політику угорського керівництва.

Тому наразі для України більше можливостей щодо розвитку «Східного партнерства» має польське головування. Водночас аналіз поточних польських планів не дає змоги зробити оптимістичні прогнози стосовно виведення цього партнерства на якісно новий рівень у короткостроковій перспективі. Незважаючи на те, що східна політика ЄС перебуває у фокусі польського уряду, контекст програмних заяв щодо напрямів діяльності польського головування в цій сфері є досить розмитим. Так, Польща використовує стандартні фрази європейського політикуму щодо «необхідності поширення простору стабільності та безпеки на Схід» через «поширення досвіду ЄС» та «потреби укладання нової угоди між ЄС і Росією та розвитку відносин між ЄС та Росією з метою модернізації» [3]. Однак, цілком можливо, що оновлені програмні заяви польського уряду перед початком головування в Євросоюзі міститимуть більше конкретних положень щодо реформування «Східного партнерства».

Пояснення такої незначної уваги до «Східного партнерства» з боку країни, що є співавтором цієї ініціативи, слід шукати в зміні пріоритетів польської зовнішньої політики протягом останніх років. Крім того, головна роль у виробленні зовнішньополітичних стратегій ЄС належить усе ж таки не центральноєвропейським країнам, а країнам, що є ядром «Старої Європи», і, насамперед, Німеччині як ключовій державі щодо вироблення та реалізації зовнішньої політики Євросоюзу на східному напрямку. А вона сьогодні не пропонує жодних концептуальних новацій щодо східної політики ЄС.

Секретар Ради Європи Турбйорн Ягланд – у Києві 20 квітня 2011 р.

Таким чином, якісна трансформація східного виміру зовнішньої політики ЄС можлива лише за умови посиленої уваги до нього впливових членів Євросоюзу. Водночас, концептуальне переоформлення зовнішньої політики ЄС на східному напрямку є більш актуальним, ніж посилений пошук

ефективних механізмів реалізації практичного співробітництва.

Для України спроможність ЄС наповнити свої відносини зі Східною Європою стратегічним змістом є чи не більш важливою, ніж для Євросоюзу. Україна тут може відігравати лише непряму роль, оскільки йдеться про формування зовнішньополітичної стратегії ЄС. Однак чутливість процесу вироблення зовнішньої політики Європейського Союзу до зовнішніх впливів створює додаткові можливості для України.

Разом з викликами Україна поділяє і стратегічні цілі Євросоюзу в реалізації «Східного партнерства» – трансформацію країн регіону (їх європеїзацію), прив'язку країн Східної Європи до ЄС та посилення безпеки у зоні Чорного моря. Успішне досягнення зазначених цілей можливе за умови вирішення ключового завдання ЄС – збалансування у своїй східній політиці двох напрямів – «Східного партнерства» та відносин із Росією [4]. Успішність зовнішньої політики України залежить від вирішення схожої проблеми – поєднання євроінтеграційного та російського зовнішньополітичних напрямів.

Ключем до вирішення цього завдання могло б стати рішення Євросоюзу посилити свою політичну присутність у Чорноморському регіоні. Це вплинуло б на розстановку сил та дало б змогу ЄС досягти необхідного балансу у своїй східній політиці. А для України спростило б пошук шляхів поєднання євроінтеграційного та російського зовнішньополітичних напрямів.

Ураховуючи таку стратегічну мету «Східного партнерства», як посилення безпеки та стабільності в Чорноморському регіоні, досить дивною виглядає відсутність у самій ініціативі безпекового виміру співробітництва, хоча причини уникання чутливої тематики цілком зрозумілі. Усвідомлюючи неповноцінність «Східного партнерства» без цього виміру співробітництва, ЄС заявляє про необхідність доповнення ініціативи співпрацею в рамках іншого формату «Чорноморської синергії». Поєднання двох ініціатив є малоймовірним, однак доповнення «Східного партнерства» політичним і безпековим вимірами співробітництва було б дуже корисним для всіх його учасників. Це може бути здійснено через започаткування нової платформи під назвою «Співробітництво у сфері політики та безпеки» або через переформатування існуючої платформи I зі зміною її назви «Демократія, належне врядування та стабільність» на назву «Співробітництво у сфері політики та безпеки» [5]. Слід зауважити, що така платформа пропонувалася ще в шведсько-польській ініціативі щодо запровадження «Східного партнерства».

Збільшення політичної присутності Європейського Союзу в Чорноморському регіоні є важливим кроком до стратегічного наповнення східної політики ЄС. Однак Євросоюз також повинен бути готовий до поступового збільшення політичних і функціональних можливостей «Східного партнерства» та надання обмежених форматів інтеграції. Зокрема, ЄС міг би запропонувати як концептуальне доповнення до «Східного партнерства» положення про перспективу отримання членства в ЄС через механізм оцінки виконання комплексу умов – досягнення відповідних критерії та етапів [6], а саме, Копенгагенських критеріїв, як етапи можна розглядати функціонування Угоди про асоціацію і глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі, запровадження безвізового режиму, ефективну інтеграцію в європейський освітній та гуманітарний простір тощо.

Ураховуючи складність сучасних політичних процесів у Європейському Союзі та Середземноморському регіоні, досить складно говорити про часові перспективи внесення якісних змін у політику ЄС на східному напрямку. Прискорити цей процес можна лише об'єднавши зусилля зацікавлених країн. Тому Україна повинна врахувати можливості двосторонньої дипломатії як для вироблення спільного бачення розвитку «Східного партнерства», так і для просування необхідних змін на рівні ЄС.

Список використаної літератури

1) Марушяк Ю. Партнерство (поки що) без уявлення / Марушяк Юрай // SUREC Newsletter – 2010, – №5. – С.2.

2) Шаповалова О. Східне партнерство: асиметрія очікувань і можливостей. / Шаповалова Олександра // International Reviеw. Відносини Україна – ЄС: «Східне партнерство» у регіональному вимірі – 2010, – №3(15). – С.10 (С.4-14).

3) Dokument Rady Ministrów z 15 marca 2011 r. «Program 6-miesieczny polskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej w II polowie 2011 r.», przedlozony przez pelnomocnika rzadu ds. przygotowania organów administracji rzadowej i sprawowania przez RP przewodnictwa w Radzie UE. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.prezydencjaue.gov.pl/obszary-przygotowa/programowanie.

4) Шаповалова О. Східне партнерство: асиметрія очікувань і можливостей / Шаповалова Олександра // International Reviеw. Відносини Україна – ЄС: «Східне партнерство» у регіональному вимірі – 2010, – №3(15). – С.14 (С.4-14).

5) Ministry of Foreign Affairs of Poland, "Polish-Swedish Proposal: Eastern Partnership," June 2008, [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.msz.gov.pl/Polish-Swedish,Proposal,19911.html).

6) Веселовський А. На межі. Східне Партнерство та/або Європейська Інтеграція / Андрій Веселовський (С.13-25) // Матеріали міжнародного експертного круглого столу «Східне партнерство та ідея європейської інтеграції. Можливості, обмеження і сфери співробітництва з точки зору Польщі та України» – 23 листопада 2010 року. Вроцлав 2010. –132 с.

Подвійна лояльність, *або* діаспора як найголовніший етно-соціальний чинник зовнішньополітичного впливу сучасної держави

Олександр ЛОЗОВИЦЬКИЙ,
кандидат політичних наук, докторант Національної академії державного управління при Президентові України

Arte et humanitate, labore et scientia
(Мистецтвом і гуманізмом, працею та знаннями)

The paper theoretically grounded current trends of laws and patterns of international relations. The author systematically empirical and historical experience of diaspora communities and their role in the implementation of foreign policy. This scientific problem is solved in an integrated analysis of recent research and publications on the characteristics of the vital mechanisms of development and conditions for their implementation, including the uncertainties and contradictions of globalization.

Основою сучасного світу є посилення взаємовпливу між різними типами суспільств і культур, що виступають важливими факторами розвитку цивілізації й міжнародного діалогу. Окрім держав, які взаємодіють між собою, присутні й інші учасники системи міжнародних зв'язків, разом із глобальними та різноманітними функціональними інфраструктуриами, що здійснюють не менший, а іноді й більший вплив на розвиток світових процесів. Сьогодні немає серйозної альтернативи глобалізації. Як прогнозують її прихильники, людство прийде до формування нової інформаційної й корпоративної влади. Побічними ефектами стане відмирання національних держав і створення мережевих транснаціональних урядів. Швидке зростання глобальних взаємозв'язків підриває базу сучасної демократії – національну державу, яка все більше залучається до мережі глобальних взаємозв'язків, у яких превалюють квазінаціональні, міждержавні й транснаціональні цінності. Водночас спостерігається протилежна тенденція: зниження ролі держави автоматично підсилює значущість інших учасників системи міжнародних зв'язків, не завжди зацікавлених у нівелюванні ролі держав. Скоріше, ці нові структури розглядають державу як механізм реалізації власних завдань і цілей, а, отже, прагнуть підтримати її, гранично адаптувавши до корпоративних інтересів.

Для нинішнього етапу глобалізації є характерними дві різновекторні тенденції. З одного боку, збільшується взаємозв'язок та взаємозалежність країн і народів, а з іншого – загострюється суперництво між державами й цивілізаціями. Світ увійшов у стадію гострої біфуркації, свідченням чого є глобальна фінансово-економічна криза, безпрецедентна за масштабами, тривалістю і руйнівною силою. На зміну монополярності приходить поліцентричність, прискорюються процеси формування регіональних співтовариств і союзів.

Суб'єкти міжнародних відносин у боротьбі за лідируючі позиції розробляють нові моделі світоустрою, визначаючи своє становище в ньому. Такі моделі-концепції переходять у категорію панідей. Україна не може й не повинна копіювати панідеї інших держав, планувати і будувати своє майбутнє за чужими проектами. Цього не дозволяє їй ні ідентичність, ні політичні амбіції, ні генетична пам'ять. Незважаючи на труднощі, Україна спроможна виробити і здійснити власну доктрину розвитку, що має глобальний характер, враховує загальносвітові тенденції і, разом з тим, базується на особливостях країни.

Останнім часом посилюється значення етнічного фактора в суспільно-соціальному житті, а етнічна мозаїчність населення країни стає предметом аналізу й формування діаспоральної політики держави. Адже розвиток такого феномена, як транснаціональні мережі, по-іншому змусив розглядати роль і місце діаспор у системі міжнародних зв'язків. Невипадково підхід до закордонної діаспори як до найважливішого зовнішньополітичного і

економічного ресурсу набуває все більшого поширення в міжнародній практиці. Особливу актуальність має порівняльний аналіз досвіду різних держав у сфері діаспоральної політики. Він дає можливість виявити загальну тенденцію і спрогнозувати подальший розвиток діалогу між діаспорами й державою, а також усередині діаспорального співтовариства. Не менш актуальним є аналіз досвіду, накопиченого Україною у цій сфері протягом останнього десятиліття. Рівень взаємодії материнської держави з діаспорою багато в чому є показником її стабільності й розвиненості.

Діáспора (грец. διασπορα – «розсіяння») – будь-яке представництво етнічних одиниць за межами материнського етнічного регіону, котрі усвідомлюють свою генетичну або духовну з ним єдність. Поняття походить мовно з давньогрецької, але змістовно – з іудейської традиції. Феномен діаспори має давню історію свого фактичного існування, хоча варто мати на увазі, що у вітчизняній літературі проблема діаспори як окреме питання не розглядалася, оскільки була складовою теорії етносу.

Загальними факторами для класифікації різних типів діаспор як общинних утворень є історичні події, пов'язані з масовим переселенням з історичної батьківщини, та безліч етнополітичних факторів, серед яких важливе місце займає розпад та утворення держав. Зокрема, вирізняють такі діаспори: класичні, або світові, нові, діаспори-колоністи, внутрішні.

Термін «діаспора» в нашій державі трактується неоднозначно. В одних випадках під ним розуміють усіх без винятку українців, розсіяних по світові, в інших – лише дисперсні їх частини, що не становлять якоїсь спільноти, і, нарешті, діаспорою вважають усіх українців поза Україною, за винятком тих, котрі проживають у сусідніх державах на споконвічній етнічній території. Українську діаспору можна назвати маргінальним прошарком рідного етносу, оскільки громадяни українського походження, які зараховують себе до діаспори, прагнуть зберегти свою етнічність в умовах іноетнічного середовища, а їхня діяльність стимулює розвиток української етнічності.

Сучасне поняття «діаспора» не відповідає своєму класичному еквіваленту, однак, по-перше, феномен діаспори не можна зрозуміти без аналізу різних компонентів глобалізації, згідно з якими сучасна діаспора – транснаціональна громада, і, по-друге, невід'ємною умовою вивчення феномена діаспори є процес розпізнання різних типів діаспори. Тобто необхідно визначити, чи є країна походження діаспори суверенною, чи є діаспора результатом добровільної міграції або змушеного переселення тощо. В основі формування діаспор – етнічна ідентичність. Збереження рідної мови є однією з діаспоральних функцій, але не визначальною ознакою діаспори.

Таким чином, як діаспору ми можемо розглядати етнічне співтовариство імміграційного походження, що балансує на межі інкорпорації в суспільство пребування і зберігає унікальну етнокультурну ідентичність, використовуючи мережу комунікацій для контактів з «етнічним материком», етнічно-конфесійними родинними групами.

Розвиткові діаспор перешкоджають такі чинники:

1) перекручена або неповна інформаційна картина життя й потреб співвітчизників, недостатнє використання зацікавленими сторонами інформаційно-ідеологічних інструментів, нерозвинена комунікаційна інфраструктура діаспор;

2) економічна слабкість організації співвітчизників за кордоном і незацікавленість великих фінансово-економічних акторів у співпраці з ними;

3) наявність активної конкуренції з боку інших етно-діаспоральних організацій і груп тиску;

4) відсутність стійких етнічних інституцій, прагнення до асиміляції, внутрішня неоднорідність, незацікавленість у консолідації з боку значної частини закордонних співвітчизників;

5) відсутність єдиного державного підходу до вирішення питань діаспор, недостатнє фінансування програм взаємодії зі співвітчизниками.

Взаємодія діаспори з державою є одним із найважливіших результатів її функціональних ознак, що дає можливість виявити такі тенденції: відмова від реалізації репатріаційної політики як основного завдання взаємодії з діаспорою; сполучення патерналістської політики із прагматичним підходом, спрямованим на ефективне використання потенціалу діаспори; створення й зміцнення системи комунікацій із закордонними діаспорами.

Однак сучасні реалії спонукають поставити під сумнів провідну роль держави у взаєминах із закордонною діаспорою. Розглядаючи специфіку таких взаємин, не можна залишити без уваги той факт, що діаспори також здатні виступати каталізаторами насильства й конфліктів, завдаючи непоправної шкоди регіональній та гло-

бальній безпеці. Активна позиція діаспоральних співтовариств у взаємодії з державою виявляється в найрізноманітніших сферах: економічній, культурній, ідеологічній, політичній та інших. Багато сучасних діаспор вимагають від історичної батьківщини визнання статусу рівнодіючого за значимістю суб'єкта, від впливу якого залежить становище держави у зовнішньому середовищі.

Використання потенціалу закордонної діаспори для створення мережі економічних, суспільно-політичних та інших зв'язків – досить розповсюджена світова практика. Але не завжди перше слово належить державі. Нерідко сама діаспора створює систему мережевих зв'язків і держава – історична батьківщина, стає однією з ланок цього міжнародного ланцюга. Сукупність соціальних, культурних, економічних, ідеологічних, інформаційних, політичних та інших взаємин діаспори й держави перебування можна віднести до специфічного комунікаційного субпростору, де творяться стійкі й довгострокові зв'язки між етнічними спільностями на рівні держави як національної корпорації. Одним із суб'єктів комунікації тут завжди виступає діаспора, як організація, що складається з представників національних меншин, які осіли на певній території в результаті міграції та створили комунікаційну мережу з державою і з родинними етнічними громадами. У взаєминах також беруть участь різноманітні соціальні групи, етноси, групи тиску, політичні партії, еліти тощо.

Сучасні діаспори поступово переживають процес трансформації ідентичності, коли незначний рівень асиміляції ще не розчиняє діаспору в суспільстві, що приймає, однак уже є сенс розглядати стратегії відносно держав перебування, з опорою на принцип «подвійної лояльності». Цей принцип можна описати через наявність стійких механізмів етнічної й конфесійної ідентифікації, що захищають діаспору від виродження. Принцип «подвійної лояльності» також припускає наявність у членів діаспори стійких цивільних зв'язків із державою перебування, залученість до її внутрішніх культурних, соціальних, політичних та економічних відносин.

Таким чином, стратегія діаспор, що виступають у ролі медіатора між державами, зводиться до повноцінної підтримки історичної батьківщини через канали свого впливу, однак не ціною обмеження національних інтересів держави перебування. «Подвійна лояльність» дає можливість діаспорі будувати конструктивний і взаємовигідний діалог одразу з кількома державами, розширює інструментарій культурної, економічної й політичної діяльності.

У сучасних умовах доцільно вважати однією з головних ознак діаспори перебування етнічної спільноти людей поза межами територій їх походження в іноетнічному оточенні. По-перше, діаспора – це частина етносу, яка мешкає за межами своєї національної держави. По-друге, це етнічна спільнота, яка має важливі характеристики нації (мова, культура, свідомість), підтримує і сприяє їх розвиткові. По-третє, діаспора має деякі організаційні форми свого функціонування, від земляцтв до громадських, національно-культурних та політичних рухів. По-четверте, характерною ознакою сучасної діаспори є соціальний захист особистостей, які до неї входять. І, нарешті, по-п'яте, ґенеза розвитку діаспор показує, що релігія стала особливим фактором у консолідації представників одновірців, переважно тотожних із певною національністю.

Самосвідомість членів етнічної спільності може ігнорувати кордони, наприклад, політичні, які, на їх погляд, змінити легше, ніж межі етнічної групи. Соціально-культурні межі далеко не завжди вимагають територіальної інтерпретації. Проте сама постановка питання про переділ кордонів у зв'язку з розбіжністю соціокультурних і політичних ареалів розселення виникає регулярно у тій чи іншій інтерпретації. Однак перегляд кордонів політичного простору не може зняти напруженість у сфері національних відносин. Історично сформоване розселення народів є настільки перемішаним, що жодні розмежування не можуть задовольнити сподівання всіх.

У сучасних дослідженнях взаємин держав і національних діаспор усе більше утверджується прагматичний підхід. Розвиток транснаціональних мереж змусив звернути особливу увагу на економічний, соціокультурний і суспільно-політичний потенціал діаспор. Підхід до закордонної діаспори як до найважливішого зовнішньополітичного ресурсу набуває все більшого поширення в міжнародній практиці сучасних держав, що мають значний потенціал використання діаспорального ресурсу на міжнародній арені. Не менш актуальною є прагматична потреба самих національних діаспор підтримувати на достатньому рівні елементи власної національної ідентичності, самобутності й відповідно протидіяти викликам асиміляційного характеру, незмінно присутніх у тій чи іншій мірі, та інтенсивності у рамках інонаціонального державного середовища. Прагматизм, що пов'язує в єдину й органічно взаємодіючу системну мережу два зазначених параметри, вимагає свого інституційного, структурованого оформлення, створення певного центру планування, координації та реалізації діаспоральної політики зусиллями державних структур, безпосередньо сконцентрованих у цій сфері діяльності.

Досвід закордонних країн діаспорального характеру виробив підходи до створення подібних структур на внутрішньодержавному рівні. Важливо під-

креслити, що в багатьох державах інституційне оформлення зв'язків з діаспорами будується на основі двох головних потреб: забезпечення роботи з діаспорою у напрямі репатріаційної політики та координація дій, ресурсів у системі «держава-діаспора» для досягнення цілей зовнішньополітичного характеру.

Якщо об'єктивно стійкість досягається завдяки фактору організації діаспори, то суб'єктивно – існуванням певного стрижня. Не є діаспорою група людей певної національності, якщо у них немає внутрішнього імпульсу, потреби у самозбереженні, що спонукає до створення організаційних структур. Ставши повноправними громадянами, іммігранти не лише виконують формальні зобов'язання сплати податків, а й вступають у культурні та політичні відносини з країною перебування, що поступово зменшує їх лояльність до країни походження. Як ізоляціонізм, так і сепаратизм наразі є малопривабливими для переважної більшості членів діаспор. Нині більш вираженою є доцентрова тенденція, що дає змогу активно включатися в політичне життя, як внутрішнє, так і зовнішнє. Прийняття зовнішньополітичних рішень багато в чому залежить від згуртованості й організованості діаспори, здатності її лідерів використовувати канали впливу, знаходити союзників, а також уміння формулювати свої цілі, національні інтереси та ідеали.

Звичайно, участь у долі батьківщини завжди була важливою для збереження ідентичності діаспори і є потужним імпульсом об'єднання та мобілізації. Уряди різних країн, маніпулюючи національною символікою й використовуючи націоналістичну риторику, докладають зусиль, щоб контролювати настрої співвітчизників. Етнічна батьківщина прагне зберегти зв'язок із співвітчизниками за рубежем або, навпаки, обмежити його. Одні держави декларують подання про національну приналежність на формальному громадянстві, інші схильні бачити цю приналежність і в членів етнічних спільнот, що проживають за межами країни, навіть у тому випадку, якщо вони ніколи не проживали, не збираються проживати на її території й не зберегли громадянства. Подібні країни іноді називають діаспоричними. У той час, як одні країни вважають еміграцію національним нещастям, інші заохочують її як спосіб ослаблення економічного тиску всередині країни й джерело фінансових надходжень.

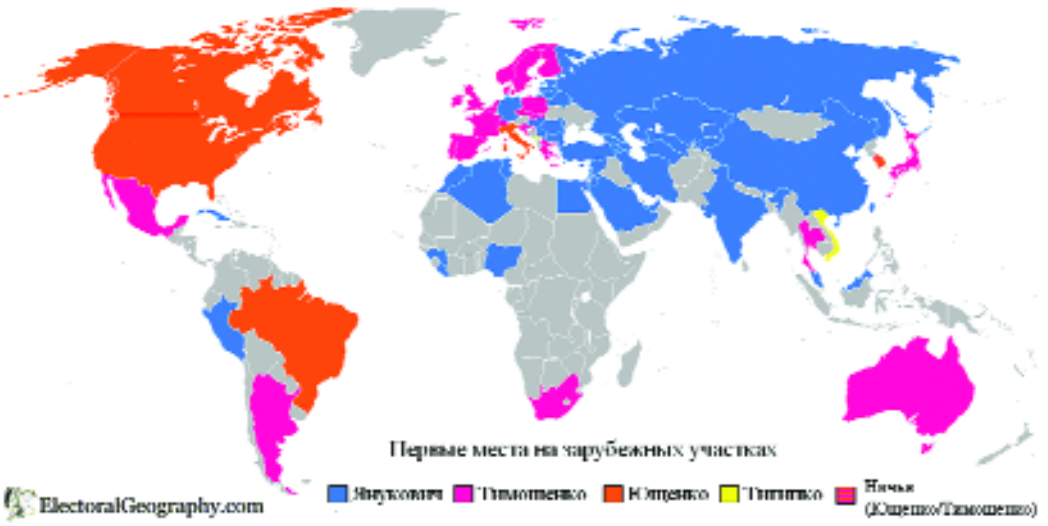
У феномені діаспори можна виділити два аспекти функціонування: динамічний, оскільки вона перебуває в постійному розвиткові, і статичний, який можна розглядати як результат переміщення, що відбулося. Водночас, усередині однієї діаспори можна виокремити різні соціальні прошарки. Це свідчить про те, що діаспора є не корпоративним співтовариством, а союзом корпорацій. Виживає та діаспора, якій вдається поєднати інтереси різних соціальних груп, що входять до її складу. Насамперед, інтереси тих, хто акумулює етнокультурну спадщину, забезпечує економічну основу виживання діаспори і створює суспільно-політичні умови для її збереження.

Дефініцію поняття «діаспора» варто почати з виділення системотворчих ознак:

- етнічна ідентичність;
- спільність культурних цінностей;
- соціокультурна антитеза, що виражається в прагненні зберегти етнічну й культурну самобутність;
- наявність загального історичного походження.

За своєю структурою діаспора виступає у двох основних формах: дисперсій, невеликих вкраплень в іноетнічному масиві, і компактних утворень, або суцільних етнічних районів. Щодо природи діаспор, то вони утворюються шляхом міграцій або внаслідок насильницького відторгнення частини етносу від основного масиву. Варто звернути увагу, що діаспора живе своїм життям, обумовленим органічним почуттям близькості між її членами, незалежно від того, чи має вона відношення до корінної території.

Для етнічних діаспор участь у долі батьківщини важлива для збереження ідентичності та є потужним поштовхом до об'єднання й мобілізації. Етнічні діаспори у своїх контактах зі співвітчизниками виступають провідниками державних інтересів батьківщини. Їхня участь у житті суспільства і держави не обмежується лише впливом на зовнішню політику, хоча це є найбільш важливим аспектом. Ця участь може мати безпосередній характер, як у випадках прямої економічної чи гуманітарної допомоги, інвестицій в економіку або участі представників діаспор у політичних процесах на батьківщині. Саму етнічну діаспору можна уявити у вигляді своєрідної оболонки мереж комунікації,

що поєднують розрізнені спільноти індивідів на основі етнокультурної ідентичності діаспори.

Таким чином, можна виділити два рівні функціонування етно-діаспоральних організацій. На першому організації діаспор вирішують питання, пов'язані з життєдіяльністю громади та їх відносинами з державними структурами й інститутами громадянського суспільства в країні перебування. До другого рівня належать функції, через які діаспора здійснює контакти з історичною батьківщиною. На кожному з цих рівнів функції діаспор поділяються на три широкі категорії: збереження, захист і стимулювання розвитку громади.

Незважаючи на втрату національними державами монополії на зовнішні відносини, переважна більшість новостворених міжнародних структур не зацікавлена в нівелюванні їх позицій. Держава є універсальним механізмом, здатним реалізувати цілі та завдання згаданих структур, отже, на перший план виходить прагнення використати існуючий державний апарат, гранично адаптувавши його до корпоративних інтересів.

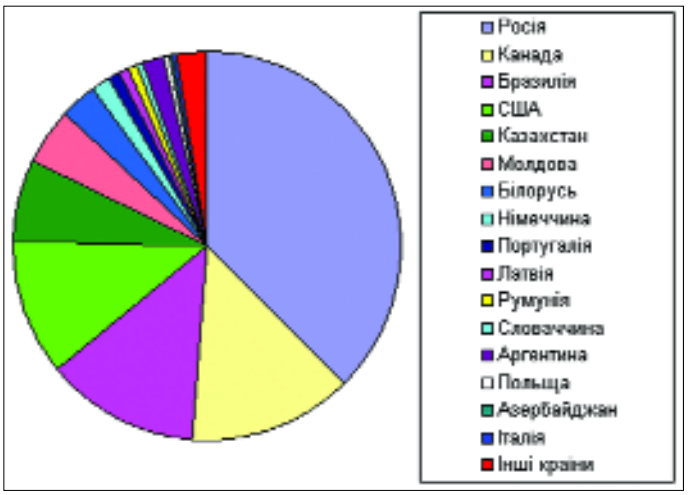
Існування транснаціональних мереж комунікацій, за допомогою яких етно-національні діаспори здобувають винятковий соціокультурний, економічний, політико-правовий статус, можуть як сприяти наростанню конфліктів між учасниками транснаціональної взаємодії, так і помітно знижувати градус політичного, культурно-ідеологічного, релігійного протистояння між ними.

Спроби окремих суб'єктів політики присилувати створювані діаспорами мережі комунікації до праці на реалізацію своїх інтересів рідко є успішними.

Функціонування етнічної діаспори як мережевої структури вимагає структурування комунікаційного простору діаспори, що дасть їй змогу брати участь у транснаціональних комунікаційних процесах як самодостатньому відповідальному суб'єктові, здатному підтримувати постійний інтерес своїх членів до життя батьківщини, готовність і спроможність бути його учасником. Зазвичай така діяльність доповнює роботу в цьому напрямі держави перебування, але інколи може суперечити її інтересам.

Як самостійні суб'єкти комунікації діаспори взаємодіють із державою, що приймає, за напрямом культурного обміну. У результаті часткового взаємопроникнення культур діаспора стає носієм унікальної системи цінностей. Ще одним напрямом співпраці є лобіювання одержання додаткових прав і можливостей для своїх етнічних меншин, особливих гарантій їх розвитку. Діаспори створюють системи соціальних та економічних відносин із суспільством перебування, вони змушені вбудовуватися в існуючу систему соціальних і економічних зв'язків, відшукуючи так звані вільні економічні ніші, аби уникнути конфліктів. Діаспори є активними або пасивними учасниками комунікації з державою перебування. Як активний суб'єкт діаспора впливає на суспільну думку, фінансує політичні групи та партії, організовує лобістську діяльність в органах законодавчої влади, намагається контролювати виконання законів, співпрацювати з державною адміністрацією, впливає на зовнішню політику стосовно свого історичного регіону.

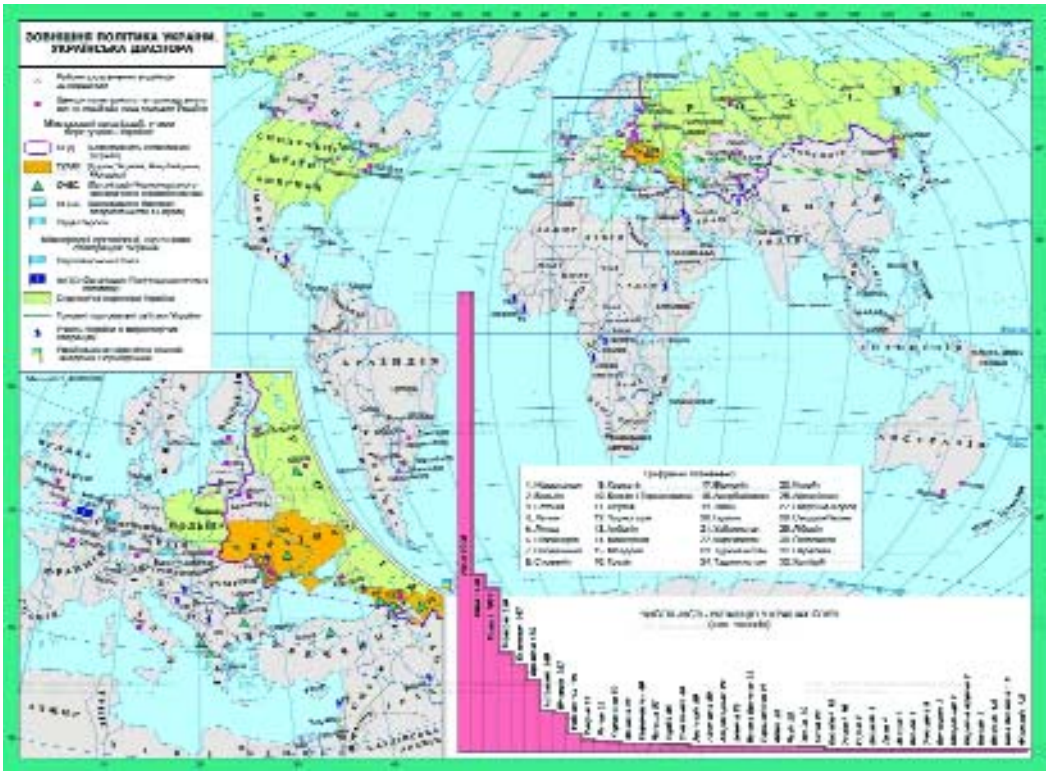

Чим вищий авторитет представників діаспори у державних, економічних, культурних колах, тим більше шансів, що буде враховувано інтереси цієї етнічної групи. Взаємодія міжнародних міжурядових організацій з діаспорами й об'єднаннями їх громад здійснюється, насамперед, у сфері захисту прав національних меншин і збереження етнокультурної самобутності. Деякі об'єднання діаспор мають консультативний статус у міжнародних організаціях. Водночас, взаємини об'єднань діаспори і міжнародних міжурядових організацій не можна зводити лише до правових аспектів гарантії прав і свобод етнічних, мовних, культурних та інших меншин.

В епоху глобалізації діаспора стає важливим елементом транснаціональних зв'язків, на відміну від звичайних іммігрантських груп. Уявлення про діаспору як про одну із загроз національним державам і ліберально-демократичному устрою є результатом краху надій XIX ст. на створення окремої території для кожної раси. Актуальною є проблема поєднання функцій національно зорієнтованої держави з функціями толерантності й мультикультуралізму, народжуваними хвилею етнічних діаспор, що заявляють усе голосніше про права своїх членів і пріоритети групової ідентичності. На зміну тенденціям асиміляції й прагненню якнайшвидшого входження в суспільство перебування етнічні групи все частіше заявляють про бажання не вступити до спільноти, що приймає, а встановити свої

правила гри. Нині нерідко говорять про необхідність сприймати діаспору як позитивне явища, що виконує важливу соціальну роль, заповнюючи розрив між глобальним і локальним порядком речей. Відсутність зв'язків, розгубленість і відчуженість, перебороти які допомагала діаспора в минулому, стали сьогодні звичним явищем для всього західного суспільства, а не лише етнічних меншин.

По-справжньому сильні держави серйозно піклуються про своїх співвітчизників, не тільки розглядаючи їх як важіль для просування своїх національних інтересів, а й прагнучи повернути історичні борги перед цими людьми. Поняття «співвітчизник» у більшості країн поширюється на різні групи осіб залежно від історичних особливостей, мовної та культурної приналежності, а іноді – виходячи з політичних та економічних міркувань історичної батьківщини.

Основними моделями взаємодії держав з діаспорами є:

- патерналістська, що припускає надання різних пільг і преференцій співвітчизникам, захист їх прав та інтересів;

- прагматична, заснована на одержанні різноманітних вигод від діаспори;

- репатріаційна, що концентрується на переселенні співвітчизників на історичну батьківщину.

На практиці політика держав стосовно діаспор будується на пропорційному поєднанні цих моделей.

Характерно, що сучасні держави все більше уваги приділяють саме тій частині діаспори, яка підтримує найбільш тісні контакти з титульною державою. Як показує практика, для створення повноцінної мережі взаємозв'язків між історичною батьківщиною та її народом, що живе в різних країнах світу, зовсім не обов'язково прагнути до переділу кордонів. Соціокультурні світи містять у собі не тільки представників конкретної етнічної групи, а й усіх, хто входить в орбіту цієї культури, що істотно розширює діапазон можливостей. Експерти констатують зростаючу інтенсифікацію обміну культурними цінностями, розширення взаємодії національних і регіональних культур. Водночас відзначається, що зближення культур як таке може спричинити в масовій свідомості не лише позитивні настрої, а й відторгнення.

Зустріч стипендіатів програми Erasmus Mundus

У Києві відбулася щорічна спільна орієнтаційна зустріч студентів з України та Білорусі, які поїдуть на навчання за освітньою програмою Erasmus Mundus. Отримані гранти на стипендії від Європейської Комісії дадуть їм можливість навчатися за однією з магістерських чи PhD-програм різних університетів з усієї Європи.

Під час зустрічі координатор з питань преси та інформації Представництва ЄС в Україні Давид Стулік розповів про роль програми Erasmus Mundus у відносинах Україна-ЄС. Представники посольств держав-членів ЄС (Фінляндії, Німеччини, Греції, Італії, Нідерландів, Словенії, Іспанії), а також Норвегії надали загальну інформацію та практичні поради щодо візових вимог, умов проживання та навчання в їхніх країнах; взяли участь в інтерактивних групових сесіях. Представник Національного офісу програми TEMPUS в Україні Олена Оржель розповіла про модернізацію систем вищої освіти в країнах-партнерах та сусідах ЄС.

Відбулась презентація Асоціації студентів та випускників програми Erasmus Mundus, яку провели голова Регіонального осередку програми в країнах СНД і Монголії Марія Устинова та мережевий координатор Анна Корепанова. Зустріч завершилася майстер-класом з міжкультурної комунікації, який провела тренер Крістіна Бер (міжнародна консалтингова компанія ICUnet.AG). Студенти ознайомилися з європейською ментальністю, культурними особливостями країн і регіонів, поняттям «культурного шоку». Вони також спробували уявити себе в ролі послів своїх країн за кордоном.

Представництво ЄС в Україні

Чи набудуть українсько-турецькі відносини статусу стратегічних?

Наталія МХИТАРЯН, кандидат політичних наук, старший науковий співробітник, головний консультант відділу зовнішньої політики Національного інституту стратегічних досліджень

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин Турецька Республіка набуває статусу вагомого регіонального гравця, розширює географію розповсюдження своїх інтересів і заявляє про наміри стати вагомим глобальним актором.

Із здобуттям Україною незалежності українсько-турецькі відносини розвивалися доволі інтенсивно. Активним був політичний діалог, співробітництво в рамках міжнародних і регіональних організацій. Показовою у цьому плані стала співпраця в рамках Організації Чорноморського економічного співробітництва, організатором створення якої виступила Туреччина, а ініціатором перетворення її в міжнародну структуру – Україна. Ініціативи отримали підтримку в рамках ООН та інших міжнародних організацій. Туреччина сприймала Україну як силу, що може стати союзником у деякому обмеженні експансіоністських намірів Росії. Слід зазначити, що в перше десятиріччя після розпаду СРСР відносини Росії й Туреччини відзначалися ситуативністю, деякою напруженістю і майже повною відсутністю політичного діалогу. Однак пасивність України щодо подальшого впровадження проголошених ініціатив, неузгодженість дій гілок влади всередині країни, зміна проголошуваних векторів зовнішньополітичної орієнтації, занепад економіки, періодична конфронтація з Росією, незначна залученість до вирішення актуальних питань регіонального розвитку створили Україні імідж слабкої непередбачуваної країни і сприяли переорієнтації Туреччини на співробітництво з РФ.

Із 2010 р. відбувається поступове відновлення українсько-турецьких відносин. Налагоджується політичний діалог, що сприяє усвідомленню необхідності розроблення нового формату розвитку, як двостороннього, так і регіонального співробітництва, обумовленого пошуком нових ринків і необхідністю розширення зон впливу як у географічному, так і в галузевому вимірах. Так, уперше за останнє десятиріччя серед пріоритетних зовнішньополітичних партнерів Туреччини була згадана Україна. На третій щорічній Конференції дипломатичного корпусу Туреччини (3-8 січня 2011 р.) з-поміж важливих завдань держави у зовнішньополітичній сфері виокремлювалось заснування з Україною (а також із Росією і Болгарією) Ради стратегічного партнерства, діяльність якої передбачає створення зони вільної торгівлі, скасування візового режиму, розвиток транспортних коридорів і підтримання безпеки в Чорноморському регіоні. Керівництво Туреччини на цьому етапі розглядає розширення стратегічного партнерства з Україною як важливу складову загальних зусиль щодо зміцнення зони миру, стабільності та сталого соціально-економічного розвитку в Чорноморському регіоні.

Обговоренню і розв'язанню питань розвитку та потенціалу українсько-турецького співробітництва, напрацюванню пропозицій і рекомендацій щодо поліпшення й оптимізації українсько-турецьких як двосторонніх відносин, так і в рамках регіональних ініціатив та організацій,

була присвячена **міжнародна конференція «Використання потенціалу українсько-турецьких відносин»**, що відбулась у Києві 19 травня 2011 р. Конференція була організована і проведена Національним інститутом стратегічних досліджень (НІСД) спільно з регіональним представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні. У її роботі взяли участь українські, турецькі та європейські вчені, аналітики, дипломати, політики, державні й громадські діячі.

На конференції розглядалися політичні та безпекові аспекти українсько-турецьких відносин, ключові сфери українсько-турецького співробітництва та фактор людської безпеки українсько-турецьких відносин.

Під час роботи учасники проаналізували, зокрема, сучасний стан економічного, енергетичного, безпекового та політичного співробітництва країн, їх роль та потенційні можливості у розбудові Чорноморського регіону, взаємодію з ключовими регіональними гравцями.

Питання, що розглядалися на конференції, мають велике значення для України і Туреччини. Це підтвердили дуже емоційні, аргументовані, сповнені вболівання за долю своїх країн доповіді та дискусії учасників заходу.

З вітальними промовами виступили **Олександр Литвиненко**, заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, та **Урсула Кох-Лаугвіц**, директор регіонального представництва Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі.

Як зазначив у своєму виступі **Борис Парахонський,** радник при дирекції Національного інституту стратегічних досліджень, Україна і Туреччина є доволі подібними країнами, що пов'язують традиційні зв'язки. Вони знаходяться в одній геополітичній ситуації. Значну увагу привертає зовнішньополітична активність Туреччини, спрямована на регіональне лідерство. Країна проводить послідовний зовнішньополітичний стратегічний курс, що надає їй можливості збалансовувати свою політику відносин із США, РФ та ЄС. Туреччина приділяє особливу увагу виробленню оптимальної поведінки з оточуючими країнами та розповсюдженню своїх інтересів на периферії. Сучасна Туреччина як у відносинах з ЄС, так і з периферійними країнами, створює можливості для більш ефективного захисту своїх зовнішньополітичних, зовнішньоекономічних, безпекових інтересів.

Україна і Туреччина стикаються з певними проблемами у Чорноморському регіоні. Але на більшості напрямів (відносини з РФ, ЄС, у Чорноморсько-Каспійському регіоні та іншими) інтереси обох країн перетинаються і збігаються, зокрема, у сфері формування нової системи транспортних комунікацій, у вирішенні проблем диверсифікації джерел енергопостачання та їх подальшого транспортування, розвитку співробітництва з країнами регіону в умовах модернізованих соціальних систем, співробітництві в галузі безпеки.

Валерій Чалий, заступник генерального директора Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, у своїй доповіді зупинився на аспектах взаємодії України і Туреччини в контексті євроінтеграції та співпраці у Чорноморсько-Каспійському регіоні; еволюції багатовимірної зовнішньої політики Туреччини; двосторонніх відносинах України і Туреччини та їх взаємодії з ключовими регіональними гравцями.

Як зазначив доповідач, у Туреччині відбулася зміна щодо розуміння своєї ідентичності на міжнародній арені, у т. ч. демілітаризація зовнішньої політики і зміцнення своїх позицій як міжнародної країни. Цьому сприяла концепція «Стратегічної глибини», запропонована нинішнім Міністром закордонних справ Турецької Республіки А. Давутоглу ще у 2000 р.

В українсько-турецьких відносинах немає напруженості. Але одночасно їх характеризує як розширення можливостей, так і виникнення проблем на традиційних напрямах співробітництва. У взаєминах між країнами помітне поєднання інтересів із конкуренцією (наприклад, у галузі металургії, транспортування енергоносіїв, туристичних послуг).

Надзвичайно зацікавив присутніх виступ **М. Білхана**, віце-голови Турецько-азіатського центру стратегічних досліджень, директора Платформи зовнішньої політики (Туреччина), який проаналізував вплив розвитку ситуації в Чорноморському регіоні на взаємовідносини України і Туреччини та акцентував увагу на можливостях і

сферах українсько-турецького співробітництва.

Спогадами про перші кроки розбудови дипломатичних відносин України і Туреччини поділився перший Посол Української держави у Туреччині, радник з міжнародних питань Уповноваженого Верховної Ради України, Надзвичайний і Повноважний Посол України **Ігор Турянський**.

У жвавій дискусії взяли участь **Рустем Жангожа**, головний науковий співробітник Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України, **Андрій Гончарук**, заступник завідувача відділу зовнішньої політики Національного інституту стратегічних досліджень, **Євгенія Габер**, викладач Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова.

Андрій Веселовський, Надзвичайний і Повноважний Посол України, розглянув напрями взаємодії країн, а саме, посилення економічного впливу на сусідів, боротьбу за ринки в РФ і Центральній Азії та частково у Південно-Східній Європі, а також Близького Сходу й Африки, торгівлю і рибальство в регіоні Чорного моря, вирішення екологічних і транспортних проблем.

Доповідач зазначив, що хоча і Україна, і Туреччина є перехідними країнами, ступінь їх розвитку значно різниться на користь останньої. Вихід на новий рівень співробітництва можливий за рахунок збільшення виробничого та наукового потенціалу України.

За словами А. Веселовського, сила сучасної Туреччини в тому, що вона ставить амбітні завдання та цілеспрямовано йде до їх вирішення. Україні потрібно цьому повчитися. Україна і Туреччина є самодостатніми країнами, які мають відігравати свою роль у регіоні. І хоча країни значно відрізняються у соціальному, історичному, культурному плані, але цілі, місце і можливості у них багато в чому співпадають, що відкриває значні перспективи для співробітництва.

Розглядові економічного виміру як двосторонньої співпраці, так і взаємодії в рамках Чорноморського регіону, присвятила свій виступ **Ірина Клименко**, завідувач відділу зовнішньоекономічної політики Національного інституту стратегічних досліджень. Вона зазначила, що економічне співробітництво є, з одного боку, стимулом, а з іншого, обмежувачем співпраці держав. Протягом останніх років у Чорноморському регіоні було створено близько 30 міжнародних організацій, що ставили перед собою низку завдань, які певною мірою є актуальними й сьогодні. Це пояснюється існуючими у регіоні проблемами, наявністю сил, що заважають співробітництву, поглибленню та поши-

ренню його в регіональному вимірі. Конкуренція країн регіону в деяких сферах співробітництва призводить до того, що вони дуже часто не помічають або чинять спротив діям своїх партнерів по регіону. Обмежувачем співпраці є наявність конфліктів, нерівномірний економічний розвиток країн регіону, конфлікт пріоритетів через приналежність держав до різних інтеграційних угруповань, стратегічні цілі яких часто суперечать одна одній, а також низький рівень торговельно-економічних відносин.

Глобальними викликами для країн регіону є довгострокові демографічні загрози, нагальність економічних реформ, побудова всередині країн систем, які давали б змогу уникати кризових явищ, що з'являються на глобальному рівні. Важливим чинником їх взаємодії є характер взаємин із регіональними інтеграційними угрупованнями, зокрема, Європейським Союзом. Для України і Туреччини цей чинник є дуже важливим, і тим, наскільки країни зможуть його використати, буде вимірюватись потенціал українсько-турецького співробітництва.

Основними важелями впливу на розвиток українсько-турецького співробітництва доповідач назвала конкуренцію в різних секторах економіки, а також в окремих проектах, інтеграційних угрупованнях, боротьбу за інвестиції, контракти, підряди тощо. У середньостроковій перспективі Чорноморський регіон не буде територією прискорення інтеграції та зміцнення двосторонніх відносин. І, як зазначалося вище, саме ЄС може стати тим чинником, який поліпшить українсько-турецькі відносини.

Михайло Гончар, керівник енергетичних програм Центру «Номос», зосередив увагу слухачів на потенційних можливостях співробітництва в енергетичній сфері та факторах, що перешкоджають йому.

Україна і Туреччина, як зазначив доповідач, знаходяться у такій зоні, яка є природним сполучником між потужними регіонами видобутку (Росія і Каспій із ресурсами Західного Казахстану, Туркменістану й Азербайджану) та регіонами споживання природних ресурсів (Європейський Союз та його сусіди – Туреччина, Грузія, Україна, Молдова і Білорусь). Традиційні європейські споживачі отримують енергоресурси через декілька комунікаційних коридорів, у двох із яких присутні Україна і Туреччина. Україна – у східно-європейському, а Туреччина, по суті, почи-

наючи з кінця 1990 р., створює нову транстурецьку коннекторну систему. Слід зазначити, що і Україна, і Туреччина мають перспективи у забезпеченні себе власними енергоресурсами за рахунок шельфового видобутку газу, а також завдяки значним запасам сланцевого газу та газогідратів у Чорному морі. Наявність власних енергоресурсів відіграватиме позитивну роль у можливості проводити більш незалежну енергетичну політику в регіоні.

Однак, у разі виявлення потужних вуглеводневих ресурсів на шельфі Чорного моря, шельфова гонка збільшуватиме нервозність і може стати додатковим джерелом ескалації напруженості в регіоні.

Російська енергетична стратегія, спрямована на обхід транзитних країн і протидії (приховані чи явні) реалізації проектів стратегічного значення для Європейського Союзу, містить певний виклик не лише для проекту Південного газового коридору, а й загалом загрожує стабільності на Південному Кавказі та Каспії.

У Чорноморському регіоні спостерігається чітка тенденція посилення російсько-турецького конкурентного тандему у сфері проектів транзиту вуглеводнів. Але переважаючі позиції при цьому поступово отримує Туреччина, яка досить успішно використовує енергетичну політику Європейського Союзу, готуючись стати потужним газовим коннектором і вузлом. У нафтовій сфері це вже відбулося завдяки американській політиці з реалізації проекту Баку-Тбілісі-Джейхан.

Стратегія Росії відносно енерготранзитних ресурсів Каспію і Південного Кавказу має двоступеневий алгоритм: встановлення контролю над існуючими проектами та блокування їх розвитку всіма доступними способами, включно з ескалацією напруги в зоні заморожених конфліктів, наявних у безпосередній близькості до стратегічних комунікацій. Події в Грузії влітку 2008 р. є яскравою ілюстрацією російської стратегії. Доповідач вважає, що чим успішніше просуватиметься європейський проект Південного газового коридору, тим вищою є можливість рецидиву п'ятиденної війни 2008 р. або розмороження Карабаського конфлікту, а також посилення мілітаризації регіону. Тому недопущення розвитку існуючих і виникнення нових конфліктів у регіоні відповідає інтересам як України і Туреччини, так і країн Південно-Східної Європи та ЄС.

Таким чином, Україна і Туреччина мають певне коло безпекових питань, пов'язаних із розвитком тих чи інших енергетичних проектів.

М. Гончар вказав також на віртуальність українсько-турецької конкуренції в енергетичній сфері й обґрунтував свою позицію. Він вказав на невикористані фактори налагодження українсько-турецького співробітництва, до яких відніс, у першу чергу, потенціал кримсько-татарського чинника як комунікатора між Україною і Туреччиною.

Олексій Семеній, заступник директора з міжнародних питань міжнародного фонду «Єдиний світ», зазначив, що вихід українсько-турецького співробітництва на стратегічний рівень стане визначальним для всього Чорноморського регіону і посилить вплив обох держав. Координація зусиль двох країн у ключових питаннях сприятиме забезпеченню безпеки Чорномор'я.

Важливим чинником співпраці в енергетичній сфері двох країн Чорноморсько-Каспійського регіону є доволі швидке перетворення Туреччини на потужний енергетичний хаб. Зазначена взаємодія у енергетичній сфері дасть змогу країнам певним чином стримувати негативні тенденції, що продукуються іншим міжнародними гравцями.

Експерти, які взяли участь у роботі конференції, окремо обговорили фактор людської безпеки, цивілізаційного та міжцивілізаційного аспектів українсько-турецького співробітництва в умовах сучасних глобальних трансформацій. Було наголошено на безперечній важливості участі кримських татар та мусульманських меншин України в розвиткові взаємовідносин із Туреччиною.

Підсумки конференції підбили **Іванна Климпуш-Цинцадзе**, директор Міжнародного благодійного фонду Open Ukraine, **Олександр Литвиненко**, заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень та **Зоряна Міщук**, науковий співробітник Фонду ім. Фрідріха Еберта. Вони наголосили на важливості співпраці України з Турецькою Республікою та їх взаємодії в Чорноморському регіоні. За результатами конференції буде підготовлено рекомендації для керівництва держав, які мають допомогти у розробленні більш ефективної політики дво- та багатосторонніх відносин і виокремленні першочергових завдань, що стоять на порядку денному співробітництва України і Туреччини.

Туреччина у сучасному світі: пошук нової ідентичності

Волович О.О., Воротнюк М.О., Габер Є.В. Збірник статей / Національний інститут стратегічних досліджень, Регіональний філіал у м. Одеса. – Одеса: Фенікс, 2011. – 408 с.

Збірник містить 28 статей, у яких проаналізовано загальні засади зовнішньої політики сучасної Туреччини та її регіональні напрями в Чорноморському регіоні, на Кавказі, Центральній Азії, Близькому Сході, в Середземномор'ї та Євроатлантичному просторі.

Особливу увагу приділено позиції Туреччини щодо «арабських революцій». Окремий розділ відведено статтям, що розкривають сутність українсько-турецької взаємодії на сучасному етапі. Зокрема наголошується, що протягом останніх років відбувається регулярний політичний діалог між Києвом і Анкарою на найвищому рівні, зазначається, що з 1992 р. обсяг торгівлі між Україною і Туреччиною зріс більш ніж у 65 разів і сягнув у 2008 р. рекордного показника – 6,5 млрд. дол. Лейтмотивом збірника є дослідження зміни ролі та позиціонування Туреччини в сучасній системі міжнародних відносин, продовження пошуку нею власної ідентичності у зовнішньополітичній площині. Видання призначене для вчених, експертів, дипломатів, студентів відділень міжнародних відносин та сходознавства, усіх, хто цікавиться проблемами міжнародних відносин та турецької зовнішньої політики. Перший Посол України в Турецькій Республіці Турянський І.М. (1993-1997 рр.) у своїй передмові до збірника наголошує, що він є «надзвичайно актуальним і становить особливий науковий і практичний інтерес не лише для тих, хто професійно займається вивченням цієї країни і українсько-турецьких відносин, а й для тих, хто цікавиться зовнішньою політикою нашої держави взагалі та її відносинами з сусідніми країнами зокрема, оскільки Туреччина – це найближча до України близькосхідна країна, з якою наша держава має багатовікову історію взаємодії, воєн і співпраці». Ігор Турянський пригадує, що коли у 1992 р. його було призначено першим Послом незалежної України в Туреччині, він майже півроку шукав спеціаліста з турецької мови. Це була людина, яка здобула освіту в Москві. «А сьогодні, – зазначає Посол, – лише в Інституті соціальних наук Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова щороку, починаючи з 1999 р., випускають 25-30 спеціалістів-міжнародників з поглибленим вивченням турецької мови. Як мені нещодавно стало відомо, двоє випускників згаданого інституту зі знанням турецької мови працюють сьогодні в Посольстві України в Анкарі.

Можна з повним правом сказати, що завдяки зусиллям О. Воловича, М. Воротнюк, Є. Габер та інших молодих одеських науковців-тюркологів на базі Одеського філіалу НІСД та Інституту соціальних наук Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова формується школа політологічних досліджень сучасної Туреччини, яка вже сьогодні посідає помітне місце в українському сходознавстві».

На думку Турянського І.М., збірник одеських учених «Туреччина у сучасному світі: пошук нової ідентичності», презентований у Києві 19 травня нинішнього року на науковій конференції, присвяченій перспективам українсько-турецьких відносин, «дає досить чітке і повне уявлення про основні процеси і події міжнародного життя, учасником яких була Туреччина протягом останніх 20 років, тобто з часу здобуття Україною незалежності».

Щорічник «Зовнішня політика України–2010: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети»

Важливим науковим доробком у сфері міжнародних відносин стало чергове видання щорічника «Зовнішня політика України – 2010: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети» (україномовне видання, творчий колектив, під редакцією д.п.н. проф. Перепелиці Г.М.), травень, 2011. – 350 с.

Щорічник започаткований Інститутом зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС. Видання щорічника стало вже традиційним. Унікальність його полягає в тому, що він пропонує неупереджений аналіз міжнародних подій, зовнішньополітичних рішень, успіхів і проблем у реалізації зовнішньополітичного курсу країни за річний період. Форма такого наукового аналізу у вигляді щорічника властива багатьом країнам світу. Прогностична цінність видання насамперед у тому, що на підставі комплексної оцінки вчорашнього дня воно дає можливість зазирнути в майбутнє, спрогнозувати наслідки ухвалених зовнішньополітичних рішень, передбачити виклики і запропонувати своєчасні упереджувальні заходи.

Відмінність цього видання від попередніх полягає в аналізі політико-економічних підвалин формування нового зовнішньоекономічного курсу країни та його особливостей.

Щорічник містить усебічний аналіз економічних та безпекових аспектів реалізації зовнішньополітичного курсу України, стратегічних напрямів реалізації зовнішньої політики, а також розгорнуту характеристику стану українсько-російських відносин, тенденцій їх розвитку, шляхи розв'язання проблем і досягнення цілей європейської інтеграції України.

Належну увагу в щорічнику приділено характеристиці й оцінкам двостороннього співробітництва України з іншими країнами, зокрема, подано інформацію про стан реалізації таких ключових напрямів двосторонніх відносин, як поглиблення співробітництва з провідними країнами Європейського Союзу, США, Китаєм, країнами регіональними лідерами Азії, Африки, Латиноамериканського та Азійсько-Тихоокеанського регіонів.

У додатку до щорічника вміщено перелік міжнародних багатосторонніх і двосторонніх документів, підписаних Україною впродовж 2010 р.

Щорічна підготовка цього видання свідчить про прагнення України до прозорої та передбачуваної зовнішньої політики, що відповідала б демократичним стандартам. Складність завдань, які стоять перед українським зовнішньополітичним відомством, потребує відкритої дискусії, критичного переосмислення та виважених оцінок зовнішньої політики України. Щорічник «Зовнішня політика України – 2010: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети» саме й покликаний втілювати означену функцію. Він поєднує в собі науково-аналітичну частину, викладену у висновках та оцінках провідних експертів-міжнародників, та інформативні матеріалами. Це дає підстави сподіватися, що видання буде цікавим для вітчизняних та зарубіжних фахівців, науковців, вітчизняного дипломатичного корпусу, іноземних дипломатичних представництв в Україні, а також читачів, небайдужих до зовнішньої політики та міжнародних відносин.

Кадрове забезпечення сучасної дипломатичної служби Великої Британії: інституціональна модель і національні особливості

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС, кандидат історичних наук, доцент кафедри дипломатичної та консульської служби, «Заслужений працівник освіти України»

Наталія-Тереза АНОШИНА,
кандидат юридичних наук, Дипломатична академія України при МЗС

УДК 378

The article reviews experience and features of human resourcing in modern diplomatic service in UK. Special attention to national peculiarities is paid when analyzing the institutional model of British diplomacy. Professional requirements to diplomats and foreign policy public officials are analysed.
Key words: **diplomatic service, diplomat, staff, staff policy, human resourcing, UK, Foreign Office, MFA of Ukraine**

На початку XXI ст. одним із пріоритетних завдань людства є пошук ефективних шляхів розв'язання глобальних проблем – економічних, екологічних, технологічних, соціально-політичних, ресурсних тощо. Розвиток і конкурентоздатність фахівців зовнішньополітичної сфери у світовому просторі безпосередньо пов'язані з оновленням людських ресурсів, джерелом яких є система освіти з властивими їй гнучкістю, відповідністю викликам і загрозам сучасності, тенденціям, що мають місце у сьогоденні, та національним інтересам. Нинішнє суспільство потребує підготовки кадрів, здатних відповідати реаліям часу й ефективно здійснювати свою професійну діяльність. На сьогодні шляхом компаративних досліджень здійснюється інтенсивний пошук нових моделей розвитку освіти, у тому числі – моделей підготовки дипломатів. Світовий досвід підтверджує, що саме освіта є найбільш ефективним, найбільш перспективним засобом і водночас запорукою прогресу людства в третьому тисячолітті.[1]

Пріоритетними напрямами розвитку освіти XXI ст. є формування високого рівня інформаційної культури кожного громадянина своєї держави, упровадження сучасних інформаційних технологій у практику освітнього процесу, підготовку дипломатів і фахівців у сфері зовнішніх зносин нового покоління.

Зміни, що відбуваються у вищій освіті провідних держав світу, вимагають розроблення нових інституціональних моделей підготовки кадрів (зокрема – підготовки дипломатів) відповідно до нових реалій, перспектив інституціонального, суспільно-політичного і науково-технічного розвитку держав, у тому числі – й України. Із використанням найкращого світового досвіду в Україні також має бути побудовано і впроваджено нову інституціональну модель підготовки дипломатів, зорієнтовану на підготовку особистості компетентної та висококваліфікованої, патріотично вихованої та налаштованої на саморозвиток і навчання впродовж усього життя, особистості, якій притаманне інноваційне мислення та європейське світобачення.[2]

Особливий інтерес для України становить досвід кадрового забезпечення дипломатичної служби Великої Британії – держави класичної та елітарної освіти, консервативних поглядів, що приєдналася до країн-засновниць Європейського Союзу ще в 1973 р., у рамках другого етапу євроінтеграції (разом із Данією та Ірландією), коли Європою вже був накопичений більш ніж двадцятирічний досвід співробітництва у галузі освіти, зокрема для сфери зовнішніх зносин. У представників вітчизняної системи вищої освіти принципи її становлення й розвитку у Великій Британії викликають неабияку зацікавленість.

За визначенням фахівців, серед факторів, що впливають на освіту Великої Британії, слід виділити її прагматизм. На відміну від так званих «енциклопедичних» освітніх систем, у яких домінує принцип обов'язкового вивчення великої кількості дисциплін (наприклад, у Франції), у британській освітній системі головним є розвиток професіоналізму, що свідчить про її демократичність. Водночас, і сама структура системи британської освіти різниться і зводиться до такої: за адміністративним розподілом і національними традиціями – освітня підсистема Англії та Уельсу, підсисте-

ма Північної Ірландії, а також Шотландії; за освітніми ступенями – початкова освіта (Elementary school), середня освіта (Secondary school), система подальшої освіти (Further education), вища освіта (Higher education); за формами власності – державний сектор освіти (безкоштовний) і приватний сектор освіти (платний).[3]

Водночас незаперечним визнано те, що дипломатія Великої Британії є класичною та слугує взірцем для багатьох зовнішньополітичних відомств інших країн. Її найбільш виразною рисою є високий професіоналізм, бездоганне знання предмета, що підлягає вирішенню чи обговоренню, знання країн та енциклопедичні дані, які передаються з покоління в покоління.[4] Принагідно зазначимо, що початкові форми інституціоналізації моделей дипломатії виникають на рівні самоорганізуючих процесів, як, наприклад: реалізація зовнішніх функцій держав з упорядкованими й спрямованими діями; лідери (держави-лідери), здатні очолити й спрямувати цей процес; зачатки постійних керівних органів зовнішніх зносин, а саме явище піддається (реально чи формально) керуванню (управлінню) – наприклад, європейська система держав XVI-XVIII ст. в еволюційно-часовому вимірі.[5]

І в історичному минулому, і сьогодні дипломати Великої Британії надзвичайно вміло захищають національні інтереси, що виносяться на найвищий щабель завдань зовнішньополітичного відомства. Праці британських дипломатів завжди вивчаються з особливою ретельністю не лише тими, хто готується опанувати галузь зовнішньої політики, а й визнаними професіоналами у цій сфері. Це є свідченням того, що накопичений досвід обстоювання державних інтересів, захисту власних громадян, ведення переговорів, встановлення дипломатичних контактів, здійснення офіційної переписки є надзвичайно цінним не лише для нинішніх дипломатів Великої Британії, а й для представників інших країн. Однак досягнення бездоганного рівня британської дипломатії було б неможливим без тих, хто власне творить це мистецтво, – професійних кадрів.

Як же формується кадровий склад, які вимоги до освіти та який шлях необхідно пройти, щоб стати співробітником зовнішньополітичного відомства Великої Британії – Форін Офісу?

Серед вимог до осіб, які мають намір працювати в МЗС Великої Британії, вирізняють загальні та спеціальні. Загальні висуваються до всіх претендентів (це стосується як державних службовців, так і дипломатичних працівників), а спеціальні – лише до окремих категорій співробітників зовнішньополітичного відомства.

Загальні вимоги – громадянство Великої Британії та проживання на території Британії не менше двох із останніх десяти років. Більше того, особа-претендент має безперервно проживати на території Великої Британії протягом останніх 12 місяців, за винятком перебування в закордонному відрядженні

як представника Уряду або у зв'язку з роботою за кордоном батьків чи дружини (чоловіка) особи-претендента.[6]

Знання іноземної мови не є обов'язковою умовою для того, щоб стати співробітником британського МЗС. Це підтверджує Посол Великої Британії в Україні Лі Тернер, який в одному зі своїх інтерв'ю зазначив: «Щоб отримати роботу у Міністерстві закордонних справ, не обов'язково володіти іноземними мовами. Однак досвід життя в інших країнах та знайомство з іншими культурами стає у нагоді. Якщо ви не надто любите подорожувати чи жити за кордоном, то, можливо, ця робота не для вас!»[7] Відповідний міф про необхідність знання іноземної мови та наявність освіти, здобутої у Кембриджі чи Оксфорді, як передумови працевлаштування у МЗС Великої Британії, був розвіяний і Послом Великої Британії у США – паном Нігелем Шейнвальдом.[8]

МЗС Великої Британії

Співробітником МЗС, за дотримання обов'язкових умов щодо громадянства і терміну проживання, може стати будь-яка особа незалежно від статі, кольору шкіри, віросповідання, наявності фізичних вад чи

інших відмітних ознак. Тобто МЗС, формуючи дипломатичний кадровий склад, прагне репрезентувати всіх представників Британського суспільства XXI ст. [9]

Доречно зауважити, що певні посади дипломатичних представництв Великої Британії за кордоном можуть обіймати не лише кадрові співробітники британського МЗС, а й залучені безпосередньо з країни перебування.[10] Такий принцип кадрової політики передбачений статтею 8 Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р.[11]

Необхідно зазначити, що особа, яка прагне стати співробітником МЗС Британії, має пройти двоступеневу перевірку:[12]

1) базову перевірку особистісних даних. Відповідна ідентифікація здійснюється з метою запобігання потраплянню на службу до МЗС оманним шляхом;

2) перевірку особистісних характеристик претендента.

Перший вид перевірки здійснюється на підставі заповненого особою-претендентом формуляра та поданих документів.

Другий вид перевірки є найвищою формою та проводиться з метою:[13]

– отримання гарантій того, що особа не може піддаватись тискові з боку іноземних розвідувальних служб, терористичних угруповань чи інших організацій, які намагаються завдати шкоди британським інтересам;

– підтвердження того, що особа може отримувати доступ та працювати з конфіденційною інформацією та матеріалами;

– встановлення відповідності вимогам доступу до інформаційних матеріалів з інших країн чи міжнародних організацій.

Водночас цей вид перевірки передбачає перевірку документів щодо попереднього досвіду роботи, освіти, матеріального стану, притягнення до кримінальної відповідальності, стану здоров'я тощо.

Загалом перевірка здійснюється протягом чотирьох місяців, однак її тривалість може залежати від особистісних характеристик відповідного претендента.[14]

Спеціальні вимоги – формуються для окремих категорій працівників МЗС Британії. Так, у зовнішньополітичному відомстві розрізняють генералістів та спеціалістів, при цьому до кожної з цих груп є окремі вимоги. Доречно зауважити, що в сучасній дипломатії, з розширенням її функцій та зміни ролі, виділяють дві кадрових концепції – генералізм та спеціалізація.[15]

Генералісти – це особи, які є фахівцями широкого профілю та мають знання з різних сфер. У цьому зв'язку варто пригадати слова відомого французького дипломата Жюля Камбона, який говорив, що не знає більш різнорідної діяльності, ніж професія дипломата.[16] Цей вислів означає, що дипломати мають бути здатними до роботи у будь-яких напрямах діяльності зовнішньополітичного відомства. При цьому сьогодні це може бути діяльність у сфері консульської служби, завтра – у сфері кліматичних змін, потім – у сфері військових конфліктів і так далі. Такий підхід підтверджує те, що дипломатична діяльність є надзвичайно різноплановою. Про зростаючу роль генералістів свого часу згадував і американський дослідник В. Беккус, зазначаючи, що «у минулому їх значення рідко було таким високим, як тепер».[17] Водночас колишній Міністр закордонних справ Російської Федерації І. Іванов зазначив, що «є прихильником тієї дипломатичної школи, яка передбачає підготовку фахівців широкого профілю, сьогодні необхідно бути універсальним фахівцем».[18]

Генералісти залучаються на три рівні – А1, А2, С4, що відрізняються між собою за сферою діяльності, обсягом повноважень, можливістю працювати за кордоном чи на території Великої Британії[19] тощо.

А1 – адміністративні помічники (Administrative Assistants)[20] – до цієї категорії належать особи, які мають знання у сфері високих технологій, адміністративні та організаційні навички, у тому числі вміння працювати з документацією, а також обізнані у бухгалтерії. Набір кадрів до А1 здійснюється за потреби. До цієї категорії набираються тільки державні службовці. Дипломатичні працівники не входять до А1.

А2 – виконавчі помічники (Executive Assistants)[21] – забезпечують здійснення дипломатичної служби, як на території Великої Британії, так і за кордоном. До працівників А2 серед обов'язкових вимог є висока освіченість і грамотність, оскільки саме вони готують проекти листів, які направляються до тих чи інших державних органів, а також доводяться до відома громадськості. Знання у сфері бухгалтерії та високих технологій є необхідними. Виконавчі помічники, на відміну від адміністративних помічників, входять до складу дипломатичної служби, відтак можуть працювати не лише на території Великої Британії, а й за кордоном.

Набір кадрів до групи А2 також здійснюється за необхідності. Претенденти повинні проживати на території Британії, пройти два етапи перевірки спецслужбами. Крім того, особа має отримати сертифікат про наявність середньої освіти (General Certificate of Secondary Education) із зазначенням результатів складання п'яти екзаменів, серед яких обов'язкові – математика та анг-

Міністр закордонних справ Великої Британії Уїльям Хейг

лійська мова – на оцінки рівня від А до С.

С4 (Policy Entrants) – категорія осіб, які є випускниками спеціальної державної програми – Civil Service Fast Stream.[22] Відбір випускників зазначеної програми до МЗС Великої Британії проводиться щорічно.

Протягом першого року відповідні особи залучаються до політичної роботи, участі у вирішенні питань захисту та оборони чи забезпечення прав британських громадян за кордоном. Наступний рік вони в основному проводять у консульському департаменті, допомагаючи британським громадянам, які знаходяться за кордоном у скрутному становищі.

Працівники категорії С4 входять до складу дипломатичної служби.[23]

Варто зауважити, що відбір до програми Fast Stream є досить складним. Кандидати, охочі працювати в зовнішньополітичному відомстві, мають продемонструвати свої знання у таких сферах:

- управління та розвиток персоналу;
- прийняття рішень;
- вирішення проблем;
- управління у сфері міжнародних відносин;
- стратегічне мислення;
- вміння працювати з людьми;
- спілкування;
- здатність до навчання та постійного розвитку.

Претенденти на дипломатичну службу в МЗС Великої Британії також мають пройти кінцеве тестування, аби довести, що вони здатні виконувати спеціальні завдання, доручення департаментів МЗС.

Крім того, випускники згаданої програми повинні відповідати загальним вимогам щодо громадянства та осілості, пройти необхідну перевірку, а також мати диплом бакалавра ступеня 2.2 чи вище.[24]

Для осіб категорії С4 знання іноземної мови, а також досвід у сфері менеджменту, економіки, фінансів та інших галузях, є достатньо важливим критерієм у ході прийому на роботу.

Доречно зазначити, що за попереднього керівника зовнішньополітичного відомства – Девіда Мілібенда була ще одна категорія генералістів, а саме: В3 – Оперативні співробітники (Operational Officers). Відповідні працівники належали до дипломатичної служби. Претенденти на цю категорію мали бути обізнаними у сфері зовнішньої політики та міжнародних відносин, бути здатними працювати за кордоном не лише в нормальних умовах, а й в екстремальних випадках, приміром, стихійного лиха чи терористичних актів.

Серед вимог, які висувалися до претендентів на роботу в групі В3, окремо наголошувалося, що особа повинна вміти проявляти гнучкість (flexibility). Власне, ця риса є притаманною дипломатії Великої Британії – виявлення гнучкості на переговорах та вміння уникати під час бесіди «гострих кутів». Крім того, особа мала бути освіченою, ініціативною, вміти визначати і вирішувати проблеми та працювати в команді. Володіння іноземними мовами не було обов'язковою вимогою.

Таким чином, сучасна структура зовнішньополітичного відомства налічує три категорії генералістів, при цьому до однієї з них входять лише державні службовці – А1, до інших двох (А2, С4) – дипломатичні співробітники.

Спеціалісти – це особи, які мають спеціальні знання (освіту) у певній галузі. Вони можуть потрапити на службу до МЗС, коли зовнішньополітичне відомство у зв'язку з оперативною діяльністю потребує відповідної категорії фахівців. При цьому, спеціалісти можуть працювати як у самому МЗС, так і бути відрядженими за кордон. Зовнішньополітичне відомство залучає економістів, юристів, аналітиків, спеціалістів інших галузей. При цьому, вони мають бути знаними фахівцями у відповідних сферах.[25] Обов'язковою вимогою для осіб-претендентів на посаду спеціаліста в певній галузі є наявність спеціальної освіти, іноді навіть досвід роботи за фахом.

Таким чином, розглянувши вимоги до генералістів та спеціалістів і виявивши їхню суть, можна визначити відмінності між ними:

1) генералісти залучаються для виконання завдань, покладених на МЗС Великої Британії в цілому. Натомість спеціалісти наймаються на роботу для здійснення спеціальних функцій у тій чи іншій сфері, вони мають більш вузьку спеціалізацію;

Посол Великої Британії в Україні Лі Тернер разом з колегами-послами на благодійному вечорі 7 грудня 2010 року

2) генералісти поділяються на категорії: А1, А2, С4, а штат спеціалістів не має такого поділу;

3) генералістам не потрібно мати спеціальної освіти у сфері міжнародних відносин, спеціалістам необхідно здобути спеціальну освіту саме в тій галузі, до якої вони залучаються для роботи в МЗС Великої Британії.

Аналізуючи вимоги (загальні та спеціальні) для осіб-претендентів на роботу в МЗС Великої Британії, варто зазначити, що така вимога, як наявність спеціальної освіти у сфері міжнародних відносин, зовнішньої політики чи дипломатії – відсутня. Це пояснюється тим, що особа може здобути необхідні професійні навички безпосередньо під час роботи. Головне, щоб майбутній дипломат мав здатність швидко опановувати нові знання та навички у різних сферах. Прикладом може слугувати досвід Посла Великої Британії в Україні Лі Тернера, який заявив: «Я із задоволенням закочував рукави та заглиблювався у переговори на складні та технічні теми: від особливостей міграції кальмарів між Фолклендськими островами та Аргентиною до переконування Німеччини прийняти експорт британської яловичини після кризи, спричиненої епідемією коров'ячого сказу».[26]

Водночас відомий англійський дипломат Гарольд Нікольсон у своїй книзі «Дипломатія» зазначив, що для ідеального дипломата важливим є передовсім його особистісні характеристики, зокрема такі, як: правдивість, акуратність, спокійний характер, терпеливість, скромність, лояльність.[27]

Наведені вимоги, що встановлюються для осіб, які бажають поповнити кадровий склад МЗС Великої Британії, є підтвердженням того, що кожна держава створює власне мистецтво дипломатії. Більше того, як писав американський дослідник і дипломат В. Мекомбер, «нині працездатність будь-якої дипломатичної служби практично цілком залежить від кадрової політики, що формує національну дипломатію і надає імпульсів її функціонуванню».[28]

У цьому зв'язку цікаво звернутись до кадрової політики МЗС України, зокрема тих вимог, що висуваються до осіб, які мають намір стати дипломатичними працівниками. Так, у статті 9 Закону України «Про дипломатичну службу» від 20.09.2001 (у редакції від 09.02.2011) зазначається, що «дипломатичними працівниками можуть бути громадяни України, які мають відповідну фахову вищу освіту, необхідні професійні та ділові якості, володіють державною та іноземними мовами і за станом здоров'я можуть бути направлені у довготермінове відрядження».[29]

Отже, порівнюючи вимоги національного МЗС із загальними вимогами, встановленими Форін Офісом до дипломатичних працівників, можна зазначити, що спільним для обох відомств є вимога громадянства. Водночас українське законодавство робить акцент на необхідності фахової освіти, наявності професійних і ділових якостей, володінні іноземними мовами, а також стані здоров'я претендента.

Водночас порівняння вимог до дипломатичних працівників зовнішньополітичних відомств Великої Британії та України є досить умовним, оскільки йдеться про різні дипломатичні служби, інституціональні моделі з власними пріоритетами, напрямами діяльності й національними особливостями.

У підсумку варто зауважити, що дипломатична служба Великої Британії пройшла тривалий шлях свого становлення і розвитку. Це, безсумнівно, сприяло виробленню власних традицій та нарощуванню відмінних ознак.[30] На сьогодні Форін Офіс залучив до співпраці понад 14 000 осіб. Незважаючи на таку велику кількість співробітників, МЗС Великої Британії для бездоганного втілення в життя усього, що віднесено до сфери його повноважень, ретельно добирає свої кадри, які власне й реалізують зовнішню політику однієї з країн Європейського Союзу.

Провідне місце серед модернізаційних змін у світовій та українській практиці, освітній парадигмі посідають оновлені еталони змісту і форм вищої освіти й навчання дипломатів, орієнтовані на створення моделі якісної підготовки фахівців на основі стандартів компетентності. Це актуалізує для України питання необхідності компаративного (порівняльного) аналізу моделей, стану і розвитку освітніх систем держав-членів ЄС. Адже стратегічна стратифікація орієнтирів української моделі дипломатії до світового освітнього простору, наукове обґрунтування та адекватне методологічне інструментування психолого-педагогічного процесу організації підготовки дипломатичних кадрів має здійснюватися відповідно до параметрів тотожності та відмінності згідно з міжнародними угодами і досвідом розвинених європейських держав.

Пошук нової парадигми кадрової політики МЗС України має відбуватися за умови збереження власного і набутого досвіду підготовки дипломатичних кадрів та своєї національної ідентичності з урахуванням сучасних реалій українського суспільного та соціально-економічного розвитку і, беззаперечно, – практичного використання позитивного досвіду розвинених держав світу, зокрема Великої Британії.

Саме тому предметом порівняння й узагальнення є основні тенденції розвитку та функціонування освітніх систем, які, незважаючи на свою специфічність, містять актуальні інтеграційні підходи до управління, змісту, форм і методів навчання дипломатів, ґрунтовне дослідження та впровадження яких слугує формуванню єдиного простору, відкритого для світової спільноти.

Компаративні дослідження є важливим перспективним напрямом, що відкриває нові можливості для наукового аналізу сучасних моделей дипломатії та прогресивних ідей зарубіжного досвіду з метою уникнення його механічного перенесення на український ґрунт, а вивчення головних рушійних сил та етапів співробітництва держав-членів Європейського Союзу у сфері підготовки дипломатичних кадрів має практичне значення.

[1] *Ничкало Н.Г. Неперервна професійна освіта як світова тенденція // Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз. – К.: Вибір, 2002. – С. 345-346.*

[2] *Див.: Гуменюк Б.І. Нові підходи в підготовці кадрів у Дипломатичній академії України при МЗС України // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К., 2008. – Вип. 14. – С. 10-15; Кулінич М.А. Освітня підготовка сучасного дипломата: міжнародний вимір // Україна дипломатична. – К., 2005. – Вип. V. – С. 33-40; Ціватий В.Г. Значення та роль гуманітарних наук у підготовці дипломата XXI ст. // Україна дипломатична. – К., 2005. – Випуск VI. – С. 636-652; Ціватий В.Г. Дипломатія і підготовка дипломата XXI століття: традиції, інновації, моделі // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К., 2004. – Вип. 10. – Ч. І. – С. 26-29*

[3] *Див. дет.: Пальчук М. Еволюційний розвиток професійної підготовки виробничого персоналу в країнах ЄС: досвід Великої Британії // Вища школа. – 2011. – № 2. – С. 88-89; Пономаренко О. Особливості профорієнтаційної роботи у навчальних закладах Великої Британії // Вища школа. – 2011. – № 3. – С. 69-77.*

[4] *Див. дет.: Матвеев В.М. Дипломатическая служба Великобритании // Дипломатия иностранных государств / Под ред. Т.В. Зоновой. – М., 2004. – С. 21-37; Матвеев В.М. Британская дипломатическая служба. – М., 1990. – 2-е изд.; Пахомов Е.Ю. Современная английская дипломатия и дипломатическая служба. – М., 2000; Lane A. Modernising the management of British diplomacy: towards a Foreign Office policy on policy-making? // Cambridge Review of International Affairs,Volume 20, Number 1, March 2007. – P. 179-193.*

[5] *Див. дет. : Ціватий В.Г. Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект) // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2000. – Вип.4. – С.268-274.*

[6] *Do I have to be British to work for the FCO? // http://www.fco.gov.uk/en/about-us/working-for-us/careers/careers-faqs#*

[7] *Our Man in Kiev - Leigh Turner to Manchester Evening News (22 March 2010) // http://ukinukraine.fco.gov.uk/uk/about-us/our-embassy/our-ambassador/ambassador-interviews/men-interview1*

[8] *York Membery. Flying the British flag at the court of Barack Obama // The Times. – July 8, 2009.*

[9] *Diversity//http://www.fco.gov.uk/en/about-us/working-for-us/careers/diversity*

[10] *Careers//http://www.fco.gov.uk/en/about-us/working-for-us/careers/careers-faqs*

[11] *Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 року // http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_048*

[12] *Vetting // http://www.fco.gov.uk/en/about-us/working-for-us/careers/vetting*

[13] *Ibid.*

[14] *Ibid.*

[15] *Гуменюк Б.І, Щерба О.В. Сучасна дипломатична служба. – Київ: Либідь, 2001. – С. 78.*

[16] *Камбон Ж. Дипломат. – Киев: Визант, 1997. – С. 13.*

[17] *Bacchus W.I. Staffing for Foreign Affairs. Princenton. 1983. – P. 10.*

[18] *Иванов И. В одну дипломатию нельзя войти дважды // Век. – 1999.12.11*

[19] *Generalists // http://www.fco.gov.uk/en/about-us/working-for-us/careers/generalist*

[20] *Administrative Assistants (A1)//http://www.fco.gov.uk/en /about-us/working-for-us/careers/generalist*

[21] *Executive Assistants (A2)//http://www.fco.gov.uk/en/about-us /working-for-us/careers/generalist*

[22] *http://www.civilservice.gov.uk/jobs/FastStream/FastStream/index.aspx*

[23] *Policy Entrants (C4)//http://www.fco.gov.uk/en/about-us/working-for-us/careers/generalist*

[24] *Ibid.*

[25] *Specialists // http://www.fco.gov.uk/en/about-us/working-for-us/careers/specialist*

[26] *Our Man in Kiev - Leigh Turner to Manchester Evening News (22 March 2010)//http://ukinukraine.fco.gov.uk/uk/about-us/our-embassy/our-ambassador/ambassador-interviews/men-intervie*

[27] *Никольсон Г. Дипломатия. Пер. с англ. – Киев. [б.г.]. – С. 93.*

[28] *Macomber W. The Angel's Game. – New York, 1976. – P. 105.*

[29] *Закон України «Про дипломатичну службу» від 20.09.2001 (у редакції від 09.02.2011р.) // zakon1.rada.gov.ua*

[30] *Див.: Lane A. Modernising the management of British diplomacy: towards a Foreign Office policy on policy-making? // Cambridge Review of International Affairs,Volume 20, Number 1, March 2007. – P. 179-193.*

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается опыт и особенности кадрового обеспечения современной дипломатической службы Великобритании. Особое внимание при анализе институциональной модели дипломатии Великобритании акцентируется на национальных особенностях. Проанализированы профессиональные требования к дипломатам и государственным служащим, которые занимаются вопросами внешней политики.

Ключевые слова: *дипломатическая служба, дипломат, кадры, кадровая политика, кадровое обеспечение, Великобритания, Форин Офис, МИД Украины.*

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто досвід і особливості кадрового забезпечення сучасної дипломатичної служби Великої Британії. Значна увага в ході аналізу інституціональної моделі дипломатії Великої Британії акцентується на національних особливостях. Проаналізовано професійні вимоги до дипломатів і державних службовців, які займаються питаннями зовнішньої політики.

Ключові слова*: дипломатична служба, дипломат, кадри, кадрова політика, кадрове забезпечення, Велика Британія, Форін Офіс, МЗС України.*

Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва

Костянтин БАЛАБАНОВ, ректор Маріупольського державного університету, Почесний консул Республіки Кіпр в Маріуполі, доктор політичних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, член-кореспондент академічного Філологічного товариства «Парнас» (Греція), член-кореспондент Пелоританської академії (Італія)

Однією з головних особливостей міжнародного становища незалежної України є її особливий статус як центру Європи, перетину основних міграційних, торговельних, інформаційних потоків, що проходять через територію держави і змушують суспільство активно реагувати на безліч зовнішніх та внутрішніх викликів. У цих умовах Україна приречена на співпрацю як із безпосередніми сусідами, так і з більш віддаленими країнами, що активно впливають на розвиток сучасного світу. У зовнішній політиці це явище отримало назву «багатовекторна політика», яка, зокрема, проявляється не лише в геополітичному, а й економічному, інформаційному, культурному просторах.

Одним із напрямів такої багатовекторної політики можна назвати співпрацю в галузі науки та освіти, де відбувається чи не найбільш активне запозичення нових технологій викладання, досвіду управлінського менеджменту тощо.

Прикладом реалізації політики багатовекторності в освітній, науковій та культурній царині є діяльність Маріупольського державного університету.

У 2011 р. цей вуз – ровесник незалежної України – відзначає своє 20-річчя. До ювілею МДУ підійшов із значними здобутками та великими планами на майбутнє.

Основною подією останнього часу в МДУ стало проведення визначного заходу. Так, 24-25 травня в університеті відбулась міжнародна науково-практична конференція, що зібрала понад 300 учасників із 15 зарубіжних країн. Доповіді провідних учених, політиків, дипломатів, представників державних структур і громадських організацій стосувалися заявленої актуальної теми – «Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва».

Конференція була присвячена 20-річчю незалежності України. Про демократизацію вищої освіти в молодій державі свідчить ще одна подія, пов'язана з 1991р., – відкриття в промисловому півмільйонному місті гуманітарного коледжу. Тоді мало хто припускав, що в колишньому будинку політпросвіти, де розмістилися 12 викладачів і 102 студенти, два десятиріччя потому відбуватиметься міжнародний науковий форум, що продемонструє високий авторитет і розвинуті міжнародні зв'язки його організатора – Маріупольського державного університету.

На сьогодні МДУ – це класичний вищий навчальний заклад IV рівня акредитації, що здійснює підготовку висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців за 20 спеціальностями. У МДУ здобувають якісну вищу освіту понад 4500 студентів. Навчальний процес на п'яти факультетах здійснюють понад 350 викладачів: 48 докторів наук, професорів, понад 150 кандидатів наук, доцентів, серед яких представники провідних українських і зарубіжних університетів. МДУ також є одним із провідних освітніх, наукових і культурних центрів Донецької області. Його міжнародна діяльність не лише відкриває нові перспективи для викладачів, студентів і випускників, а й виводить на новий рівень співробітництво України з іноземними державами. Європа вже давно присутня в університеті. Так, у МДУ створені та працюють Інститут українсько-грецької дружби та еллініcтичних досліджень, перше в СНД офіційне представництво Європейської організації публічного права, Центр гендерних досліджень та освіти, Грецький, Італійський, Китайський, Польський, Ізраїльський культурні центри, що сприяють зміцненню міжнародних культурно-освітніх зв'язків університету. МДУ входить до складу багатьох

міжнародних організацій: Асоціації Середземноморських університетів (Мессіна), Європейської організації публічного права (Афіни), Асоціації юридичних ВНЗ країн СНД (Москва) та інших.

Міжнародні конференції проходять у МДУ регулярно (1993, 1996, 1999, 2006, 2007). Із кожним роком вони стають все масштабнішими, розширюється географія учасників, підвищується рівень організації. Так, цьогоріч у обговоренні проблем науки та освіти взяли участь провідні фахівці з Великої Британії, Греції, Кіпру, Китаю, Німеччини, Росії, Франції, Чехії та інших країн. Співорганізаторами конференції виступили Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Національна академія педагогічних наук України, Донецька обласна рада, Маріупольська міська рада, АТ «Систем Кепітал Менеджмент», Міністерство закордонних справ Грецької Республіки, Міністерство освіти і культури Республіки Кіпр, Європейська організація публічного права та інші численні іноземні партнери.

Урочисте пленарне засідання розпочалося національним гімном у виконанні хорової студії Маріупольського державного університету. На моє глибоке переконання, як співорганізатора цього міжнародного форуму, продуктивний діалог відомих учених сприятиме модернізації університетської освіти України, інтеграції в європейський і світовий науково-освітній простір, а рекомендації авторитетного наукового форуму стануть важливим кроком на шляху інтернаціоналізації освітньої системи в цілому. Окрема подяка за всебічну підтримку діяльності Маріупольського державного університету та велику допомогу в підготовці та проведенні конференції – Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України і Національній академії педагогічних наук України.

Високий рівень конференції засвідчують привітання на адресу учасників та гостей, що надійшли від глав трьох держав: Президента України Віктора Януковича, Президента Грецької Республіки Каролоса Папуліаса та Президента Республіки Кіпр Дімітріса Хрістофіаса.

«Упевнений, що порушені на форумі питання, представлені вагомі здобутки вітчизняних і зарубіжних науковців й надалі слугуватимуть зміцненню науково-освітніх зв'язків між університетами в інтересах миру і прогресу», - зазначив у своєму привітанні Президент України Віктор Янукович.

«Цього року виповнюється 20 років успішної діяльності Маріупольського державного університету в галузі науки й освіти України. За цей період університет вийшов на міжнародний рівень завдяки успішній науковій та освітній роботі в регіоні, а також освітньому й культурному співробітництву з іншими країнами. Така тісна й плідна співпраця, заснована на принципах взаєморозуміння та взаємної поваги, була налагоджена й з моєю країною. Вона є відображенням стосунків дружби та співробітництва, що об'єднують наші країни», - відзначив у вітальному слові Президент Республіки Кіпр Дімітріс Хрістофіас.

Студенти МДУ вітають професора Сергія Бабуріна – ректора Російського державного торговельно-економічного університету, президента Асоціації юридичних ВНЗ; професора Олексія Подбєрьозкіна – проректора з наукової роботи Московського державного інституту міжнародних відносин (Університет) Міністерства закордонних справ Російської Федерації та Валерія Ліпунова – виконавчого директора Асоціації юридичних ВНЗ. Маріуполь, 23 травня 2011 р.

«Зважаючи на високий науковий рівень та широке коло проблем, що будуть обговорюватися, я переконаний, що висновки конференції привернуть увагу наукової спільноти й стануть основою для подальших досліджень» - з вітального слова Президента Грецької Республіки Каролоса Папуліаса.

Після пленарного засідання робота продовжилась у восьми наукових секціях: роль освіти та науки у розвитку міжнародного співробітництва; забезпечення якості вищої освіти в країнах світу; інноваційні процеси та застосування інформаційно-комунікативних технологій в освіті та науці; актуальні проблеми безперервної професійної освіти в Україні та зарубіжних країнах; культура народів світу у формуванні міжкультурного діалогу; вплив грецької мови і культури на формування полікультурної особистості; інтернаціоналізація як фактор конкурентоспроможності вищої освіти; співпраця університетів із закордонними установами і міжнародними організаціями (ООН, ЮНЕСКО, Європейський Союз, Рада Європи та ін.).

Тези виступів усіх присутніх та заявлених учасників (понад 300 осіб) опубліковано в збірнику, виданому до початку роботи конференції сімома мовами.

Окрім обміну досвідом і результатами досліджень, подібні форуми дають можливість встановлювати дружні та партнерські відносини між університетами, розвивати міжнародне співробітництво вищих навчальних закладів. Так, у рамках конференції було підписано низку угод про співпрацю з провідними зарубіжними вузами, відомими в усьому світі: Лондонським Королівським коледжем (Велика Британія), Московським державним інститутом міжнародних відносин (Університетом) МЗС Російської Федерації, Російським державним торгово-економічним університетом, Московським міським університетом управління Уряду Москви, Універси-

тетом Коре міста Енна (Італія), Янченським педагогічним університетом (Китай), Яннінським університетом (Греція). Це яскравий приклад багатовекторності міжнародної діяльності університету, що сприяє підвищенню якості освіти, забезпеченню мобільності студентів і викладачів, зміцненню авторитету МДУ як надійного та перспективного партнера.

Ректор МДУ Костянтин Балабанов і проректор Лондонського Королівського коледжу Кейт Хоггард під час підписання договору про співробітництво. Маріуполь, 23 травня 2011 р.

Ознайомившись зі змістом моделі міжнародної діяльності Маріупольського державного університету, учасники конференції відзначили її високу результативність та ефективність за такими напрямами: участь у роботі міжнародних університетських структур; співробітництво з міністерствами освіти та закордонних справ, обласними адміністраціями, мерами, посольствами та консульствами, фондами, університетами і науково-дослідними установами Великої Британії, Греції, Ізраїлю, Іспанії, Італії, Кіпру, КНР, Польщі, Росії, Франції, ФРН та інших країн; проведення спільних наукових досліджень; спільна видавнича діяльність; організація міжнародних наукових форумів; стажування викладачів і студентів за освітніми та науковими програмами, участь у міжнародних культурних програмах тощо. Учасники конференції визначили модель міжнародної діяльності Маріупольського державного університету як інноваційну за формою і поліфункціональну за змістом, що робить актуальним її розповсюдження та впровадження в діяльність інших вищих навчальних закладів України.

Практичним результатом обговорення актуальних питань науки та освіти є рекомендації, адресовані Верховній Раді України, Кабінету Міністрів, Міністерству освіти і науки, молоді та спорту, місцевим органам управління, вищим навчальним закладам. На міжнародному рівні це – розширення та поглиблення міжнародного співробітництва України з державами світу в галузі освіти, науки і культури; розвиток міжкультурного діалогу, просування позитивного іміджу України у світі.

Майбутнє міграції

Нині у світі більше міжнародних мігрантів, ніж будь-коли. У 2010 р. їх нараховувалось 214 млн., що майже на 40 млн. більше лише за першу половину XXI ст., та удвічі – порівняно з даними 1980 р. Проте, беручи до уваги зростання чисельності населення у світі, загальна частка мігрантів залишається стабільною – близько 3%.

Із нагоди 60-ої річниці з дня заснування Міжнародної організації з міграції та 15-річчя роботи її представництва в Україні МОМ у партнерстві з Міністерством закордонних справ України проведе Міжнародну конференцію з питань міграції, запланована на 12 жовтня 2011 р.

До обговорення цієї проблеми МОМ вирішила залучити студентську молодь, оголосивши конкурс письмових робіт на тему «Майбутнє міграції в Україні». Студентам профільних вузів запропоновано поміркувати над можливими наслідками трудової міграції, зокрема, демографічними змінами та зменшенням пропозиції робочої сили на внутрішньому ринку праці України в майбутньому. Скорочення чисельності українських трудових ресурсів призведе до того, що традиційні країни-реципієнти наших мігрантів також зазнають скорочення населення та власної робочої сили і сприятимуть міграції українців до своїх країн. Додатковим фактором привабливості залишатиметься більш висока заробітна плата в ЄС та інших країнах призначення, що, разом із передбаченим демографічним спадом, посилюватиме скорочення власних трудових ресурсів України. Імовірно, що в майбутньому нашій державі доведеться приваблювати іммігрантів, аби наповнити власний ринок праці та компенсувати нестачу кваліфікованої робочої сили.

Разом із тим, українські трудові емігранти щорічно переказують в Україну, за різними даними, від 5 до 9 млрд. дол. США, що надає їхньому внескові в розвиток економіки країни макроекономічного аспекту. У перспективі Україна отримуватиме безперечну користь від повернення трудових мігрантів, оскільки вони інвестуватимуть свої заощадження в економіку країни, сплачуватимуть податки та здійснюватимуть відрахування до пенсійної системи.

Отже, демографічні та міграційні процеси матимуть значний вплив на майбутнє України, що створює необхідність ефективного управління ними. І молодь повинна бути підготовленою до цієї роботи.

(за матеріалами Представництва МОМ в Україні)

З Україною в серці

Традиційна зустріч із пресою Надзвичайного і Повноважного Посла Республіки Казахстан в Україні Амангельди Жумабаєва мала особливий присмак. Завжди привітний та відкритий у спілкуванні, він цього разу виглядав дещо сумним – закінчувалася його дипломатична місія в Києві. Сім із половиною років життя зблизили пана Посла з Україною та її людьми. Тут він знайшов багато друзів, пережив чимало незабутніх зустрічей і вражень. Тому не випадково протягом брифінгу кілька разів підкреслив: «Упевнений, будемо з вами ще часто зустрічатися». Адже Амангельди Жумабаєв призначений заступником Міністра закордонних справ Казахстану і відповідатиме за розвиток відносин між його країною та СНД.

Тож, цілком природно, що найголовнішим підсумком плідного періоду посольської роботи в Україні та Молдові дипломат вважає зміцнення економічних та культурних відносин між нашими країнами. Тому, перш за все, дав змістовну політичну оцінку зустрічі глав обох держав, що відбулась минулого року і сприяла вирішенню багатьох важливих економічних питань. На рівні голів урядів цей процес триває: Прем'єр-міністр України Микола Азаров 23-24 червня відвідав Казахстан.

«За 5 перших років мого перебування в Україні товарообіг між нами з 700 млн. дол. підвищився до 5 млрд. дол. Звичайно, криза негативно вплинула на ці показники. Але зараз іде відновлення цього процесу. Минулого року товарообіг сягнув 2 млрд. 100 млн. дол. Втім, ці цифри не остаточні, оскільки дещо коригуються механізмами митних відносин Казахстану і Росії, – сказав Амангельди Жумабаєв, додавши: – Зрозуміло, що кожна країна самостійно визначає свій шлях. Але ми за те, щоб побачити Україну в Митному союзі, і будемо вітати такий ваш вибір». Посол зазначив, що на сьогодні ринок Митного союзу налічує 170 млн. населення. Великим попитом у Казахстані користуються сільськогосподарське обладнання українського виробництва; обладнання для нафтогазової промисловості; продукти харчової промисловості, зокрема, кондитерські вироби тощо. За його словами, Казахстан був і залишається великим споживчим ринком українських товарів.

«Сьогодні разом ми створили цілий ряд підприємств сільськогосподарського напряму. Є вже реальні задумки щодо запуску малих металургійних комбінатів. Разом з «антонівцями» хочемо збирати літак «АН-148». Сьогодні простори Казахстану потребують сучасної авіації, і цей проект виглядає цілком реально», – зазначив Посол. Дипломат також окреслив перспективи українсько-казахського співробітництва в космічній галузі, яке діє за спільною програмою.

«Обіцяю, що наші відносини розвиватимуться поступально. І буду завжди ставити Україну за приклад партнерства», – сказав Амангельди Жумабаєв.

Пан Посол відверто зізнався в тому, що він та його колеги почуваються дуже комфортно в Україні. З теплотою згадує проведення у 2007-му Року Казахстану в Україні та Року України в Казахстані, які духовно дуже зблизили наші народи. Він пригадав, як у перші два роки своєї роботи в Києві сідав за кермо і навмання їхав за 100 кілометрів від міста. І скрізь знаходив зв'язки з Казахстаном: хтось там служив в армії, у когось там є родичі тощо.

Амангельди Жумабаєв розповів, як шанують у його країні Тараса Шевченка, як став поет частиною казахської історії, коли проходив службу і жив у Аральському степу. Посол зазначив, що у селищі, де мешкав Шевченко, нині проживають аж 22 Тараса. А на завершення поділився з присутніми спогадами, як уперше скуштував українське сало і полюбив його назавжди.

Насамкінець пан Посол від щирого серця подякував українському народові за працьовитість, доброту і толерантність. Подякував усім, хто керував Україною в роки його каденції. «Ніколи ніякі політичні ситуації не впливали на наше взаєморозуміння та взаємостосунки», – відверто зізнався Амангельди Жумабаєв. Він пообіцяв, що зробить усе, щоб Казахстан став стратегічним партнером України в Азії. Посол також висловив удячність Україні, де має багато друзів і де назавжди залишає частинку свого серця.

Інф. З.С.

День Європи

Щорічний День Європи традиційно відзначили в Україні. І традиційно гостинно відкрилося «Європейське містечко» на Хрещатику, де кияни та гості столиці мали змогу не тільки ознайомитись із традиціями країн Європейського Союзу, а й обговорити нагальні проблеми євроінтеграції України. В урочистій церемонії відкриття свята взяли участь Міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко, голова Київської міської державної адміністрації Олександр Попов, Голова Представництва ЄС в Україні Жозе Мануель Пінту Тейшейра, депутати Європейського Парламенту та посли держав-членів ЄС.

Церемонія відкриття Дня Європи в Україні розпочалася відеозверненням Президента України Віктора Януковича та Верховного представника ЄС з міжнародних справ та безпекової політики Кетрін Ештон. У своєму вітанні **Віктор Янукович** зазначив, що об'єднана Європа для України є стратегічним партнером та прикладом, і запевнив, що влада робить усе можливе, аби Європа та Україна стали нероздільними. На думку Президента, Україна є тією «цеглиною у фундаменті європейського дому, що забезпечить йому надійність та перспективність».

Міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко вітає присутніх із Днем Європи

Верховний представник ЄС з міжнародних справ та безпекової політики Кетрін Ештон у своєму зверненні відзначила, що сьогодні Європейський Союз здатен давати відповіді на складні глобальні проблеми у співпраці з іншими партнерами. Започаткування Європейської служби зовнішньої дії 1 січня 2011 р. дасть змогу ЄС, який наразі є «найбільшим донором фінансової допомоги та найбільшою торговельною потужністю світу», стати найкращим партнером.

Із Днем Європи учасників свята особисто привітали Міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко, Посол ЄС в Україні Жозе Мануель Пінту Тейшейра та голова КМДА Олександр Попов. Керівник МЗС відзначив, що Євросоюз потребує надійної та стабільної України такою ж мірою, як Україна потребує ЄС. Українська влада має бажання досягнути найвищих стандартів життя для громадян України, увійти в простір стабільності, безпеки та процвітання і ставить за мету здійснити модернізацію України. Адже, на думку глави МЗС, цілком очевидно, що «Європа б'ється в серці України». **Олександр Попов** заявив, що Київ планує перейти від міста, яке святкує День Європи, до права іменуватися однією з найкращих європейських столиць. А **Голова Представництва Європейського Союзу в Україні Жозе Мануель Пінту Тейшейра** додав, що громадяни України підтримують цінності захисту свобод і прав людини та розділяють цілі забезпечення стабільності та миру разом з усіма 27 країнами-членами ЄС. Посол ЄС також висловив сподівання, що кожного року, під час святкування Дня Європи в Україні, усі матимуть змогу побачити еволюцію та результати процесу євроінтеграції України.

Учасники дебатів щодо вільної Європи без візових бар'єрів

Саме про євроінтеграційні перспективи України йшлося в одному з павільйонів. Громадська ініціатива «Європа без бар'єрів» провела публічні дебати та суспільну акцію «Долаємо візові бар'єри разом! Європа наш спільний дім!» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Участь у дебатах взяли посли та представники посольств країн Європейського Союзу, європейські парламентарі, українські експерти й аналітики. Так, **Олександр Сушко**, експерт ГІ «Європа без бар'єрів», зауважив, що українські громадські організації та експерти, які займаються питанням лібералізації візового режиму між Україною та ЄС, працюють на два фронти – з посольствами та консульствами країн-членів Євросоюзу, намагаючись вплинути на європейську громадську думку та переконати, що українці не є для Європи серйозною міграційною загрозою. Також вони контактують з українським урядом та парламентом з метою створення певного громадського тиску, що спонукав би органи влади вжити всіх необхідних заходів, без яких не може йтися про безвізовий режим. Він додав, що ГІ «Європа без бар'єрів» розпочинає інформаційну кампанію з метою роз'яснення громадянам України, що таке безвізовий режим і які права він дає, оскільки дуже часто цей режим сприймається українцями як абсолютна свобода пересування та можливість працювати в країнах ЄС без окремих дозволів. **Посол ЄС в Україні Жозе Мануель Пінту Тейшейра** заявив, що ЄС прагне одного дня по-

бачити Україну державою, яка повністю відповідає всім вимогам, необхідним для запровадження безвізового режиму з Євросоюзом. На думку Посла, чим більше відбувається контактів на рівні громадян, чим більше в українців є можливостей подорожувати до країн ЄС і спостерігати за функціонуванням понять «демократія», «права людини», «вільна економіка», тим краще. Водночас пан Тейшейра зауважив, що безвізовий режим не повинен негативно впливати на сферу безпеки, адже питання контролю на українських кордонах все ще залишається досить проблематичним. Окремої уваги заслуговує також питання безпеки документів. **Депутат Європарламенту від Польщі Павел Залевський** зазначив, що розглядає Україну як майбутнього члена ЄС, адже якщо подивитися на вулиці українських міст, не лише Києва, а й маленьких містечок – цілком очевидно, що більшість їх мешканців хоче бачити Україну в ЄС. Павел Залевський відзначив, що країнам ЄС варто оцінювати Україну інакше, ніж інших сусідів Євросоюзу. Європейський Союз допомагав Польщі упорядковувати кордони, тому відповідну допомогу, на його думку, ЄС повинен надати й Україні. Нещодавно Європейська Комісія опублікувала звіт щодо прикордонного контролю, який підтверджує, що на кордоні з Україною кількість порушень є мінімальною. **Василь Філіпчук, директор Департаменту Європейського Союзу МЗС України** зазначив, що на сьогодні візовий режим з ЄС є несправедливим для українців та перешкоджає швидше простим громадянам, а не злочинцям. За словами українського чиновника, після паузи у виконанні необхідних зобов'язань українській владі минулого року вдалося прийняти всі закони, зокрема щодо захисту особистих даних, боротьби з торгівлею людьми, що дало змогу підписати План дій щодо лібералізації візового режиму з

ЄС. Україна повинна довести Європейському Союзу, що не становить для нього жодного міграційного ризику. **Посол Фінляндії в Україні Крістер Міккелссон** висловив задоволення з приводу того, що за останні 4 роки (саме стільки часу пан Посол перебуває в Україні) дискусія щодо відносин України та Євросоюзу, зокрема в контексті лібералізації візового режиму, перейшла в практичну площину. Як повідомив пан Посол, він добре знається на візових питаннях, адже його країна має найдовший зовнішній кордон ЄС – 1300 км з Росією. Він також підкреслив, що головна ідея Шенгенської зони – у можливості вільного руху всередині неї. Людям не потрібно зупинятися на прикордонних контрольних пунктах, демонструвати свої паспорти. Саме тому, на думку представника Фінляндії, дуже важливим є контроль на зовнішніх кордонах Європейського Союзу. **Директор Українського інституту публічної політики Віктор Чумак** зазначив, що такі публічні дебати, коли учасники свята та перехожі можуть поставити запитання представникам посольств країн-ЄС, експертам, українським чиновникам, дають змогу громадянам відчути свою причетність до розвитку країни. Як зауважив експерт, незважаючи на значну кількість проблем, він є оптимістом у питанні лібералізації візового режиму з ЄС. Тому що 70% українців хочуть бачити Україну частиною Європейського Союзу. На думку експерта, нашим громадянам, насамперед, варто вимагати від влади гарантування своїх прав, і тоді зникнуть усі візові бар'єри.

А поки в столиці розмірковували про глобальне, українці демонстрували своє бачення європейських цінностей у рамках заходу «Я поділяю європейські цінності», що проходив у 18 містах та містечках України. Так, у Черкасах пройшов наймасовіший квест школярів – «Місцями європейських цінностей». Учасники відвідали Соборну площу, яка символізує демократію, плюралізм, свободу мирних зібрань, будівлю адмінсуду, що асоціюється з верховенством права та ін. Вінничани презентували вуличну виставу «Відкрий Європу через волонтерство», адже 2011 р. у ЄС оголошено Європейським роком волонтерства. У Запоріжжі відкрили Європейський квартал, де організували експрес-школу європейських мов, презентували освітні можливості у Європі, провели виставки. Студенти юридичного факультету ЗНУ представили соціомоб «Парасолі «Верховенство права». А в Ужгороді провели «Євроквест» і створили «пластилінову Європу».

Цьогорічне святкування Дня Європи в Україні стало наймасовішим за всі дев'ять років.

Підготувала Леся САВЧИН

Фото з порталу «Європейський простір»

Від алхімічного до божественного

Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв спільно з Міністерством закордонних справ України 17 травня цього року провела для дружин Надзвичайних і Повноважних Послів, акредитованих в Україні, екскурсії до Вознесенського, Флорівського та Покровського жіночих монастирів і столичного музею-аптеки. У заході взяли участь дружина Міністра закордонних справ України Наталія Грищенко та дружини Надзвичайних і Повноважних Послів Республіки Австрія, Республіки Білорусь, Естонської Республіки, Республіки Корея, Великої Соціалістичної Народної Лівійської Арабської Джамахірії, Королівства Марокко, Ісламської Республіки Пакистан, Королівства Саудівська Аравія, Угорської Республіки, Королівства Нідерландів, Федеративної Республіки Нігерія, Арабської Республіки Єгипет, Турецької Республіки, дружина Тимчасово Повіреного у справах Республіки Узбекистан, а також дружини директорів представництв Європейського банку реконструкції та розвитку та Світового банку в Україні.

Перша приватна київська аптека, заснована у 1728 р., гостинно запросила всіх до торгового залу. Тут у старовинних шафах зберігається оригінальний аптечний посуд – із білими етикетками та синім написом – для так би мовити «безпечних» ліків. Адже, як казав Авіценна, будь-які ліки – це отрута, і тільки доза робить їх еліксиром. Отруйні лікарські речовини зберігалися в спеціальному сейфі і мали чорні етикетки. Цей герметичний сейф, зроблений в Австрії у 1896 р. спеціально для ліків, і нині використовується. Другий діючий експонат музею-аптеки – касовий апарат, який уже понад 100 років вибиває чеки. Сьогодні у торговому залі можна придбати різноманітні ароматичні масла, у тому числі для привертання удачі у фінансових справах, а також мило ручного виробництва. Такими товарами деякі гості й зацікавились.

Високоповажні пані довідались, що серед модниць XIX ст. була у пошані блідість, яка досягалася вживанням оцтової кислоти, та хворобливість, яку демонстрували привселюдно, ковтаючи пігулки, що приносили на бали у вишуканих шкатулочках. Аптекарі йшли назустріч багатим клієнткам і вкривали пігулки шаром золота, срібла або фарбою під колір бального плаття.

Засновник аптеки Йоханн Хейтер зустрів високих гостей у підвальній лабораторії алхіміка, не відриваючись від роботи. Його фігуру відтворено з воску за старовинними гравюрами. Під час сесії до Йоханна Хейтера було справжнє паломництво, оскільки старий алхімік буквально за копійки виконував бажання. Учасниці екскурсії не встояли перед спокусою замовити щастя і кинути п'ятачок на солідну гірку дріб'язку, що височіла перед паном Хейтером – а раптом справді наалхімічить.

До Свято-Вознесенського Флорівського монастиря запросила послушниця Світлана. Від неї зарубіжні гості дізналися, що ця свята обитель була заснована ще до спустошення Києва Менглі-Гиреєм у 1482 р. (точну дату заснування письмові джерела не називають). Перше документальне свідчення про монастир міститься у грамоті польського короля Сигізмунда II від 1566 р. У різні часи притулок і спокій під його склепінням знаходили відомі особистості. Серед них Наталія Борисівна Долгорука (схимомонахиня Нектарія), дочка знаменитого фельдмаршала і друга Петра I Бориса Шереметьєва і дружина Івана Долгорукого, страченого за наклепом. Ігуменя Парфенія (в миру Аполінарія Адабаш) прославилася тим, що склала церковну службу святим Кирилу і Мефодію, а також «Сказання про життя та подвиги старця Києво-Печерської лаври ієросхимника Парфенія».

Із того часу до сьогодні дійшов одяг монахинь Свято-Вознесенського Флорівського монастиря, який відрізняється від традиційних зразків. Якщо у

Послушниця Флорівського монастиря Світлана і дружина Міністра закордонних справ України Наталія Грищенко

будь-якій країні світу ви побачите монахиню в оксамитовій камилавці з хутряною оторочкою, знайте – це флорівська послушниця. Так цей одяг описували іноземні мандрівники, які побували в Києві у XVII ст. Тож високі гості скористалися нагодою зробити фото на згадку з чудовим екскурсоводом послушницею Світланою. За

її порадою покуштували збагачену йодом воду зі святого джерела. Завершилось знайомство зі Свято-Вознесенським Флорівським монастирем у місцевому швейному цеху, де гості побачили, як виготовляється одяг для священнослужителів.

Наступною екскурсійною зупинкою цього сонячного травневого дня став Києво-Покровський монастир. Його заснувала Її Імператорська Високість Велика Княгиня Олександра Петрівна Романова, дружина сина Імператора Миколи I, – Преподобна Велика Княгиня Анастасія Київська. Ігуменя Каллісфенія розповіла історію її чудесного зцілення. Практично повністю паралізована після падіння з карети, яку помчали скажені коні, Велика Княгиня шукала полегшення в Італії і на берегах Афона. А отримала чудесне зцілення у Києві – від Почаївської ікони Святої Богородиці, подарованої їй у 1883 р. Ігуменя Каллісфенія показала високим гостям чудотворну реліквію, наділену властивістю дарувати зцілення душі і тіла.

Преподобна Велика Княгиня Анастасія Київська власним коштом побудувала Покровський монастир, виникнення якого було передвіщено більш ніж за півсторіччя до закладання першого каменя Феофілом Київським. При монастирі працювали лікарняні заклади, у яких приймали кращі київські лікарі. Кошти на будівництво й утримання медичних закладів Велика Княгиня отримувала, продаючи родинні ювелірні прикраси. Саме в її обителі з'явився перший у Києві рентгенівський апарат. Матушка Велика, як із любов'ю тут називали Велику Княгиню, асистувала хірургам, ночами чергувала біля хворих, сама готувала пацієнтів до операції. Тисячі нужденних з усіх куточків країни тут отримували безплатну кваліфіковану допомогу. Під час епідемії тифу в 1897 р. Матушка Велика відкрила при монастирі лікарню для хворих на тиф. Вивчивши житіє, труди, подвиги, чудеса, а також ураховуючи народну пошану засновниці Києво-Покровського жіночого монастиря іокині Анастасії Священний Синод УПЦ ухвалив рішення про приєднання її до лику святих. Раку зі святими мощами царської подвижниці високоповажні пані побачили у Микольському соборі монастиря.

Кожна учасниця екскурсії отримала у дарунок від дружини Міністра закордонних справ України Наталії Грищенко книгу «Преподобна Велика Княгиня Анастасія Київська», а також сповнилася відчуттям гармонії та блаженства, якими незалежно від релігійних уподобань нагородила обитель, що потопала у весняній зелені й ароматних квітах.

Беззмінний натхненник та організатор екскурсійних програм Галина Менжерес, помічник Генерального директора Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв Павла Кривоноса, розробляє нові туристичні маршрути.

– Наша мета, – розповіла Галина Миколаївна, – показати зарубіжним дипломатам та їхнім родинам наші найцінніші реліквії, найкрасивіші природні та історичні заповідники, ознайомити з найцікавішими, найталановитішими людьми та їхньою творчістю. ГДІП бачить своє завдання не тільки в тому, щоб збагатити представників зарубіжних дипломатичних місій знаннями про Україну, а й спонукати їх закохатися в нашу країну, щоб добру звістку про наш край вони ширили різними континентами, різними державами, серед різних народів.

Інф. «З.С.»

«Зелена алея ООН»

У Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка до Всесвітнього дня охорони навколишнього середовища відбулась акція висадження 50-ти деревовидних півоній – «Зелена алея ООН». Захід пройшов у рамках Всесвітньої ініціативи Організації Об'єднаних Націй «Садимо для планети: Кампанія «Мільярд дерев».

Ідея цього проекту народилася в учасників Всеукраїнського культурно-освітнього проекту «Всесвітня спадщина в руках молоді» (Україна-2011) World Heritage in Young Hands*. Проект зініційовано Фондом Влади Прокаєвої «Обдаровані діти – майбутнє України» за підтримки Міністерства культури України та у співробітництві з Національною комісією України у справах ЮНЕСКО.

Юнаки й дівчата, які засвоїли програму занять, присвячену національним культурним та природним надбанням, перлинам зодчества, українській культурі та мистецтву, настільки перейнялися відтворенням та збереженням прекрасного, що звернулися до організаторів програми з ідеєю самим долучитися до процесу творення. Згодом було вирішено приєднатися до Всесвітньої ініціативи з посадки дерев «Садимо для планети: Кампанія «Мільярд дерев», що реалізовується з 2006 р. Організацією Об'єднаних Націй з навколишнього середовища – ЮНЕП, яка докладає чимало зусиль для збереження природи планети. Зокрема, лише в рамках цієї кампанії її представники та всі небайдужі висадили понад 11 мільярдів дерев у всьому світі.

...Є народне прислів'я: «Людина не даремно прожила життя, якщо посадила хоча б одне дерево». Долучитися до озеленення планети та посадити свою прекрасну деревовидну півонію пришли відомі публічні люди – Ольга Сумська, Віталій Борисюк, Олександра Кужель, Айна Гассе, Діана Дорожкіна, Костянтин Грубич, Світлана Леонтьєва, Олег Пінчук, В'ячеслав Дюденко, Євгенія Гапчинська, Антоніна Матвієнко та інші. Звичайно, в акції взяли участь автори ідеї – учасники Всеукраїнського культурно-освітнього проекту «Всесвітня спадщина в руках молоді» (Україна-2011) World Heritage in Young Hands.

Завдяки акції «Зелена алея ООН» у Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка було висаджено два десятки нових рідкісних видів деревовидних півоній, що відбиралися досвідченими садівниками та завозилися з усього світу.

* Проект World Heritage in Young Hands розроблений у 1994 р. Центром Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО і мережею проекту асоційованих шкіл ЮНЕСКО (ASPnet). Його мета – розвиток інноваційних освітніх підходів для охорони та збереження об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Проект успішно реалізований у понад 120 країнах світу. В Україні він втілюється в життя вперше. Ця програма спрямована на здобуття молоддю ґрунтовних знань про Національну і Всесвітню культурну та природну спадщину, а також формування свідомого ставлення до збереження її матеріальних об'єктів, традиційної культури і фольклору. У свою чергу, це наближає нас до досягнення високої та надзвичайно значущої мети – виховання культурної, вдумливої та небайдужої до світових цінностей молоді.

Прес-служба Фонду Влади Прокаєвої «Обдаровані діти – майбутнє України»

Золото Канн – українському «Кросу»

Удруге в історії українського короткометражного кіно «Золоту пальмову гілку» найпрестижнішого Каннського кінофестивалю отримала молода режисерка Марина Врода за 15-хвилинну стрічку «Крос». У 2005 р. перемогу в короткому метрі здобув фільм Ігоря Стрембицького «Подорожні». «Крос» створений у копродукції з французькими кінематографістами. У своїй номінації фільм обійшов вісьмох суперників із Південної Кореї, Бельгії, Аргентини, Колумбії, Австралії, Норвегії, Нової Зеландії, Канади та Японії.

Фільм-призер розповідає про урок фізкультури, під час якого школярі біжать крос. Через деякий час кілька учнів відбиваються від групи і зрештою опиняються на занедбаному майданчику. Там між ними відбувається сутичка і один з героїв залишається лежати на землі. Згодом переможений піднімається й вирушає у своєрідну мандрівку через ліс, яка закінчується на велелюдному пляжі, де герой просто лежить і дивиться на іншого хлопця, який рухається по воді в зорбі.

Під час прес-конференції, що відбулася одразу після повернення з Канн та в ході якої відбувся прес-показ фільму, Марина Врода зізналася, що її улюбленими режисерами є Тарковський, Параджанов і Довженко. Тож її фільм – радше філософська притча на тему життя і смерті, знята в незримому єднанні з фільмами улюблених метрів. Це таке собі «поетичне кіно», де поезія знаходиться прямо серед непоказних реалій нашого з вами буття. «Хтось говорить про поезію, а хтось – про соціальне кіно. Не знаю, можливо, там усе разом. З одного боку «Крос» – це біг, а з іншого – це обов'язок бігти... Це також означає, що ти маєш щось перетнути. У російській пресі з'явився переклад «Крос» як «Хрест». Це теж добре, бо це все про одне», – розповіла про свій фільм Марина Врода на прес-конференції після повернення з Канн. «З одного боку – це країна, той простір, який ви можете відчути. Це також вічні питання, на які шукають відповіді», – додала автор. З іншого боку, картина є своєрідним натяком на Україну, яка не знає, куди біжить і для чого.

Режисер також поділилась враженнями від «легкої та одночасно складної перемоги». Адже зйомки короткометражки тривали менше тижня. У фільмі задіяні непрофесійні актори. Бюджет картини становить 3,5 тис. євро. Як зазначила Марина Врода, половину суми – з її власної кишені.

«Коли мене запросили на конкурс, я зрозуміла, що на моє рішення знімати кіно в майбутньому ніяк не вплине отримання чи неотримання «пальми», – зізнається молода режисерка. І додала, що пише сценарій повнометражного фільму, а також має намір відзняти документальний, на який «не потрібно багато коштів і часу». «Це та схема, за якою працюють багато режисерів: поки готується період для зйомки повнометражного кіно, можна робити якісь незначні речі. Знімати постійно хочеться, тим більше у нас є такий матеріал, – зазначила Марина і додала: – Я не вважаю, що себе реалізувала».

Українські глядачі фільм-призер побачать не скоро. Уже в липні показ короткометражки планується на російському фестивалі «Кінотавр» у Сочі, а восени братиме участь в українському кінофестивалі «Молодість». Уже є запрошення на кінофестиваль у Мельбурні. «Крос» також покажуть по французькому телебаченню – стрічку купив французький телеканал Canal+.

Фільм «Крос» – це вже п'ята режисерська робота Марини Вроди. Дипломна робота випускниці НУТКіТ ім. Івана Карпенка-Карого – короткометражка «Клятва» – була показана на кінофестивалі «Молодість». Крім того, Марина є режисером короткометражних фільмів «Прости» (2003), «Дощ» (2007), «Сімейний портрет» (2009). А також співпрацювала з Сергієм Ложницею під час зйомок фільму «Щастя моє», що брав участь в основному конкурсі Каннського фестивалю минулого року. Наразі 29-річна режисерка хоче знімати і мріє, щоб про її фільми люди говорили.

«Війна і Мир» – фестиваль міжнародного звучання

Міжнародний фестиваль «Війна і Мир», який удруге прийшов на легендарну севастопольську землю, поєднав різні жанри мистецтва навколо центральної дійової особи – Міста. Минулого, дебютного року, на фестиваль прибуло понад 500 гостей та експертів з України, Росії, Німеччини, Литви, Латвії, Туреччини, Великої Британії, США. Цьогоріч географія учасників свята дещо змінилася.

Те, що відбувалося навколо, мимоволі нагадало, як торік, відкриваючи Військово-Морський музей у Михайлівській казематованій батареї, його творець, відомий український меценат і колекціонер, а віднедавна – президент фестивалю «Війна і Мир» Олексій Шереметьєв підкреслив, що вся експозиція побудована на історії міста. Тож фестиваль розвиває цю традицію. Його організатори перебувають у пошуку і намагаються об'єднати різні форми мистецтва в «гармонійне ціле з архітектурно-історичним простором Севастополя в рамках міської програми розвитку культурно-подієвого туризму».

«Михайлівська музична асамблея»

Як і задумувалося, справжнім форпостом свята стала Михайлівська батарея. Тут, на плацу старовинного бастіону, відбувся урочистий вечір, присвячений відкриттю фієсти. «Михайлівська музична асамблея» об'єднала виступи молодих зірок оперної сцени Росії, України та Вірменії в супроводі Севастопольського симфонічного оркестру під керівництвом Володимира Кіма, наповнивши звуками ці легендарні стіни та нагадавши старий як світ вислів: «Архітектура – це застигла в камені музика». Цього разу її суворий стиль наповнився звучанням творів Чайковського, Бізе, Сен-Санса, Штрауса, Гуно, Верді та інших великих композиторів.

Показовими здалися мені слова жінки, яка мешкає на масиві біля Михайлівської батареї: «Почула чарівну музику. Одразу й не зрозуміла, що вона лине з фортеці. Так, слухаючи, увесь вечір

□□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□
□□□ □□□□ □□□□□□ □□□□□.

Б. Окуджава

на балконі й простояла...» Можливо, це найпереконливіше свідчення того, що кредит довіри севастопольців, даний команді Шереметьєва минулого року, виправдано сповна.

«Парадний портрет» та «Сімейний альбом»

Одночасно на вулиці вихлюпнулися два ні на що не схожих фотопроекти. Перший – «Парадний портрет» – на десять днів перетворив центр міста у виставку образів кількох поколінь севастопольців. Другий – «Севастополь. Сімейний альбом. Дитинство і юність» – став неповторною підбіркою фотографій місцевих жителів та предметів побуту часів радянського дитинства. Треба визнати – автори ідеї влучили в ціль, настільки пронизливою і високою виявилася взята нота, що сколихнула історії родинних поколінь, які не викреслити з пам'яті. Адже життя, окрім гучних звоювань епохи та її героїв, складається з повсякдення, облич і доль простих городян. Раніше про це не говорили так відверто. Ідеологія напівзакритого міста не дозволяла. А сьогодні нам просто необхідно усвідомлювати те, що було до нас, пам'ять про що варто зберігати.

Євген Халдей. Класика фотографії

Цілком відповідає високій назві фестивалю «Війна і Мир» організований у його рамках фотовернісаж «Євген Халдей. Класика фотографії». Здавалося, ці унікальні документи епохи, розвішані на казематних стінах, були тут завжди.

«Є відома фраза, вона містка по суті: «Без минулого немає майбутнього». Тут наше коріння. Ми за ним вивчаємо нашу історію, нашу країну, – сказав Євген Шереметьєв про фотоекспозицію. – Виставку робіт Євгена Халдея ми проводимо саме тут тому, що він довго жив і працював у Севасто-

полі. Це – місто, яке він визволяв від фашистів. Нам довірила проведення виставки його дочка, Анна Халдей, за що їй низький уклін. Завдяки їй ми отримали можливість вибрати як відомі, так і невідомі фотографії, пов'язані з визволенням міста у 1944 р.»

І справді, віддруковані з оригінальних плівок роботи майстра різних років дають можливість побачити визволителів крупним планом. Морський десант, полонені, пральня з тільниками на мотузці, льотчик-бомбардувальник Сергій Дуплей у небі над Севастополем, матроси біля збитого трофейного літака на березі Чорного моря... Усе побачене – відлуння травня 1944-го. Важко повірити, що це змогла зафіксувати одна людина.

«Я з великою радістю сприйняла можливість організації такої виставки, оскільки це було моєю давньою мрією, – розповіла Анна Халдей. – І так усе склалося: Олексій Євгенович Шереметьєв запропонував, наші побажання і можливості – співпали. Першу експозицію ми організували в Києві, в Національному музеї Великої Вітчизняної війни, і тут другу, де більш конкретно розповідається про битву за Севастополь. Матеріал справді дуже багатий, великий, цікавий. Була ціла делегація у мене вдома. Ми довго обговорювали зміст виставки, планували трошки розширити рамки, показати ще повоєнний Севастополь. І хоча, чесно кажучи, я втомилася від усього, але практично все знайшла, що хотіла. І на здоров'я севастопольцям. Якісь кадри для мене були прохідними, практично, там немає сюжету якогось, дії. А севастопольці сказали: «Повірте, це – святе, адже тут було це, це і ось це», – починають перераховувати події. Зовсім по-іншому сприймають. Я ж була знайома з Севастополем лише за батьковими фотографіями воєнних років. І коли опинилася тут, пройшлася цими місцями, враження отримала просто колосальне. І радість, і захват, і гордість за те, що змогли представити тут ці роботи. Адже батько з Севастополем дружив і добре знав міський художній музей, де у нього була виставка ще у 70-ті рр. минулого сторіччя, тут він був під час війни. Пам'ятав з того часу дівчинку – Галочку. Потім знайшов її в мирний час, вона була вже мамою, і сфотографував біля пам'ятника загиблим кораблям. Я, даючи інтерв'ю телебаченню, звернулася до неї. Можливо, відгукнеться. Так що спогади у нього про це місто, його людей були дуже добрі».

Анна Халдей пригадала, що батькові фотографії зруйнованого на 90 відсотків Севастополя як звинувачення фігурували на Нюрнберзькому процесі.

«Усі ці назви: «Красный Кавказ», «Красный Крым», «Молотов», «Комсомолец», «Севастополь» – це ось тут, на знімках, це те, що Халдей знімав. І конкретні люди, і квартали, і кораблі, звичайно, – перераховує Анна Халдей. – Якраз цьоріч відзначається 70-річчя початку Великої Вітчизняної війни, тож, я вважаю, ці виставки і в Севастополі, і в Києві, де також пам'ятають співпрацю з батьком, дуже сучасні та злободенні. Це справді – «Війна і Мир». Я щаслива. Ще з радянських часів мріяла побувати в Севастополі. Але раніше місто було напівзакритим, а потім якось не до того стало. І ось я тут завдяки чудовим сподвижникам, які придумали цей фестиваль, та Олексію Шереметьєву, який все це матеріалізував. У тому числі, мрії, що здійснюються.

Sevastopol Military Tattoo

Безумовно, апофеозом свята традиційно став фестиваль у фестивалі – фієста військових оркестрів Sevastopol Military Tattoo за участю музичних колективів з України, Росії, Білорусі, Алжиру та Франції. Вони ніби на якийсь час перетворилися на повпредів своїх країн на святі музики і стройового мистецтва, продемонструвавши в усій красі військовий вишкіл та естетику військового мундира.

Пізнавальною є історична довідка, підготовлена організаторами, про те, що фестивалі військових оркестрів (у європейській культурі відомих як military tattoo) проводились ще у XVII ст., коли британські війська вели бойові дії в Бельгії та Голландії. Щовечора о 21:30 командування направляло гарнізонних барабанщиків у місто, щоб повернути солдат до бараків. Півгодини, аж до настання комендантського часу, на вулицях лунав барабанний бій, який назвали в народі «Doe den tap

тое». У перекладі з давньоданської це означає «час закрити крани». Така вимога стосувалася утримувачів готелів та заїжджих дворів, щоб ті більше не наливати солдатам пива. З часом хода барабанщиків перетворилася на справжню виставу...

«Сьогодні це взагалі стало справжнім святом для міста, – поділився враженнями один із найдосвідченіших учасників параду, начальник військового оркестру Чорноморського флоту Російської Федерації, майор Олександр Свириденко. – Тут зібралися дуже відомі музичні колективи. Наскільки я знаю, уперше приїхали до Севастополя суворовці Московського військово-музичного училища. Насправді, ця подія варта того, щоб подивитися і послухати. Звичайно, кожен хоче себе показати, але щодо суперництва, то це не спорт, бо кожен оркестр цікавий по-своєму. А коли запитують про секрети підготовки, я кажу, що немає жодних. У кожного – своє бачення, свій репертуар. Скажімо, у нас є і класичні твори, і фантазія на теми російських народних пісень, і естрада, і рок-н-рол. Програма насичена».

На марш-параді та святковому дефіле центральним кільцем міста, площами Нахімова й Ушакова учасники фестивалю продемонстрували, як кажуть, товар лицем. Ходу відкрив Національний президентський оркестр України, далі пройшли військовий оркестр Центру військово-музичного мистецтва ВМС ЗС України, оркестр Академії ВМС ЗСУ ім. П.С. Нахімова, духовий оркестр Національного університету цивільного захисту України з Харкова, оркестр суворовців Московського військово-музичного училища, зразково-показовий оркестр Збройних Сил Республіки Білорусь, оркестр Республіканської гвардії Алжиру, французький оркестр Військ Зв'язку Musique des transmissions та улюбленці севастопольців – 34-ий військовий оркестр Чорноморського Флоту Російської Федерації.

Символічно, що парад військових оркестрів пройшов повз пам'ятник адміралу Нахімову, легендарний командувач ніби вітав музикантів із гранітного постаменту. А тисячі глядачів зустрічали кожен стрій такими бурхливими оваціями, що аж дух захоплювало від цього духовного єднання. Наступного дня гості міста продемонстрували екстра-клас у плац-концерті «Нонстоп», зібравшись у Михайлівській батареї. Свідки того, що відбувалося тут, можуть підтвердити: оркестрантами милувалися, їх уважно слухали, традиційно влаштовували овації та намагались сфотографуватися, особливо з суворовцями, алжирцями та французами. І в цій стихійній природі свята є своя неповторність.

...Погодьтеся, там, де колись лунали уставні розпорядження і військові накази, де чеканили стройовий крок і віддавали лаконічні команди, у сьогоднішньому коктейлі п'янкого південного аромату кримського морського повітря і різнотрав'я це справляло фантастичне враження. Хто б міг подумати, що якихось півтора року тому тут нічого не було, окрім пилу та напівзруйнованої фортеці. Про це неодноразово було написано, і той, хто уявляє, чого коштувало (у прямому й переносному значенні) вдихнути життя у це легендарне місце в Севастополі, прямо каже: «Олексій Євгенович Шереметьєв зробив подвиг!»

Минулого року фактично за три місяці під його безпосереднім керівництвом ця священна руїна, яка у XIX – XXI ст. була то береговою казематованою батареєю, то військовим шпиталем, то шкіперським складом, то ще якимось закритим об'єктом, перетворилась на архітектурний пам'ятник світового зразка. Зберігши стіни і відбудувавши батарею за оригінальними кресленнями та документами, її вдалося наповнити унікальними музейними раритетами. Хотілося, щоб музей працював і став центром духовного життя. Цю місію, власне, фестиваль і виконує.

«Музей дійсно має бути живим. Ми мріяли про це. І сьогодні, як сказала вже Анна Халдей, мрії втілились у реальність. Тобто, уявіть собі, що з 1846-го до минулого року це була закрита військова територія. А зараз така кількість людей – це диво, – відверто радів за справу Олексій Шереметьєв. – Більше 5 тисяч людей прийшло – діти, батьки, сивочолі ветерани. Тож, вважаю, нам усе вдалося. Справді, хотілося зробити не статичний, а живий музей. І, в принципі, рівень акустики, рівень художнього освітлення робить цю споруду в місті унікальним майданчиком за своїми особливостями та можливостями розміщення великої кількості людей».

...Після бездоганної класичної програми оркестр із Франції зіграв «Севастопольський вальс» – це настільки пройняло людей, що гостям довелося виконати твір на біс.

«Я спеціально приїхав на цей фестиваль подивитися виступ співвітчизників. Був тут на відкритті і, мабуть, ще приїду 4 липня на День Військово-морського флоту. І, можливо, у вересні, коли будуть реконструювати Альмінську битву. Хоча до цього ще далеко, – не прихову-